

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

145136

**SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SİYASAL KATILIMA
KATKISI: KADIN DERNEKLERİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Asime Tuba GÜLMEZ

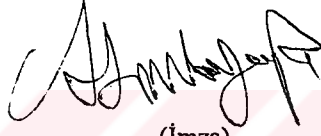
Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mümtaz'er TÜRKÖNE

- 14 5136 -

Ankara - 2004

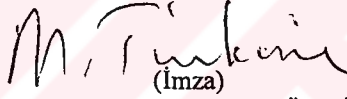
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Asime Tuba GÜLMEZ'e ait "Sivil Toplum Kuruluşlarının Siyasal Katılıma Katkısı: Kadın Dernekleri
rneği" adlı çalışma, jürimiz tarafından
Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

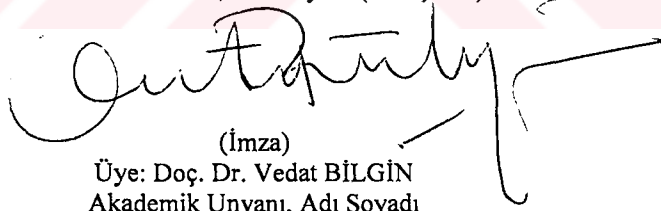
(İmza)

Başkan: Prof. Dr. Atilla YAYLA
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)

ye: Prof. Dr. Mümtaz'er TÜRKÖNE
Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

ye: Doç. Dr. Vedat BİLGİN
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Her ideolojinin bir Tanrı'sının olduğu savı doğruysa, feminizm söz konusu olduğunda meydanda Tanrıçalar belirir. Şimdiye kadar tarihin kendi doğal akışı, dünyaya böyle bir gerçeklik bahşetmedi. Bundan da öte, kimi zaman köle olarak kabul gören, kimi zaman da “cadı” ilan edilen kadın, kendi ideolojisine kavuşmak için yüzyıllarca bekledi: Feminizm.

Feminizmin ne kadar rasyonel bir fikir olduğu bir çok kişiye göre tartışmalı olsa da, bu sayede kadın haklarında önemli mesafeler alındığı ortadadır. Bu mesafenin yolun sonu olmadığı imza bekleyen sözleşmelerden, düzenlenmeye devam eden konferanslardan ve Dünya'nın dört bir yanında kurulan kadın sorunlarını araştırma ve kadınlara yardım merkezlerinden teyit edilebilir. Ama, geçmiş zamanın kadınları, günümüzün kadınları kadar bile şanslı değildir.

Bir toplumsal hareket olan feminizmin henüz sivil toplum alanında kurumsallaşmadığı yüzyıllarda, erkek kamusal alanla, kadın ise özel alanla özdeş tutulmuştur. Toplumsal değişimle beraber, kadın eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmış ve çalışma hayatına girmiştir. Böylelikle, özel alandaki rolüne ek olarak kamusal alanda da yer almaya başlayan kadın, seçme ve seçilme hakkı başta olmak üzere, bir insan olarak erkeğe sunulan tüm haklardan yararlanır olmuştur.

Türkiye açısından düşünürsek, Osmanlı'dan tevarüs eden sivil toplum geleneği içerisinde başlamış olan sivil kadın hareketi, 1935'te Türk Kadınlar Birliği'nin kapatılması sonucunda 1980'e kadar kesintiye uğramıştır.

1980'lerde, katılım istekliliğini ve gönüllülüğü arttırdığı varsayılan, “bireyi yöneten-yönetilen ilişkisinde nispeten pasif bir obje olmaktan kurtaran” sivil toplum kavramı hem daha çok tartışılmaya başlanmış hem de ülkemizde bir çok STK kurulmuştur. Sivil toplum alanındaki canlanma, kadın hareketi

için de geçerli olmuştur. Feminizmin Dünya genelinde 1968’de başlayan sivil haklar talebinin etkisi Türkiye’de ancak 1980 sonrası dönemde kendisini hissettirmiştir. Söz konusu etkiye bağlı olarak, kadın haklarının takipiliğini yapan birçok dernek ve vakıf kurulmuştur.

Bu araştırmada, kadınların sivil toplum alanındaki dernekler vasıtasıyla siyasete katılımları incelenmiştir. Bu amaçla, önce teorik bilgilere yer verilmiş, sonra da iki farklı kesimi temsil ettiği düşünölen iki STK ile ilgili ampirik veriler aktarılmıştır.

Araştırmanın hazırlanması sürecinde, farklı kaynaklara ulaşmama yardımcı olan arkadaşlarıma, desteğini esirgemeyen aileme ve karşılaştığım her sorunda “siyasetin aslında sorun çözme sanatı” olduğunu hatırlatarak, uygun materyallerle beni özöme yönlendiren değerli hocam Prof. Dr. Mümtaz’er TÜRKÖNE’ye teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR CETVELİ.....	vi
TABLolar CETVELİ.....	vii
GİRİŞ.....	1
 BİRİNCİ BÖLÜM	
SİVİL TOPLUM KAVRAMI.....	1
I-KAVRAMIN OLUŞUM SÜRECİ.....	1
A-Antikçağ.....	1
B-Ortaçağ.....	3
II-KLÂSİK KURAMLAR.....	5
A-Sözleşmecî Teorilerde Sivil Toplum.....	5
1-Hobbes.....	5
2-Locke.....	8
3-Rousseau.....	10
B-Sivil Toplum-Devlet Ayrımı.....	12
1-Hegel.....	12
2-Marks.....	14
3-Gramsci.....	17
III-MODERN KURAMLAR.....	18
A-Liberal Demokraside Sivil Toplum Kuramları.....	18
1-Çoğulcu Sivil Toplum Kuramı.....	18
2-Sınırlı Devletçi Sivil Toplum Kuramı.....	20
3-Eşit Haklar Politikası.....	23
B-Katılımcı Demokraside Sivil Toplum Kuramı.....	26
1-Katılımcı Sivil Toplum Kuramı.....	26
2-Farklılık Politikası.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

BİR SİVİL HAREKET: FEMİNİZM.....	31
I-FEMİNİZMİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ.....	31
A-Feminizmin Tanımı ve Ortaya Çıkışı.....	31
B-Suffragette Hareketi (Siyasî Haklar Talebi).....	32
C-1968 ve Sonraki Dönem (Sivil Haklar Talebi).....	34
D-Kadın Haklarında Kilometre Taşları (Konferans ve Andlaşmalar).....	36
E-Kadınların Sivil Topluma Katılma Sebepleri.....	40
II-TÜRKİYE'DE SİVİL KADIN.....	42
A-Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemleri.....	42
B-Cumhuriyetin Kuruluşu ve Tek Parti Dönemi.....	49
C-1950 Sonrası Dönem.....	54
D-1980 Sonrası Dönem.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN DERNEKLERİ ÖRNEĞİ.....	64
I-VERİ TOPLAMANIN AMAÇ VE YÖNTEMİNE İLİŞKİN BİLGİLER.....	64
A-Veri Çözümlemenin Amacı.....	64
B-Verilerin Çözümlemesi ve Sınırlılıklar.....	65
II-BAŞKENT KADIN PLATFORMU DERNEĞİ.....	65
A-BKP'nun Kuruluşu ve Kurulma Amacı.....	65
B-Kurumsal Kimlik Analizi.....	67
C-Faaliyet Alanları.....	68
III-KADIN ADAYLARI DESTEKLEME VE EĞİTME DERNEĞİ.....	71
A-KA-DER'in Kuruluşu ve Kurulma Amacı.....	71
B-Kurumsal Kimlik Analizi.....	72
C-Faaliyet Alanları.....	74
IV-SOSYO-DEMOĞRAFİK ÖZELLİKLER.....	78
A-Yaş.....	78
B-Medenî Durum.....	79

C-Meslek.....	80
D-Eğitim Durumu.....	81
E-Ekonomik Durum.....	81
V-STK İLE İLİŞKİLER.....	82
VI-SİYASETE KATILIM	87
A-Siyaset ve Cinsiyet.....	89
B-Siyaset ve Aile.....	94
C-Dernek Üyelerinin Tespit Beklentisi ve Önerileri.....	96
D-STK'ların Siyasal Katılıma Katkısı: Kadın Dernekleri Örneği.....	103

SONUÇ.....	105
EK:1.....	111
KAYNAKÇA.....	118
ÖZET.....	124
ABSTRACT.....	126

KISALTMALAR CETVELİ

AB	: Avrupa Birliği
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AÇEV	: Anne Çocuk Eğitim Vakfı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
Aristo	: Aristoteles
BKP	: Başkent Kadın Platformu Derneği
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Safdışı Edilmesine İlişkin Sözleşme”nin İngilizce karşılığının (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) ilk harflerinden oluşan ve uluslararası kabul gören kısaltma.
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DISK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
EWL	: Avrupa Kadın Lobisi
KA-DER	: Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği
KSSGM	: Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TDV	: Türk Demokrasi Vakfı
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TKB	: Türk Kadınlar Birliği
TUKP	: Türkiye Ulusal Kadın Partisi
YAZKO	: Yazarlar Kooperatifi

TABLOLAR CETVELİ

Tablo 1: Örneklemin Yaş Durumu (%).....	78
Tablo 2: Örneklemin Üyelerinin Medenî Durumu (%).....	79
Tablo 3: Örneklemin Meslek Durumu (%).....	80
Tablo 4: Örneklemin Eğitim Durumu (%).....	81
Tablo 5: Örneklemin Gelir Durumu (%).....	81
Tablo 6: Örneklemin STK'lara Üyelik Süresi (%).....	82
Tablo 7: Örneklemin STK'lara Üye Olma Biçimi (%).....	83
Tablo 8: Örneklemin Başka Bir STK ile İlişki Durumu (%).....	84
Tablo 9: STK'ya Üye Olmak Yaşantınızı Etkiledi mi? Etkilediyse Nasıl? (%).....	85
Tablo 10: Üyesi Olduğunuz STK'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Konusundaki Yaklaşımı Nedir? (%).....	85
Tablo 11: Avrupa Birliği'ne Katılım Konusunda Siz Ne Düşünüyorsunuz? (%).....	86
Tablo 12: Siyaset ile İlişkinizi Nasıl Değerlendirirsiniz? (%).....	87
Tablo 13: Siyasetle İlgilenmenizi Aşağıdaki Faktörlerden Hangisine Bağlıyorsunuz? (%).....	88
Tablo 14: Örneklemin "Siyaset Erkek İşidir" Yargısına Katılım Derecesi (%).....	89
Tablo 15: Seçimlerde Kadın ya da Erkek Adaylardan Hangisini Desteklersiniz? (%).....	90
Tablo 16: Kadın Siyasetçilerin Eğitim Düzeyinin Erkek Siyasetçilerinkinden Yüksek Olma Nedenleri (%).....	91
Tablo 17: Kadın Siyasetçilerin Kariyerlerinde Dış Görünüşleri Sizce Ne Kadar Önemli? (%).....	91
Tablo 18: Siyasette ve Bürokraside Başörtülü Kadın Adayların da Desteklenmesi Gerektiğine İnaniyor musunuz? (%).....	92
Tablo 19: Kadınların Siyasetçilerin Başarı/Başarısızlığı Hangi Ölçüde Cinsiyet Rolü ile Açıklanıyor? (%).....	93

Tablo 20: Kadınların Siyasete Aktif Olarak Katılımı İyi Bir Eş veya Anne Olmalarını Engeller mi? (%).....	94
Tablo 21: Çocuklarınızın Siyasetçi Olmasını İster misiniz? (%).....	95
Tablo 22: Kadınlar Siyasette Yeterince Temsil Ediliyor mu? (%).....	96
Tablo 23: Örneklemin “Kadınların Politikada Az Temsil Edilme Nedenleri” Konusundaki Görüşleri (%).....	97
Tablo 24: Kadınların Siyasete Katılımını Arttırmak İçin “Öncelikle” Aşağıdakilerden Hangisi Gerçekleştirilmelidir? (%).....	98
Tablo 25: Medyanın Siyasete Katılım Konusundaki Genel Tutumu Nasıldır? (%).....	99
Tablo 26: Kadınların Siyasette Daha Fazla Yer Almaları İçin; “Kota Uygulaması Desteklenmeli” Yargısına Katılım Düzeyleri (%).....	100
Tablo 27: Kadınların Siyasette Daha Fazla Yer Almaları İçin; “STK’lar İçindeki Başarılı Kadınlar Teşvik Edilmeli” Yargısına Katılım Düzeyi (%).....	100
Tablo 28: Atama ve Seçimle İş Başına Geline Görevlerde Kota Uygulaması Sonucunda; “Yasal Düzenlemeler İyileşir” Yargısına Katılım Düzeyi (%).....	101
Tablo 29: Atama ve Seçimle İş Başına Geline Görevlerde Kota Uygulaması Sonucunda; “Kadın Hareketleri Güçlenir ” Yargısına Katılım Düzeyi (%).....	101
Tablo 30: Atama ve Seçimle İş Başına Geline Görevlerde Kota Uygulaması Sonucunda; “Kadın-Erkek Eşitliği Sağlanır” Yargısına Katılım Düzeyi (%).....	102
Tablo 31: Atama ve Seçimle İş Başına Geline Görevlerde Kota Uygulaması, “Ayrımcılık Anlamına Gelse de Gereklidir” Yargısına Katılım Düzeyi (%).....	102
Tablo 32: Sizce STK’lar Kamu Politikalarının Oluşumuna/Değişimine Etkide Bulunuyor mu? (%)	103

GİRİŞ

Kimilerine göre ideal bir devlet-toplum ilişkisi modeli, kimilerine göre ise sırf sosyolojik bir analiz aracı olarak anlaşılan sivil toplum kavramı popüler eğilim ve söylemlerin nesnesi, demokrasinin de talep gören enstrümanları arasındaki yerini çoktan almıştır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kavram daha çok tartışılmaya başlanmıştır.

18. ve 19. yüzyılların gözde kavramı, asırlık bir ihmalden sonra yeniden popüler hale gelmiştir: Polonya, Demokratik Almanya, Yugoslavya, Çekoslovakya ve Macaristan gibi tek parti sistemine sahip ülkelerin yukarıdan aşağıya modernleştirilmesine yönelik komünist reform girişimlerinin (1968 Çekoslovakya) başarısızlığa uğramasından sonra konuya duyulan ilgi güçlenir. Devlet-sivil toplum ayrımına rastlanmayan bu rejimlerde, siyasal iktidar-sivil iktidar, kamu hukuku ile özel hukuk tartışmalarının başlamasıyla birlikte yapısal nedenlerden kaynaklanan krizler de (plânlama başarısızlıkları, teknolojik durgunluk, üretken olmayan bürokratik örgütlenme) sorgulanır.

İlk kez Ortaçağ'da şehirleşmeyle beraber şekillenmeye başlayan sivil toplum, Latince'de ortaklık anlamında kullanılan "sosaitas"a, "site"den gelen sivil kelimesinin eklenmesiyle oluşturulmuştur. "Civilisation", "citoien" gibi kelimelerin üretilip "sosaitas" ile bir araya getirilmesi sonucunda "kent yaşamındaki ortaklık" anlamı ifade edilmiştir.⁽¹⁾

Benzer şekilde, Türkçe'de de sivil toplum kavramı, Arapça'dan "site"nin karşılığı olarak alınan "Medine" kelimesinden "medeniyet" üretilerek karşılanmıştır. Dolayısıyla sivil toplum kavramının ilk ortaya çıkışındaki vurgu şehir adabınadır. Sivil toplumun ortaya çıkışı kent yaşamının özelliklerinden ayrı ele alınamaz.⁽²⁾ Türköne, "civilisation" kelimesinin Avrupa'nın lügâtlerine girmesinden hemen iki yıl sonra "medeniyet" karşılığı ile bizim düşünce

⁽¹⁾ İlkay SUNAR ve başk. Sivil Topluma Geçiş, (İstanbul, 1992), 9.

⁽²⁾ İlkay SUNAR ve başk. Sivil Topluma Geçiş, (İstanbul, 1992), 9.

dünyamıza girdiğini belirtiyor ve ekliyor “Fransızlar kelimeyi kendi üstünlüklerini ifade etmek için kullandılar.” Yani kelimenin başlangıçtaki anlamı sosyal hayattaki göreceli bir üstünlüğü ifade etmektedir. 1870 yılında, Almanlar kültür kavramını civilisation’a bir alternatif olarak geliştirir. Prusya ordusunun Fransızları yendiği savaş, aynı zamanda kültür ile medeniyetin bir karşılaşmasıdır. Köylü Almanlar kültürleri ile medenî Fransızlara ağır bir yenilgi yaşatmıştır.⁽³⁾ Tarih bize kavramların hiç de masum olmadığını gösterir. “Civilisation” bir çeşit kibri anlatan -ırkçı olarak nitelendirilebilecek Fransız kibrini ifade eden- bir kavram olarak ortaya çıkmış, zaman içinde farklı anlamlar kazanmıştır.

Günümüzde sivil toplum; devletin ve dar anlamda özel alanın dışında kalan ve toplumun kolektif hayatını oluşturan özerk grup, topluluk ve kurumların alanıdır. (Etnik, dinî, fikrî ya da hayrî nitelikte olabilirler. Sivil toplumun ilkesi gönüllülüktür.)⁽⁴⁾

Yukarıdaki tanımdan hareketle, sivil toplumun birinci koşulu finansal, işlevsel ve yasal açıdan devletten bağımsız olmasıdır. Demokratik sivil toplumun bir diğer koşulu da siyasal, toplumsal ve ekonomik özgürlüğün varlığıdır. Demokrasinin tam anlamıyla kurumsallaşması her alanda örgütlenme özgürlüğüne ve bunu tamamlayan özgürlüklerin bulunmasına bağlıdır. Burada devlete sivil toplumun eylem alanını yasal güvence altına alacak ve kuruluşlar arası hakemlik işlevi görececek bir rol atfedilmektedir. Devlet ve sivil toplum karşılıklı olarak kurallara uyacaktır.

Demokrasi açısından ele alırsak, tüm sivil toplumların/sivil toplum kuruluşlarının demokratik olduğunu söylemek mümkün olmadığı gibi, tüm sivil toplumların da mutlaka demokratlaştırıcı işleve sahip olmadığının altı çizilmelidir. Sivil toplumun, kendi karar alma süreçlerini ve seçimlerini

⁽³⁾ Mümtaz’er TÜRKÖNE: “Medeniyet Büyüsü”, Kamu Yönetimi Seçme Yazılar, (Ankara, 2003), 98-100.

⁽⁴⁾ Mustafa ERDOĞAN: Anayasal Demokrasi, (Ankara, 2001), 310.

demokratik bir şekilde işletebilmesi için çoğulculuk ve katılım gibi demokratik mekanizmalara ihtiyaç vardır. Sivil toplumun temel ilkesi olan “aşağıdan yukarıya” örgütlenme modeli, Almanya ve İtalya örneklerinde demokratik olmayan yapılarla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, sivil toplum demokrasi ile özdeşleştirilemediği gibi, her zaman için demokrasinin bir parametresi olarak da kabul edilemez.

Sivil toplumu demokratikleştiren şey, farklılıkların “halk, toplum, sınıf” gibi total bir kimliğe bürünmemesidir. Demokrasinin kendisi de ancak çoğulcu bir ortamda süreklilik kazanır. Çoğulculuğun olmadığı yerde, demokrasinin üzerinde yükseleceği sivil toplum yerine; siyasal despotizm, yine bu despotizmin nüvesi olarak kabul edilebilecek olan toplum mühendisliği ve patronajcı yaklaşımlar için elverişli ortamlar doğar. Böyle bir süreç içinde, farklı kimliklerin radikalleşmesi devletin baskıcı tutumunu artırır.

Demokratikleşme sürecinde sivil toplumun istenmeyen uçlara kaymasını engelleyecek yegâne unsur sivil gelenektir. Sivil geleneklerin zayıf olduğu, fakat yağmacı siyasal kültürün yaygın olduğu toplumlarda demokratikleşmenin başarısı da nispeten daha zor gerçekleşecektir

Demokratik bir toplumda, sivil toplum kuruluşları tamamen siyasal partilerin işlevlerini üstlenemezler. Sivil toplum ve onun üzerinde yükselen kuruluşlar katılım istekliliğini arttırarak, çeşitli çıkarları bir araya getirebilir. Ama siyasal partiler kadar yaygın çıkarları birleştirecek bir sivil toplum kuruluşu yoktur. Bazı durumlarda sivil toplum grupları aracılığıyla siyasal partilerin üzerinde belli çıkar gruplarının hegemonya kurması söz konusu olabilir. Siyasal partiler bu krizi sivil toplum ile ve onun kuruluşlarıyla yakın ilişkiye girerek aşabilirler. Çünkü krizin nedeni, siyasal partilerin, toplumdaki değişik grupların ve taleplerin üzerinde yeterince durmamasıdır. Vatandaşların toplumsal ve siyasal karar alma süreçlerine ilgisinin azalması bir yana; demokrasi ve demokratik değerler ancak mevcut demokratik kurumlar içinde bilinçlenerek ve sorumluluk alarak öğrenilebilir. Nihayetinde

sivil toplum ancak insanların kendi yaşamlarını seçtikleri ve ortak problemlerini çözdükleri bir yer olduğu ölçüde demokratikleşmeye katkı sağlar.⁽⁵⁾

Sivil toplum siyasetin varlık şartıdır. Sivil toplum unsurlarının birleşmesi ile “ortak iyi” ve “genel çıkar”ın aranması amacına yönelik olan siyaset faaliyeti yürütülür. (Burada siyasetin aktörlerinin kolektif öznelere değil birey olduğu, kişinin siyaset yoluyla kendi bireysel varoluşunu başkalarıyla paylaştığı karar alma sürecine “kurumlar aracılığıyla” katıldığı vurgulanmalıdır). Kişiler siyasî özgürlükler (seçme, seçilme, siyasî partilerin kuruluşuna katılma ve üye olma gibi) vasıtasıyla siyaset yapar, kamu işlerinin gidişatında yol alır. Sivil özgürlükler “bireysel alanlarımızda ve sivil toplum içinde belirleyici olmamızı sağlarlar”, siyasî özgürlükler de benzer şekilde bizim “başka insanlarla (kural olarak yurttaşlarla) ortak kaderimizin belirlenmesine katkıda bulunmamıza imkân verirler.”⁽⁶⁾

Diamond’a göre⁽⁷⁾ sivil toplumun işlevleri; devlet iktidarını kontrol, katılım düzeyini yükseltme, demokratik tutumların geliştirilmesi, çıkarların-taleplerin şekillendirilmesi, kutuplaşmaların yumuşatılması, yeni siyasal liderlerin yetiştirilmesi-eğitilmesi, siyasal partilerin demokratikleştirilmesi, bilgiyi toplumun geniş kesimlerine yayma, yeni fikirlerin yayılmasını sağlama ve siyasal sistemin halka karşı sorumluluğunu arttırmaktır. Demokratik sivil toplum siyasal katılmayı seçimlerin ötesine taşır. Seçim dışı zamanlarda da, hem sivil toplumun hem de siyasal toplumun üyesi, demokrasi pratiği dahilinde katılım hakkını çeşitli şekillerde (protesto, toplu dilekçe, grev, yürüyüş, pasif direniş, vs.) kullanabilir.

⁽⁵⁾ Gülgün Erdoğan TOSUN: Demokrasi Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi, (İstanbul, 2001), 160-165.

⁽⁶⁾ Mustafa ERDOĞAN: Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji, (Ankara, 2000), 35.

⁽⁷⁾ DIAMOND: Rethinking Civil Society Toward Democratic Consolidation, 1994, 7-15’ten naklen Gülgün Erdoğan TOSUN: Demokrasi Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi, (İstanbul, 2001), 179-186.

Sivil toplumun en önemli işlevi demokrasinin yerleşmesi, gelişmesi ve konsolidasyonundadır. Demokrasinin tabandan tavana yaygınlaşması güçlü sivil toplum ile olur. Güçlü sivil toplum devletin gücünü elinde bulunduran yöneticilerin iradelerini sınırlandırır, onların birer tirana dönüşmesini engeller. Ayrıca, sivil toplum sayesinde devlet metafizik bir kurum olmaktan çıkar; eleştirilebilen, sorgulanabilen, gerektiğinde yanıldığı siviller tarafından ortaya konabilen bir teknik örgüt haline gelir.⁽⁸⁾

Sivil kurumsallaşmanın yaygınlaştığı toplumlarda devlet topluma karşı güçlü bir konumda değildir, her istediğini topluma empoze edemez, hatta toplumun taleplerine göre şekil alır. Böylelikle devlet-toplum arası ilişkiler sağlam bir zemine dayanmış olur. Aksi durumda devlet ya da “devletin sahipleri”, toplumu daima ellerinde tutmak için yönlendirmeye çalışır, toplum örgütsüz olduğu için de kolayca manipüle olur. Bireyler durumdan hoşnut olmasa dahi örgütlü olmadıklarından dolayı devlete karşı bir şey yapamaz.⁽⁹⁾ Çünkü, sivil kurumsallaşmanın zayıf kaldığı, sivil özgürlüklerin gelişmediği bir toplumda, devlet toplumu yukarıdan şekillendirmeye devam eder ve ilişkiler egemen ideoloji etrafında şekillenir. Böyle bir toplumda demokratik tutumların gelişmesi de beklenemez.

Sivil toplum kuruluşları içinde bireylerin karşılıklı edindikleri “hoş görü, ılımlılık, uzlaşma kamusal tartışma pratiği, gönüllülük, muhalif düşüncelere saygı gibi” demokratik tutumlar, demokratik siyasal kültürün derinleşip topluma yayılmasını sağlar. Sivil toplum kuruluşları, resmî siyasetin dışladığı fakat siyasal parti kurarak tek başına siyasal iktidara erişmeleri mümkün olmayan kadınlar, etnik azınlıklar ve diğer marjinal kesimlerin taleplerinin de temsilcisidir. Demokratik sivil toplum özgür ve özerk kamusal tartışmanın alanını bu gruplara da açar, marjinal taleplerin demokratik mücadelesi için uygun bir zemin sağlar ve bunların yer altına kaymasına engel olur. Sivil toplumun, temel faaliyeti, yurttaşları, siyasal etki duygusu ve kamusal

⁽⁸⁾ Ömer ÇAHA: “Türkiye’de Sivil Toplumun Sorunları”, Liberal Düşünce, sayı: 10-11, 1998, 25.

⁽⁹⁾ Şenol DURGUN: “Türkiye’de Sivil Toplum ve Devlet”, Yeni Türkiye, sayı: 18, 218-223.

tartışma kapasitesi ile “ortak iyiyi” tartışmaya yönelterek biçimlendirmesidir.⁽¹⁰⁾

Sivil toplum alanının çoğulcu yapısı, her bir toplumsal harekete örgütlenme şansı tanımaktadır. Bu yolla siyaseti etkileme imkânına kavuşan toplumsal hareketlerin en önemlilerinden biri de feminizmdir. Yukarıda marjinal gruplardan biri olarak belirtilen “kadın” hareketini daha iyi anlamak için, toplumsal hareketlere kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Toplumsal hareketlerin temel amacı, kurulu iktidar yapısını ve uygulanmakta olan norm ve değerleri değiştirmek için kolektif bir birliktelik sağlamaktır. Diğer taraftan toplumda kök salmış anlam ve değer sistemlerini sorgulamak ve yerine yenilerini koymak amaçlanır. Paul Wilkinson'a göre bir toplumsal hareketin varlık sebebi (raison de'être) “bilinç oluşturma, normatif vaatler geliştirme, dominant kurumlara karşı eylemler teşvik etme ve bu amaçla yaygın katılımı sağlamaktadır.”⁽¹¹⁾ Toplumsal hareketler, “özel alanı” değil, “özel durumları” kamusal alanda tanınan birer meşruiyet alanı olarak politize etme amacındadır.

Siyaseti, siyasî kavram ve değerleri kadın bakış açısıyla dönüştürmeyi hedefleyen kadın hareketi ile ilgili kolektif faaliyetlerde, “cinsiyet, hak, eşitlik, dışlanma, kurtuluş ve özgürlük” gibi kavramlar gündeme getirildi. Feministler de egemen ideoloji ve öğretilere karşı alternatif üretmede önemli bir rol üstlenmiş oldu. Ayrıca, bireysel düzeyde de insanlara kendilerini yeniden tanımlama ihtiyacı hissettiren feminizm, bu yönüyle sivil toplum alanına dahil politikalar üretilmesine katkıda bulundu. Sivil toplumun gelişimine ve sürekliliğine katkıda bulunan bu politikaların sonuçları⁽¹²⁾ üç başlık altında toplanabilir:

⁽¹⁰⁾ Gülgün Erdoğan TOSUN: Demokrasi Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi, (İstanbul, 2001), 181.

⁽¹¹⁾ WILKINSON: Social Movement, (London: Macmillan, 1971), 27'den naklen Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 45.

⁽¹²⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 45.

1. Feminizm, “kürtaj” başta olmak üzere, kadınlığa dair bazı kavramları öne çıkarmış ve kamuoyunda tartışılır hale getirmiştir.

2. Feminizm, “cinsiyet” gibi toplumsal yaşamda kök salmış olan kurumları sorgulamış ve bunları yeniden tanımlama yoluna gitmiştir.

3. Feminizm bir baskı grubu olarak siyasî partiler ve hükümetler üzerinde baskı oluşturmuş ve kadınlar lehine kararlar alınmasını sağlamıştır. (Bunun en açık örneği Avrupa’da kabul edilen kürtaj hakkıdır.)

Feminist hareketin gücü örgütlenme yeteneğinden gelmektedir. Ele aldığı konularla kadınları mobilize edecek bir söylem geliştiren kadın hareketi, hem dünyada hem de Türkiye’de örgütsel bir nitelik taşımaktadır. Bu noktada, “örgütlenme özgürlüğü”nün temel bir unsuru olan dernek mevzuatı karşımıza çıkmaktadır.

Dernekler, kazanç paylaşma gayesi gütmeyen kişilerden oluşan özel hukuk tüzel kişileridir.⁽¹³⁾ Derneklerin, örgütlenmiş bir şekilde toplum içindeki iktidar savaşına katılması sonucunda, bir kısmı iktidarı paylaşarak/etkileyerek sosyal ve siyasal hayata kendi görüşleri doğrultusunda yön verme imkânı elde etmektedir.⁽¹⁴⁾

5231 sayılı dernekler kanunu, 17.07.2004 tarihinde kabul edilmiştir.⁽¹⁵⁾ Kanunun, dernek kurma hakkını düzenleyen 3. maddesine göre “Fiil ehliyetine sahip gerçek veya tüzel kişiler, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.” Ancak, Türk Silâhlı Kuvvetleri ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri hakkında özel kanunlarında getirilen kısıtlamalar saklıdır. Geçtiğimiz ay

⁽¹³⁾ Ahmet YÜCEKÖK: “Türk Hukukunda Tüzel Kişilik”, Tanzimattan Günümüze İstanbul’da Sivil Toplum Kuruluşları (İstanbul, 1998), 147.

⁽¹⁴⁾ Ahmet YÜCEKÖK: “19. Yüzyıl Osmanlı toplumundan Günümüz Türkiye’sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri”, Tanzimattan Günümüze İstanbul’da Sivil Toplum Kuruluşları: a.g.e., 6.

⁽¹⁵⁾ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5231.html>

içersinde kabul edilen bu kanunun getirdiği yeni düzenlemeler arasında dikkat çekenleri ise şöyle sıralanabilir:

Onbeş yaşını bitiren ayırt etme gücüne sahip küçükler; toplumsal, ruhsal, ahlakî, bedensel ve zihinsel yetenekleri ile spor, eğitim ve öğretim haklarını, sosyal ve kültürel varlıklarını, aile yapısını ve özel yaşantılarını korumak ve geliştirmek amacıyla yasal temsilcilerinin yazılı izni ile çocuk dernekleri kurabilir veya kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilirler.

Oniki yaşını bitiren küçükler yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilirler ancak yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar.

Beyanname verme yükümlülüğü ve denetimi düzenleyen 19. maddeye göre “Dernekler, yıl sonu itibarıyla faaliyetlerini, gelir ve gider işlemlerinin sonuçlarını düzenleyecekleri beyanname ile her yıl Nisan ayı sonuna kadar mülkî idare amirliğine vermekle yükümlüdürler.” Ayrıca “Gerekli görülen hallerde, derneklerin tüzüklerinde gösterilen amaçlar doğrultusunda faaliyet gösterip göstermedikleri, defterlerini ve kayıtlarını mevzuata uygun olarak tutup tutmadıkları İçişleri Bakanı veya mülkî idare amiri tarafından denetletilebilir. Bu denetimlerde kolluk kuvveti mensupları görevlendirilemez.”

Son olarak kolluk kuvvetlerinin yetkisini düzenleyen 20. maddede “Kamu düzeninin korunması veya suç işlenmesinin önlenmesi nedenlerinden birine bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça, yine bu nedenlere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda mülkî idare amirinin yazılı emri bulunmadıkça, kolluk kuvvetleri, dernek ve eklentilerine giremez, arama yapamaz ve buradaki eşyaya el koyamaz. Mülkî idare amirinin kararı yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi

halde, el koyma kendiliğinden kalkar. Hâkim kararı, mülkî idare amiri tarafından dernek yöneticilerine yazıyla duyurulur.”

Kadınlar, dernekler başta olmak üzere STK'lara bir çok nedenden ötürü katılırlar. Bunlardan hemen ilk akla gelenleri cemiyet hayatında yer edinmek, hayır işleri, kadın haklarını genişletmek ve korumak ve siyaseti etkilemek olarak sıralanabilir. Bu çalışmada, kadınların dernekler vasıtasıyla siyasal katılıma katkısı incelenmiştir.

Araştırmanın ilk bölümünde sivil toplum ile ilgili teorik bilgiler aktarılmıştır. Antikçağ ve Ortaçağ'da sivil toplumun oluşum süreci, sözleşmecî düşünörlere karşı Hegel, Marks ve Gramsci'nin sivil toplum anlayışları ve son olarak Liberal demokrasinin ve Katılımcı demokrasinin sivil toplum kuramları hakkında bilgi verilmiştir. Liberal demokrasinin sivil toplum kuramlarının ardından, kadınların eşit haklar politikasına; katılımcı sivil toplum kuramının ardından da feminizmin farklılık politikasına değinilmiştir. Fakat, önceki iki alt başlıkta kadın konusu ayrıca incelenmemiş, sivil toplum ile ilgili bilgiler verilip kadının teori içindeki konumu kısaca belirtilmiştir. Ayrıca, tıpkı Marks'ta olduğu gibi cinsiyet körü bir yaklaşım sergileyerek kadın konusunu görmezden gelen Gramsci, Marks ile beraber Marksist literatür içinde değerlendirilmiştir.

İkinci bölümün konusunu, feminizm ile ilgili teorik bilgiler oluşturmaktadır. Öncelikle feminizmin ortaya çıkışı ve gelişimi, ardından da Türkiye'de kadın hareketi hakkında bilgi verilmiştir. Türkiye özelinde, Osmanlı'dan tevarüs eden kadın hareketini takiben Cumhuriyetin kuruluşu ve Tek Parti Dönemi, 1950 sonrası dönem ve 1980 sonrası dönem incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, araştırmanın ampirik verileri sunulmuştur. Türkiye'de iki farklı kesimi temsil ettiği düşünölen iki kadın derneğinin (Başkent Kadın

Platformu Derneği ve Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği) siyasal katılım açısından incelendiği bu bölümde, iki STK'ya ye, toplam 100 kişiye uygulanan anketin bulguları aktarılmıştır.

Çalışma, sonuç ve bulguların genel değerlendirmesi yapılarak sona erdirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KAVRAMI

I-KAVRAMIN OLUŞUM SÜRECİ

A-Antikçağ

Bugün için marjinal bir örnek olarak kabul edilebilecek olan Yunan şehir devletinde yönetim doğrudan demokrasi ilkesine göre düzenlenmiştir. Vatandaşlar yönetime iki şekilde -hem katıldıkları kamusal toplantılarda kararlar alarak hem de değişmeli olarak kamusal makamlarda bulunarak katılmaktadır. Böylelikle doğrudan demokraside halk yönetimle özdeşleşerek, kendi kendini yönetmektedir.⁽¹⁶⁾ Fakat yönetime katılma hakkı yurttaşlıkla sınırlıdır. Halkın çoğunluğunu oluşturan köleler, yabancılar ve kadınlar bu haktan mahrum bırakılmıştır. Başka bir ifadeyle, katılma hakkı yönetilenlerin belli bir azınlığına tanınmıştır.⁽¹⁷⁾

“Sivil toplum”, kökeni Antikçağ düşünürlerinden Aristoteles’e ve onun siyaset teorisine kadar uzanan bir kavramdır. Aristo “koinonia politike”yi “yasalarla belirlenen kurallar sistemi içindeki özgür ve eşit (kabul edilen) yurttaşların siyasal toplumu”, “ahlâkî bir kamu” olarak tanımlamıştır. Aristo’nun sivil toplumu özgür ve eşit yurttaşların toplumdur. Sivil toplumun üyeleri arasında önceden tanımlanmış bir eşitlik sergilenmektedir. Eşit olmayanlar ise üye değildir. “Koinonia politike”nin üyeleri aynı zamanda kent devletinin de yurttaşlarıdır. Dolayısıyla, bu kavram, hem özgür yurttaşların ortak kullandığı “polis” alanını (koinonia) gösterir, hem de toplumun parçalarıyla birlikte bütünü ifade eder. Yani, Aristo’da sivil toplum kavramı

⁽¹⁶⁾ Andrew HEYWOOD: “Demokrasi” Çev. Bican ŞAHİN, Sosyal ve Siyasal Teori, Der. Atilla YAYLA, (Ankara, 1999) 67-68.

⁽¹⁷⁾ Cem, EROĞUL: Devlet yönetimine Katılma Hakkı (Ankara: 1999), 17.

tüm siteyi kuşatan siyasal toplum anlamına gelir. Devletten ayrı veya devlete karşıt bir anlam ifade etmez.⁽¹⁸⁾

Aristo "koinonia politike" adı altında, beraber yaşama formu olarak kurguladığı sivil toplumda, ahlâkî karakteristikleri hep ön plâna çıkarmıştır. Aristo, "koinonia politike"yi tanımlarken dostluğu (friendship) referans almıştır. Aristo'ya göre, ahlâkîlik hakikî dostluğun özüdür. Ahlâkîlik sadece özel hayatın değil, kamusal hatta politik hayatın da özü niteliğindedir. Kamusal hayatta dostluk yoksa, toplumsal grupların çıkar çatışması kamusal hayatı dejenere edebilir. Aristo'nun "kamusal dostluk" (civic friendship) olarak adlandırdığı erdeme dayalı dostluk, hem ortak yarara hizmet eder hem de politik topluluğun tesisine ve kendisini devam ettirmesine olanak sağlar. Aristo'ya göre, insanın diğerlerinin "iyi"sini de kendi iyisi gibi gözetmesi gerekir, zaten "nihaî ortak iyi" de bu sayede gerçekleşir.⁽¹⁹⁾

Sivil toplumu "dostluk" kavramına atıfla tanımlayan Aristo, cinsiyetleri hep güçlü bir şekilde hiyerarşize ettiği için, kadın düşmanlarının en azılılarından biri olarak kabul edilir. "Lise"nin kurucusu olan Aristo, aslında karmalığı düşünen bir kişidir. Aristo'ya göre, erkek ve kadının birleşmesi siyasetin de temelini oluşturur. Erkek ve kadının karşılıklı bağımlılığı, birlikte yaşama gerekliliği, siyasetin hem ilkesi hem kökeni kabul edilir. Bu birlikteliği düzenlemek adına aileyi tanımlayan hiyerarşik bir yapı gerekir. Aile birliği "en yaşlı erkeğin" gücüyle kurulup "bütün aile monarşik bir biçimde yönetilir." Erkek ve kadından müteşekkil temel insanî birliğin karmalığı, ekonomik, duygusal ve siyasal ilişkileri yaratan ortak soy kaygısını gerektiren, cinsiyetlerin karşılıklı bağımlılığı anlamına gelmektedir.⁽²⁰⁾

⁽¹⁸⁾ Göran THERBORN: "Sivil Toplumun Ötesi: Demokratik Deneyimler ve Ortadoğu" Çev. Ahmet Fethi, Sivil Toplum Demokrasi ve İslam Dünyası, Der. Elisabeth ÖZDALGA ve S. PERSSON (İstanbul, 1998) 67; TOSUN: Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi (İstanbul, 2001), 29-30.

⁽¹⁹⁾ Ali Yaşar SARIBAY: "Sivil Toplum: Universitas mı, Societas mı?", Sivil Toplum, sayı:1, 2004, 16.

⁽²⁰⁾ Sylviane AGACINSKI: Cinsiyetler Siyaseti, Çev. İsmail YERGUZ (Ankara, 1998), 103.

Aristo'nun erkeklere yurttaşlık hakkı tanıyan siyaset teorisi "erkek merkezci ve eşitsizlikçi"dir. Fakat yine de bir soy oluşturma olgusu, aynı zamanda sitenin sürekliliğinin de bir şartıdır.

B-Ortaçağ

Ortaçağ'da sivil toplum kavramı, "bölünmüş egemenlik birimlerinin feodal düzenini" (patrimonyal kurallar vb.), Ortaçağ krallıklarını ve imparatorlukların tümünü belirtmektedir. Aristo'yu izleyen gelenekte yer alan Augustine siyasal toplum için "societas terresta", Aquinas ise "politike communitas" terimini kullanıyordu.⁽²¹⁾ Dinsel alanda merkezî bir otorite olarak zor gücüne sahip olan ve politik toplumu temsil eden Kilise, "modern anlamda Ortaçağın gerçek devleti"dir.⁽²²⁾

Ortaçağ'da şehirleşmenin gelişmesi ile beraber ticaret de gelişmiş, şehir faaliyeti toplumun tümü için zenginlik kaynağı olmuştur. Feodal asiller de daha önce görmedikleri ve mekanizmasını bilmedikleri bu yeni kaynaktan yararlanmak istemiştir. Bu doğrultuda tüccarın, küçük esnafın ve üreticinin korunması bir gereklilik olarak ortaya çıktı. Şehirli tüccar sınıfının asillere verdiği yeni imkânların karşılığını almak istemesine bağlı olarak ortaya çıkan uzlaşmada, şehirli istedikleri hak ve imtiyazları elde ettiler.⁽²³⁾ En eski izlerine 11. yüzyılda rastlanan bir ticaret yasası (ius mercatorum) geliştirildi. Bir çeşit kişi hukuku olan ve tüccarlar arasında uygulanan bu yasa, kişi özgürlüğünün ve kentsel hakların önünü açtı. Zamanla toprak üzerindeki kısıtlamalar da kaldırıldı. Zira bir tüccar toplumunda, toprak ticaretin dışında kalamazdı.⁽²⁴⁾

⁽²¹⁾ Gülgün Erdoğan TOSUN: a.g.e., 31.

⁽²²⁾ A.Nuri YURDUSEV: "Liberalizmin Türkiye Atağı" Türkiye Günlüğü, sayı:22, Bahar, 1993, 103.

⁽²³⁾ Şerif MARDİN: Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler I, Der. Mümtaz'er TÜRKÖNE ve T. ÖNDER (İstanbul, 1990), 10.

⁽²⁴⁾ Henri PIRENNE: Ortçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması, Çev. Şadan KARADENİZ (İstanbul, 1991), 100-101.

Kilisenin gözünde ise ticaret bir çeşit gasptı. Bu anlayış doğrultusunda Kilise, ticaretin canlanmasına karşı meydan okuyan bir tavır aldı. Fakat sonraları, Kilise'nin önyak olduğu "Tanrısal Barış" özellikle tüccarları kollayacak ve ticareti zora sokan eşkıyaları aforozla cezalandıracaktır. Bu tavır değişikliğinde, tüccarların Kilise'ye ödediği vergilerin etkili olduğu belirtilmelidir.⁽²⁵⁾

Kişisel köleliği ve toprak üstündeki kısıtlamaları kaldıran kent hukuku, ayrıca ticaret ve sanayiye engelleyen derebeylik haklarının ve malî hak iddialarının da ortadan kalkmasına yol açtı ve bir çeşit özgürleşme süreci başlamış oldu.⁽²⁶⁾ Kent yaşamının tüccarlara sağladığı sivil özgürlükler, sivil topluma ait bir alan hazırladı.⁽²⁷⁾

Hristiyanlık, Tanrısal iradeye bağlı bir insan özgürlüğü fikrine sahip olmakla beraber, Hristiyanlık'ta insanların eşit olup olmadığı sorusu "Tanrı katında evet" şeklinde yanıtlanabilir. Kaçınılmaz olan toplumsal ve dünyevî eşitsizlikler "ilk günah"ın ve onun cezasının ürünüdür. Fakat Tanrı katında da olsa insanların eşit olmadığını düşündüren nokta "kadın"ın durumudur. İlk günahın işlenmesinde kadının kocasını kandırmış olması, Hristiyanlık öğretisi içinde kadın-erkek eşitsizliğini pekiştiren inanç ögesidir. Yine "bakire Meryem imgesi ve Hristiyanlığın özellikle bütün Ortaçağ boyunca cinsel sorunlar karşısındaki katı tutumu, kilisede kadınların konuşmalarının ayıp sayılması, Aziz Paulus'un kadınlara kocalarına, İsa'ya olduğu gibi (mutlak) bir itaat içinde olmalarını söylemesi" aynı doğrultudadır. Dolayısıyla, Aziz Paulus'un kadın-erkek herkesin, milliyet ve cinsiyete bakılmaksızın İsa Mesih'te bir olduklarından çıkarılan "Tanrısal eşitlik" fikri biraz çelişkili görünmektedir.⁽²⁸⁾

⁽²⁵⁾ Henri PIRENNE: a.g.e., 97-101.

⁽²⁶⁾ Henri PIRENNE: a.g.e., 150-154.

⁽²⁷⁾ Gülgün Erdoğan TOSUN: a.g.e., 31.

⁽²⁸⁾ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI ve L. KÖKER: İmparatorluktan Tanrı Devletine (Ankara, 1996) 104-105.

Diğer taraftan Kilise'de kadının statüsü ve kocasından eşit ölçüde sadakat isteme hakkı vurgulanmıştır. Tekvin'de anlatılan Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden türetilmesi ve yılanın hilesine kanması ilk dönem Hristiyan yazarların çoğu için, kadının özgürleşmesine karşı direnişi haklı gösteren bir "mitos" oluştursa da, Augustinus, zihin ve akıl bakımından kadın ve erkeğin eşit olduğunu vurgulamış, kadını bağımlı kılanın biyolojik ve cinsel rolü olduğunu ifade etmiştir. Ancak aynı Augustinus, başka bir yerde de kadının cinsel haklarının erkeğinkine "par potestas" eşit olduğunu, fakat bunun dışında kadının toplumsal rolünün desteklemek ve itaat etmek olduğunu belirtmiştir.⁽²⁹⁾

II-KLÂSİK KURAMLAR

A-Sözleşmecî Teorilerde Sivil Toplum

1-Hobbes

Hobbes'un modelinde, doğal devletin antitezi olarak özgür ve eşit bireylerin kurduğu devlet "societas naturalis"tir. Bu modelde sivil toplum (homo artificialis) sonradan kurumlaşmış bir toplumdur. Hobbes'un sözleşmesi bir toplum değil, bir devlet yaratır. Toplumun bütünleşmesinin sadece devlet iktidarı tarafından gerçekleştirilebileceğini belirten Hobbes, bireyin çatışmacı ve saldırgan niteliğini vurgulayarak devleti önceleyen bir yaklaşım benimser: Bireyler, barış (devlet) uğruna sivil toplumdan vazgeçmez ise toplumsal insan doğa (savaş) durumuna dönme tehlikesi ile karşı karşıya kalır.⁽³⁰⁾

Hobbes, Tabii Hukukla pozitif hukuk arasındaki bağlantıyı keserek ikisini ayırmış olur. "Egemenlik ve Toplumsal Sözleşme" kavramlarıyla bir

⁽²⁹⁾ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI ve L. KÖKER: a.g.e., 106.

⁽³⁰⁾ Gülgün Erdoğan TOSUN: a.g.e., 32.

kurum olarak devleti ortaya çıkaran düşüncenin dayanağı, tabii olanın devre dışı bırakılmasıdır. Hobbes'un Tabii Hali'nde insanlar güç açısından eşit, her şeyi yapabildikleri için özgür ve yalnızdırlar. Sürü veya klân değillerdir. Hobbes'un Tabii Hal içinde aileye yer vermemesi dikkat çekicidir.⁽³¹⁾

Hobbes'un eşitlik savı, herhangi bir insanın güçsüz bile olsa, bir kurnazlık veya başkalarıyla birleşerek en güçlü olanı öldürme imkânına sahip olmasına dayanır. Bu doğrultuda, Hobbes'un mutlak eşitlik savı hem Tabii Hal'in ne kadar tehlikeli olduğunu gösterir hem de Tabii Hal'den Sivil Hal'e geçişi sağlayacak sözleşmeye biçimsel tutarlılık kazandırır: Eğer en zayıfın en güçlüyü öldürme imkânı olmasaydı, en güçlü sözleşme ile gücünden feragât etmeye yanaşmazdı. Savaştan kaçma isteği ve ölüm korkusu Leviathan adı verilen gücün tanınmasının ve bu güce itaat edilmesinin sebebidir. Bir başka ifadeyle, toplumsal sözleşmenin sebebi, güvenlik isteğidir. İnsan hayatını koruma eğilimi ile, mutlak eşitlik ve özgürlüğünden "rıza" veya "sözleşme" ile vazgeçmeye yönelir. Rıza veya sözleşme olmaksızın da "Siyasî Corpus, Sivil Toplum, Site, Res Publica veya Devlet" (Hobbes, bu kavramları aralarında fark gözetmeden kullanmıştır) kurulamaz. Hobbescu düşüncede devletin ilk ve tek amacı yurttaşların güvenliğini sağlamaktır. Egemene itaatin sınırı da güvenliktir.⁽³²⁾

Toplumsal barış ve uyumluluğa büyük önem veren Hobbes, farklılık esasına dayalı eğilimlerin egemenlik hakkını siyasal otoriteye devretmeyi öngörerek, çoğulcu bir toplum profilini hükümdarın şahsında eritir ve bugünkü anlamda sivil toplumun oluşumunu imkânsızlaştırır. Kamusal alan erkeklerle sınırlı tutulur ve sözleşme kamusal alanla özdeşleşen erkekler tarafından gerçekleştirilir. Kadınlar ise kamusal alan doğrultusunda şekillenen özel alanla sınırlı kalır.⁽³³⁾

⁽³¹⁾ Cemal Bali AKAL: Sivil Toplumun Tanrısı (İstanbul, 1990), 99-101.

⁽³²⁾ Cemal Bali AKAL: a.g.e., 103-106.

Hobbes'a göre, doğa durumunda erkeğin eşiti olan kadın, erkeğin sahip olduğu tüm özgürlüklere de sahiptir. Ama toplumsal sözleşmenin yapılmasıyla aile ve evlilik kurumu politik bir nitelik kazanır. Hobbes, aileyi "karısı, çocukları ve hizmetçilerine sahip olan erkeği, babalık hukukuna dayanarak sivil toplumsal bir şahsiyete dönüştüren kurum olarak tanımlar.* Sivil toplumda aile içindeki bireyleri temsil eden erkek, ailenin sahibi ve efendisi olur ve böylelikle aile reisliği politik bir boyut kazanır. Hobbes'un düşüncesinde sivil toplum, aile reislerinin (politik babaların) gerçekleştirdiği toplumsal sözleşme neticesinde oluşur. Bu potansiyele doğal olarak sahip olmayan kadın ise aile yaşamına bağlı kalmak durumundadır. Evlilik ilişkisi sivil toplumda kadının ve erkeğin rollerini belirleyen politik ilişkiler ağıdır. Kamusal alanda sözleşme yaparak sivil topluma geçen erkeğe karşılık, kadınlar özel alanda evlilik sözleşmesi ile erkeğin uyruğuna girerler. Aile yaşamında erkeğin baskın olduğunu savunan Hobbes, toplumsal sözleşmenin, ailenin kadını tarafından değil, erkeği tarafından gerçekleştirildiğinin altını çizer. Toplumsal sözleşmeyi gerçekleştiren erkek, evlilik akdiyle kadının neredeyse tüm haklarını alır, karşılığında da kadın sivil toplumun kanunları ve Leviathan'ın kudreti tarafından korunur. Özetle, Hobbes'a göre sivil toplum, toplumsal düzeyde erkekler, aile düzeyinde ise kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir; doğa durumunda erkekle aynı tabiata ve dolayısıyla eşitlik hakkına sahip olan kadın, toplumsal sözleşme ile erkek karşısında ikincil konuma düşmüştür.⁽³⁴⁾

Hobbes, sivil toplumu meşrulaştırmak için Tabii Hal'i olumsuzlarken, Rousseau da Tabii Hal'i meşrulaştırmak için sivil toplumu olumsuzlayacaktır.⁽³⁵⁾

⁽³³⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, Çev. Ertan ÖZENSEL (İstanbul, 1996), 22.

⁽³⁴⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e. 22-23.

2-Locke

John Locke, siyasal alanın statüsündeki değişikliğe bağlı olarak devletin rolünün mümkün olduğunca sınırlanması gerektiğini savunur. Hobbes'tan farklı olarak "doğa durumu"nu özgürlük ve eşitlik ön kabulü üzerine oturtan Locke'a göre savaş doğa durumunun zorunlu şartı değildir, sadece bir olasılıktır. Sivil topluma geçiş ise doğada bağımsız insanlar arasında varolan uyumun artırılıp, bu konuda sürekliliğin sağlanması ile mümkündür. Ayrıca Locke, özgürlüklerin ve hukukun üstünlüğünün iktidarlara (devlete) karşı savunulmasından yanadır. Toplum ve yönetim arasındaki farklılaşmanın altını çizen Locke, aynı zamanda özel mülkiyeti esas alan yeni bir toplumsal düzenin de habercisi olur.⁽³⁶⁾

Klâsik liberal teorisyenlerden John Locke, yurttaşlık hakkıyla ilgili olarak mülkiyet boyutunu öne sürmüştür. Böylelikle, çocuklar ile deliler bir yana, hizmetçiler ve kadınlar da yurttaşlıktan mahrum kalmıştır. Kadınların kendilerine ait söz hakkına ihtiyacı yoktu, çünkü babaları ve kocalarının onların çıkarını koruduğuna inanılıyordu.⁽³⁷⁾ Dolayısıyla, rıza sahibi olan "birey" erkekti. Birey oldukları kabul edilmeyenlerin hem mülkiyete bağlı çıkarları hem de siyasal katılım hakları yoktu.⁽³⁸⁾

⁽³⁵⁾ Cemal Bali AKAL: a.g.e., 129.

⁽³⁶⁾ Gülgün Erdoğan TOSUN: a.g.e., 33.

⁽³⁷⁾ 19. yüzyıldan başlayarak oy hakkı erkeklerin çoğuna tanındı ve mülkiyet kısıtlaması aşıldı, Sanayi Devrimi sırasında işçilerin işverenler tarafından temsil edildiği düşüncesi anlamsızlaştı ama kadınların erkekler tarafından temsil edildiği düşüncesi devam ediyordu. Evli kadın "birey" statüsüne sahip değildi, çünkü kocalarının himayesi altında olma doktrini kadının yasal bir konuma sahip olmasını engelliyordu. Kadınlar kendi adına sözleşme yapamıyor veya kendi adına mahkemeye gidemiyordu. Kocalarına karşı hiçbir hakkı olmadığı gibi, çocukların vesayeti konusunda da bir hak iddia edemiyorlardı. Reform mücadeleleri boyunca kadınlar, kendilerinin de birey olduğunu; kişilik, mülkiyet ve çocukların vesayeti üzerindeki kişisel hakları erkeklerle paylaşmaları gerektiğini, kamu rızasının verilmesinde erkeklere katılmaları gerektiğini vurguladılar. Liberalizm, onların davalarını yürütme koşullarını sağladığı gibi, "rıza"nın kadınları da içermesine olanak tanıdı. Bu noktada, liberalizmin kamusal ve özel alan ayrımı anlamlıdır. (Bu ayrım, iktidarın sınırları açısından düşünülüyor, iktidar sınırlandırıyor, özel alan devletin meşru olmayan müdahalesinden kurtarılıyordu.) (Anne PHILLIPS: Demokrasinin Cinsiyeti, Çev. Alev TÜRKER (İstanbul, 1995) 39).

⁽³⁸⁾ Anne PHILLIPS: a.g.e., 39-40.

Birey yanında özel grup ve insiyatiflere kamusal alanda örgütlenme imkânı getiren ve devleti mutlak bir otorite olmaktan çıkaran Locke, kadınları politik toplumdan (kamusal alandan) dışlayarak, aile yaşamı ile sınırlamıştır. Locke “siyasal veya sivil toplumu” oluşturan sözleşme ile aileyi oluşturan sözleşmeyi birbirinden ayırır.⁽³⁹⁾ Karı-koca arasındaki ilişkiyi evlilik ilişkisi ve siyasal ilişkiler olmak üzere iki başlık altında ele alan Locke’a göre doğa durumunda eşit ve özgür olan kadın ile erkek, kendi istekleriyle bir birlik kurar. Henüz siyasî bir kimliği olmayan bu birlik, siyasî kimliğini sivil toplum içinde kazanır ve aile içindeki roller de bu sivil toplumdaki tanımlamalara (gelenek ve kanunlara) göre belirlenir. Evlilik ilişkisinde kendi oy hakkına sahip olan kadının bu hakkı sivil toplum içersinde erkeğin nezareti altına girer. Rasyonel ve kaçınılmaz olmasa bile, erkek, aile birliğini kanunen temsil ettiği için, karı-koca ilişkisi, sivil toplumda erkek lehine sonuçlanır ve aile içi hizmetler kadına yüklenir.⁽⁴⁰⁾

Locke’a göre siyasî ilişkiler olmayan köle-efendi, hizmetçi-efendi, baba-çocuk, karı-koca gibi ilişkiler yöneten-yönetilen ilişkisinden tamamen farklıdır. Ancak, karı-koca ilişkisi sivil toplum içinde siyasallaşır ve erkek sivil toplum huzurunda yönetici bir kimlik kazanır. Evlilikte kadına erkekle eşit bir konum tayin eden Locke, sivil toplumdaki siyasî ilişkilerle bu konumu adeta “yarım” bırakır. Hobbes’a yaklaşarak kadını sivil toplum dışında tutsa da Locke’un sivil toplum normları aile içi ilişkileri erkeğin keyfî tutumuna terk etmez. Kadın sivil toplumda kocası tarafından temsil edilmekle birlikte kendi mülkiyet hakkına sahiptir, mülkiyet tamamen kocanın denetimine verilmiş değildir. Erkek, “yaşam, özgürlük ve mülkiyeti” sivil toplumda korurken, kadın aile içinde korur. Erkek, kendi mülkiyetini korumak için sivil toplumu gerçekleştirirken, evlilik sözleşmesiyle de aynı şekilde kadının mülkiyetini korur.

⁽³⁹⁾ Gülnur Acar SAVRAN: Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx (İstanbul,2003) Önsöz.VII.

⁽⁴⁰⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 25.

Locke'un özellikle vurguladığı, özgürlüğün olmazsa olmaz kuralı (sin qua non) olarak belirttiği "mülkiyet hakkı" ileri dönemlerde kadının özgürleşmesi sürecinde de belirleyici olacaktır.

3-Rousseau

Rousseau'ya göre, Tabii Hal'de eşitsizlik neredeyse sıfırdır. "Eşitsizlik" mülkiyet ve yasaların oluşumuyla istikrar ve meşruiyet kazanmış olur ve sivil toplum kurulur. Rousseau'ya göre sivil toplum, eşitsiz ilişkileri ortaya çıkaran yapay tutkular ve yapay insanlardır. Eğer eşitsizliğin hüküm sürdüğü son evreden, insanı yapaylaştıran unsurlar elenir ve geriye gidilirse, önce eşitsizliğin kaynağına, sonra da Eşitlik dönemine (Kurgusal Tabii Hal'e) ulaşılır.⁽⁴¹⁾ Doğa durumuna geri dönüşten ümidini kesen Rousseau, tıpkı Locke gibi, savaş durumunun ancak özel mülkiyetin yasalaşması, yani toplumsal sözleşme ile son bulacağını savunur. Fakat, toplumsal duruma geçişle ortaya çıkan bağımlılık ve eşitsizliği kaldırmak için "yapay sözleşmeler" yerine, özgürlükçü, eşitlikçi ve daha demokratik bir toplumun kurulmasını olanaklı kılacak olan "Toplum Sözleşmesi"ni önerir.⁽⁴²⁾

Hobbes'tan farklı olarak Rousseau'ya göre, doğa durumu savaş durumu anlamına gelmez. "Rousseau'nun devleti "etat civil" olarak isimlendirmesi, insanlığın "sivilleşmemiş" durumuyla ilişkilendirilir." Düşünürü göre yurttaş bir bütünün parçası, bir kesrin paydasına bağlı payıdır. Politika, özgürlük ve boyun eğme arasındaki uyumla ilişkilidir ve yurttaş "bütüne" (topluma) boyun eğmelidir. Toplumsal Sözleşme, bireyin bir parçası olduğu bütüne bağlılığını gösterir. Birey, üyesi olduğu halk aracılığıyla egemenliğe katılır. Bu anlamda tüm toplumsal kurumlar, yasalar aracılığıyla insanı doğa durumundan çıkarır, bireyi grup ile kaynaştırır, kamu eğitimi yoluyla bireylere vatanseverlik duygusu verilir ve kişisel çıkarlar zamanla kamu çıkarlarına

⁽⁴¹⁾ Cemal Bali AKAL: a.g.e., 28-130.

⁽⁴²⁾ Hüsnü AKSOY: Devlet ve Demokrasi: Egemenlik-Hegemonya-İdeoloji (İstanbul 1994), 36.

yönelir. Diğer taraftan Rousseau, soyut yasa anlayışını yine kendisi eleştirir, çünkü sivil toplum eşitsizlikleri meşrulaştıran, istenmeyen bir durumdur. Sivil devletin hak eşitliğini sağlamak için düşündüğü tüm araçlar, bu eşitliği yıkmaya yarayacak araçlara dönüşecektir. Devlet-sivil toplum ikilemini, insan-yurttaş ikilemi ile beraber ele alan Rousseau, bu ikilemleri toplumsal bütünlüğü sağlayarak aşmanın yolu olarak insanın yurttaşla dönüştürülmesini önerir.⁽⁴³⁾

Rousseau'ya göre, kadın erkek ilişkileri Genel İrade doğrultusunda düzenlenir. Erkek doğal olarak rasyonaliteye sahiptir, kadın ise alçak gönüllü ve utangaç olmanın yanında fizikî olarak zayıftır, bu yüzden sivil toplum içinde aile birliğinin resmî temsilcisi olan erkeğe ihtiyacı vardır. Fakat Locke'un doğa durumu anlayışına tezat oluşturan bir şekilde, Rousseau'da "doğal erkek" ve "doğal kadın" kavramları farklı anlamlar içerir. Rousseau'ya göre erkek, hemcinsleriyle eşit, bağımsız, bencil ve kendini dış dünyaya taşıyabilir bir doğaya sahiptir. Kadının ise bağımlı, ikincil, çekingen bir doğası vardır. Doğalarındaki bu farklılığa bağlı olarak, kadın ve erkeğin sivil toplumda oynadıkları roller de farklılaşmaktadır. Rousseau'ya göre sivil toplumda toplumsal sözleşmeyi gerçekleştiren erkek doğasından uzaklaşma eğilimine girerek sivil toplum normlarına uygun bir kişilik edinir. Fakat kadın doğasına bağlı kalmaya devam eder. Kadınların doğaları gereği aile yaşamı ile sınırlı kalmalarını öneren Rousseau, kadınların kamusal alana çıkmaları ve burada doğalarının uzantısı olan "farklılığa" ve "özel eğilime" yönelmeleri halinde hem Genel İrade'ye zarar verileceğini hem de kadının güçlü olan erkekler tarafından ezileceğini savunur. Erkeklerle rekabet edemeyip baskıya uğrayacağını öngördüğü kadının alanını erkeğin alanından ayırır. Kadın özel alanda kalarak çocuk doğurma, çocuk bakımı, ev işleri gibi görevleri yerine getirmeli, iyi bir toplum için çocuklarını iyi vatandaş olarak yetiştirip onlardaki bencil duyguları vatan sevgisine dönüştürmelidir. Hem böylelikle sivil topluma daha az kavgacı ve çıkarıcı bireyler (erkekler) kazandırılmış olur.⁽⁴⁴⁾

⁽⁴³⁾ Gülgün Erdoğan TOSUN: a.g.e., 34-35.

⁽⁴⁴⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e.,27-28.

B-Sivil Toplum-Devlet Ayrımı

1-Hegel

Hegel'de sivil toplum bir sözleşme sonucunda kurulmaz, sözleşmenin yapılacağı ortamı veya alanı oluşturur. Hegel için ihtiyaç üzerine kurulmuş toplumsal bir birim olan sivil toplum, içinde yaşayan kişilerin yaşamasını sağlayacak bütün faaliyetleri içeren, yapılı ve organize, bir iktisadî sistemi, bir hukuk sistemi ve bunların düzenli bir şekilde çalışmasını sağlayacak otoriteyi sağlayacak cemaattir.⁽⁴⁵⁾ Bireylerin kendiliğinden, gelenek ve görenekler uyarınca özgür birlikteliğinden ibaret olan sivil toplum, ancak yasal ve siyasal kurumlarla donanınca devlete dönüşür.⁽⁴⁶⁾ Hegel'de sivil toplum, devlet öncesi tarihsel bir aşamaya işaret eder. ⁽⁴⁷⁾

Sivil toplumu, aile ve devletten ayıran Hegel, sivil toplum kavramının karşılığını en radikal şekilde değiştiren düşünür olarak kabul edilir. Hegel'e göre sivil toplum, "üyelerin korunması ve pazarın işlevselliği için zorunlu olan kurumlar ve toplumun ticarî sektörünü oluşturan pazardır."⁽⁴⁸⁾ Hegel'e göre bireyin vicdan sorunlarından kurtarılacak -özel bireyci ahlâktan koparak- toplumsal nesnel hukuk kurallarına uymasının yolu sadece sivil toplum, dolayısıyla devlet içinde mümkündür. Hegel'in devletçi sivil toplum kavramsallaştırması yaşadığı dönem Almanya'sının koşullarından etkilenmiştir. Hegel, *Haklar Felsefesi (Philosophy of Rights)* adlı eserinde sivil toplumu, "ahlâkî yaşam" başlığı altında tartışır. Ahlâkî yaşamda sivil toplumu, aile ve devletin farklılaşmasının bir aşaması olarak değerlendirir. Hegel'e göre devlet sivil toplumu içermektedir. Sözleşmecî düşünürleri eleştiren Hegel, devleti doğa durumunun bertaraf edilmesiyle değil, tersine doğa durumunun korunması, uzatılması ve dengelenmesi için bir araç olarak

⁽⁴⁵⁾ Şerif MARDİN: a.g.e., 19.

⁽⁴⁶⁾ Mete TUNÇAY: "Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar", Sivil Toplum, sayı:1, 2004, 10.

⁽⁴⁷⁾ Ömer ÇAHA: "Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine", Sivil Toplum, sayı:1, 2004, 23.

⁽⁴⁸⁾ Edward SHILS, "The Virtue Of Civil Society", Government and Opposition, C:26, S:1, Kış, 1991, 5'den naklen Gülgün Erdoğan TOSUN: a.g.e., 37.

tanımlar. Devleti evrensellik, rasyonellik ve nesnellik açısından işbirliğini sağlayan tek sosyal varlık olarak kabul eden Hegel, sivil toplumu, bireysel çıkar ve isteklerin, ihtiyaçların ilan edildiği alan olarak görür.

Sivil toplumu "burjuva toplumu" (Bürgerliche Gesellschaft) kavramı ile ifade eden Hegel, sivil toplumun ekonominin gelişmesinin koşulu olan çelişkileri de içinde barındırdığını ifade eder. Bu anlamda devlete düzenleyici bir rol veren Hegel, bireysel ve ailevî ilişkileri düzenleyecek bir devlete ihtiyaç olduğunu öne sürer. Kısaca Hegel'in düşüncesinde devlet, "toplumsal evrim sırasındaki ahlâkî cemaatler dizisinin ortaya çıkışındaki en son gelişme noktası olup, bu noktaya ulaşana dek geçirilen diğer aşamalar aile ve sivil toplumdur."⁽⁴⁹⁾

Hegel'in siyaset felsefesinde kadının yeri, üç etik alanın (devlet, sivil toplum ve aile) en yalını olarak kabul edilen ailedir. Sadece erkekler aile ilişkilerini aşarak sivil toplumsal alana, oradan da devlete varabilirler. Tarihsel olarak kendilerini dış dünyaya taşıyacak potansiyele sahip olmadıkları için kadınlara, aile, aile içinde ortaya çıkan ihtiyaçlar ve hissiyat ile ilgili roller öngörölmüştür. Kadın ve erkek arasında keskin bir ayrım yapan Hegel, kadının doğasının onun aile ile sınırlı kalmasını sağladığını, erkeğin doğasının ise devleti gerçekleştirmesine ve yaşamını kamusal alanda sürdürmesine yol açtığını öne sürer. Kadın doğası yakınlığı, doğallığı, özelliği ve sürekliliği simgelemektedir. Erkek doğası ise, uzaklığı, evrenselliği, özgürlüğü ve bencilliği simgeler. Hegel, Batı'daki çekirdek aile tipi ve işbölümünün tarihsel olarak en doğru işbölümünü ortaya çıkardığını savunur. Bu modele göre kadın evin bekçisi görevini, erkek ise kamusal alanın motoru görevini üstlenir. İki alanın karşı karşıya gelmesi erkeğin üstünlüğü ile neticelenir.

⁽⁴⁹⁾Gölgün Erdoğan TOSUN: a.g.e., 41.

Hegel, özel alandan kamusal alana geçiş sürecinde kadınla erkek arasındaki ayrımı bu şekilde ortaya koyarken erkeğin yaşam alanını devlet, bilgi ve dış dünyadaki uğraşlar olarak belirtir. Kadının yaşam alanını da aile yaşamı ve bunun uzantısı olan uğraşlar olarak ifade eder. Kadınlar, aile yaşamını aşarak kamusal alanda varlık gösteren kavgacı bir ruha hiçbir zaman sahip olamaz. Tarih, nihaî hedefine, akıl ve özgürlük ruhu çerçevesinde, güçlü, rasyonel, evrensel, ulusal devlet ile ulaşır. Bu amacı da sadece erkekler gerçekleştirir. Çünkü onların doğası bunu gerçekleştirmeye elverişlidir. Oysa, doğasını aşarak erkek gibi akıl ve özgürlük epitomuyla insanlaşma sürecine giremeyen kadın, tarihin de dışında kalır. Aile içindeki görevleri kadını hiçbir zaman kamusal alana çıkaramayacak, dolayısıyla da kadın tarihin dışında kalmaya devam edecektir.⁽⁵⁰⁾

Özel-kamusal, aile-devlet, tikel-evrensel şeklinde kurulan sıra düzeninde kadın ikiliklerin ilk teriminin oluşturduğu kategoriye, erkek ise ikincisine aittir. Sonuç olarak, Sözleşmecî düşünürlerde olduğu gibi Hegel de kadınları açık bir şekilde sivil toplumdan ve politikadan dışlamıştır.⁽⁵¹⁾ Kısaca, Hegel'e göre, kadınlar yönetime geçerse devlet tehlikeye düşer. Bunun sebebi de "kadınların eylemlerini evrensel gereksinimlere göre değil, keyfî eğilim ve kanılara göre düzenlemesi"dir.⁽⁵²⁾

2-Marx

Hegelci devlet anlayışının üstünlüğünü sorgulayan Marx'a göre, devlet sivil toplumdaki çatışmaları ortadan kaldıracak bir güç değildir. Marx, sivil toplum kavramını siyasal önlemlerle sınırlandırılmayan ekonomik faaliyet alanı olarak ayırır. Düşünüre göre sivil toplum "üretim araçlarını ellerinde

⁽⁵⁰⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 31-32.

⁽⁵¹⁾ Gülnur Acar SAVRAN: a.g.e., Önsöz VII.

⁽⁵²⁾ Necla ARAT: Feminizmin Abc'si (İstanbul, 1991), 19.

bulunduranlar tarafından zorla boyun eğdirilen mülkiyetsiz kitlenin bulunduğu toplumdur.”⁽⁵³⁾

Marx’a göre devlet siyasal düzenin (üstyapının) aktörüdür, sivil toplum ise üretici ve sosyal sınıfların (altyapının) aktörüdür. Marx, devletin sivil toplum üzerine oturduğunu savunurken, sivil toplumun hem ekonomik alanı hem de doğrudan doğruya devlet dışında kalan her şeyi kapsadığını ileri sürer.⁽⁵⁴⁾

Marx’a göre, devlet-sivil toplum çelişkisi ne liberalizmdeki gibi sivil toplumu (burjuva) kendi haline bırakıp devleti ona bağımlı kılmakla, ne de Hegel’deki gibi sivil toplumu devletin üzerine koymakla aşılabacaktır. Bu ayrımın aşılması radikal bir devrim gerektirmektedir.⁽⁵⁵⁾ Bu gereklilik toplumdaki sınıfların ve devletin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür ve bunu gerçekleştirecek olan da Proleterya’dır. Özetle, sivil topluma olumlu bir değer atfetmeyen Marx, hem sivil toplumun hem de siyasal toplumun ortadan kaldırılmasını ister.

Kadın, Hegel’de olduğu gibi, Marksist literatürde de tarihin dışına itilmiştir. Marksistler, başından beri kadın sorununa bütünsel bir teorik yaklaşımla eğilmişlerdir.⁽⁵⁶⁾ Marx’ın düşüncesinde tarihin dinamiğini oluşturan sınıflar arası mücadele, kamu alanında gerçekleşen “üretim süreci”nde meydana gelmektedir. Üretim, bizzatı tarihin motorudur. Özel alanda sürmekte olan “yeniden üretim” ise tarihin etkinlik alanının dışındadır. Yeniden üretim faaliyetlerinden bazıları olan ev işi, çocuk doğurma ve büyütme üretimin dışında kabul edilmektedir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetler, toplumsal değişme içinde sadece bir yan ürün olarak görülmektedir. Dikkatini üretim üzerine yoğunlaştıran Marx, yeniden

⁽⁵³⁾ Gülgün Erdoğan TOSUN: a.g.e., 42.

⁽⁵⁴⁾ Anthony GIDDENS: The Nation State and Violence: A Contemporary Critique of Historical Materialism, C:2, 2.baskı, Polity Press, (Cambridge,1992), 21’den naklen Gülgün Erdoğan TOSUN: a.g.e., 43.

⁽⁵⁵⁾ Bumin KÜRŞAT: Sivil Toplum ve Devlet: Kuramlar-Deneyler-Arayımlar, (İstanbul, 1981), 37.

retimi görmezlikten gelerek feministlerin yoğun eleştirisine hedef olmuştur. Marx'ın teorisinde ne tek tek insanların ne de birer cins olarak kadın ve erkeğin rolü vardır. Belirleyici olanın maddi koşullar olmasına bağlı olarak aktörler de bireyi aşan ve kuşatan, onlarda kollektif bir bilinç geliştiren sosyal sınıflardır.⁽⁵⁷⁾

Engels'in çalışmalarında da eksik kalan kadın konusu, son zamanlarda feminist argümanlar beraberinde Marksist feministlerin literatürüne girmiştir. Fakat, kadın bir cins olarak değil, sosyal sınıf ayrışması çerçevesinde ele alınmıştır. Marksist literatürdeki komünist topya, bu kesimin kadın konusuyla ilgili gerçekçi değerlendirmeler yapmasını engellemiştir. Kısaca, Marksist teoride, tarihsel gelişmenin, sosyal değişmenin ve sınıflar arası mücadelenin motorunu teşkil eden üretim ilişkileri erkekle özdeştir. Yeniden retim ile bütünleşen kadınlar ise, bu anlamda tarihsel bir özelliğe sahip değildir.⁽⁵⁸⁾

Doğa durumu-sivil toplum, sivil toplum-devlet ve özel-kamusal kutuplaştırmalarının kapitalizmin doğasından kaynaklandığını savunan Marx, yeniden üretimin dayanağı olan ev emeğini toplumsal tahlilin dışında bırakır, mübadele edilmediği için "değer" taşımayan bu emek görmezden gelinir. Savran'a göre, Marx'ın sivil toplum eleştirisinin kendisi feminist eleştirinin tarihselleştirici katkısına muhtaç durumdadır.

⁽⁵⁶⁾ şirin TEKELİ: Kadınlar İçin, (İstanbul, 1988), 11.

⁽⁵⁷⁾ mer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 34.

⁽⁵⁸⁾ mer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 35.

3-Gramsci

Marksist kuramı izleyen Gramsci'ye⁽⁵⁹⁾ göre sivil toplum, üretim ve ekonomik ilişkiler içinde olmayıp devlet içinde değerlendirilir. Gramsci'nin formülü kabaca şöyledir: "Devlet= Siyasal Toplum + Sivil Toplum", bu formülün bir başka versiyonu "Devlet= Diktatörlük + Hegemonya"dır. Burada devlet, baskıcı aygıtları kapsayan siyasal toplum ile hegemonyayı sağlayan sivil toplumun bir bileşimi olarak kurgulanır. Devletin zor ile pekiştirilmiş hegemonya anlamına geldiği bu panoramada, sivil toplum alanı (Hegel'in yaklaşımına benzer şekilde)encil, özel ve maddî çıkarlarla ilgilidir. Siyasal toplum ise (Marksist yaklaşıma benzer bir şekilde) sınıf-bağımlı devlet sisteminin gündeminden uzak tutulan her türlü genel soruna ilgiyi (hükümeti) yansıtır. Gramsci, hem Hegelci hem de Marksist unsurları kullanarak sivil toplumun içeriğini yeniden şekillendirir. Klâsik Marksizm'in sivil toplumu ekonomik temel ile ele alışından farklı olarak Gramsci sivil toplumun ekonomik olmayan boyutunun önemini vurgular.⁽⁶⁰⁾

Sivil toplum kurumları "kilise, okullar, sendikalar ve hakim sınıfın hegemonyasına hizmet eden diğer örgütlerdir." Sadece açıkça siyasî olan kurumlar (çıkarcı grupları ve siyasî partiler) değil, aileler, okullar, kiliseler ve medya içinde de hakim sınıfın değerleri topluma yayılır. Böylelikle, kapitalist toplumun hakim sınıfının değerleri topluma nüfuz etmiş olur.⁽⁶¹⁾

Sivil toplumu "hegemoni" kavramı ile açıklayan Gramsci, iktidarın emekçilerin eline geçmesinin, öncelikle düşüncelerini sivil topluma kabul ettirmeleriyle mümkün olduğunu belirtir.

⁽⁵⁹⁾Bu bölümde Gramsci'nin sadece sivil toplum ile ilgili düşünceleri ele alınmıştır. Gramsci, tıpkı Marks gibi cinsiyet körü bir yaklaşım sergilediği için, onun sivil toplumda kadının rolü hakkındaki görüşleri bir önceki bölümde anlatılan Marksist literatüre dahil edilebilir.

⁽⁶⁰⁾ Gülgün Erdoğan TOSUN: a.g.e., 44-45.

⁽⁶¹⁾ Mustafa ERDOĞAN: "Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi", Liberal Düşünce, sayı: 10-11, 15.

Devleti sadece kötülüklerin anası olarak görmeyen Gramsci, Hegel'dekine benzer bir şekilde, ona eğitici etik bir rol de biçer. Devlet salt bir zor gücü değildir, aynı zamanda "beyinleri cezbetme" yani "ikna" mekanizmalarını kapsayan, olumlu bir işleve sahiptir.

Gramsci'nin görüşlerinde, 1900'lü yılların başındaki İtalya'nın referans olduğu hatırlanmalı, sosyalizm ve faşizm iki odak nokta olarak belirtilmelidir. Gramsci, sivil toplum ve siyasî toplum arasındaki uyum üzerinde dururken bu uyumun ancak liberal rejimlerde sağlandığını belirtir. Bu uyumun bozulması, iki uç rejim olan sosyalizm ve faşizme giden yolu açmaktadır. Siyasî toplumun genişleyip sivil toplumun gerilemesi faşizme yol açarken, tersi de, yani sivil toplumun siyasî toplumu geriletmesi sosyalizme yol açar ki, sosyalizm Gramsci'nin asıl arzuladığı durumdur.⁽⁶²⁾

III-MODERN KURAMLAR

A-Liberal Demokraside Sivil Toplum Kuramları

Bu başlık altında Batı'da geliştirilmiş olan kuramlar ele alınacaktır. Fakat, tezin sınırlarını aştığı için liberalizmin kendisi tartışılmayacaktır.

1-Çoğulcu Sivil Toplum Kuramı

Çoğulcu Demokrasi (Pluralism) taraftarlarınca geliştirilen bu kuram, devlet (siyasî toplum) ile sivil toplumu (yurttaşlar topluluğunu) iki ayrı oluşum olarak ele almaktadır. Çıkar gruplarının aktif varlığına dayanan bu kuram,

⁽⁶²⁾ Ziya ÖLMEZ: Sivil Toplum Kavramı ve Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları, Ankara: Gazi Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 1994, 27-32.

“devleti asgarîye indirmeyi değil, çıkar gruplarını dinamiğiyle etkilemeyi öngörür”.⁽⁶³⁾

Çoğulcu sivil toplum kuramı, mutlak-merkezî devletin reddine dayanır. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılması bir tür devlet çoğulculuğudur, aynı zamanda kurumsal (konstitüsyonel) bir çoğulculuktur. Ama çağdaş çoğulcular için yeterli değildir. Bu kurumsal çerçeveye girmeyen sosyal denge ve denetim örgütleri de (yani çıkar ve baskı grupları da) bir o kadar önemlidir.

Çoğulcu demokrasi kuramcılarında Robert Dahl, çıkar grupları arasındaki dengeyi “poliarşi” olarak isimlendirir. Çok merkezli olan iktidar, sadece yasama, yürütme ve yargı arasında bölüştürülmemiş, çıkar grupları denen sivil oluşumlara da kurumsal yapıyı etkileyerek devletin faaliyetlerini yönlendirme yolu açılmıştır. Siyasî toplumun (devletin), kendisini ölçü alarak veya çıkar gruplarından biri lehine ağırlık koyarak sivil toplumu düzenlemesi ile somutlaşacak olan siyasî müdahaleler de bu sayede önlenmiş olacaktır.

Fakat burada net olmayan ve sorun teşkil eden konu her çıkar grubunun aynı güce sahip olmamasından ötürü, çıkar grupları arasındaki uzlaşmanın nasıl gerçekleşeceği. Çoğulcu sivil toplum kuramının bu soruya verdiği yanıt özetle şöyledir: Çıkar grupları “kendi gücü ölçüsünde devleti etkileyecekler ve karşıt çıkar gruplarının etkileriyle toplumsal bir uzlaşma ortaya çıkacaktır”. Karşıt grupların varlığı, devleti herhangi bir grubu kayırmaktan alıkoyacak ve devlet nötr kalacaktır.

⁽⁶³⁾ Yurdakul FİNCANCI: “Sivil Toplum - Asgari Devlet - Sivil Devlet”, Der. Yurdakul FİNCANCI (İstanbul, 1991), 3.

2-Sınırlı Devletçi Sivil Toplum Kuramı

Hayek'in önderliğindeki Yeni Sağ, "sınırlı devleti"⁽⁶⁴⁾ öngören yeni bir sivil toplum anlayışı gerçekleştirmiştir. Amaç, sınırlı devletin inşasıdır, yani devletin yapay kurallar koymasını önlemektir. Hayek'e göre Montesquieu tarafından kurumlaştırılan sınırlayıcı anayasa kavramı hiçbir zaman amacına ulaşamamıştır. Hükümetler⁽⁶⁵⁾, sınırlayıcı anayasanın kendilerinden esirgediği kudreti, anayasal yollarla ele geçirmektedir.⁽⁶⁶⁾ O halde, iktidarın etkin şekilde sınırlandırılması, sosyal düzenin en önemli meselesidir.⁽⁶⁷⁾

Liberal devletin sınırlılığı "hukuk devleti" veya "kanun hâkimiyeti" terimi ile ifade edilir. Kendiliğinden olma düzen ile "kanun hâkimiyeti" arasındaki ilişkiye özel bir önem veren Hayek; devletin kendiliğinden olma düzene müdahalesinin, onu her bakımdan denetlemeye çalışmasının eşyanın tabiatına aykırı olduğunu belirtir. Toplumun her anını gözlemleyebilecek mekanizmalara sahip olmayan devletin, böylesine bir denetleme sürecine girmesi olumlu sonuçlar vermeyecektir.

Sınırlı siyasî yönetim ilkesinin, yani anayasalcılığın hayat bulması ve sürekliliği, bunun altyapısının varlığına, bir başka ifadeyle sivil toplum geleneğinin güçlü olmasına bağlıdır. Aksi hâlde, iyi bir anayasa hazırlayıp yürürlüğe koyan her ülkede, sivil toplum geleneği olsun veya olmasın, demokrasinin başarıyla işlemesi gerekirdi.⁽⁶⁸⁾

Sınırlı yönetimin bir şartı da, iktidarın tek kişinin/organın elinde toplanmamasıdır. Bu açıdan, bağımsız sivil topluluklar siyasî iktidarın gücünü dengeleme ve onu denetim altında tutma fonksiyonlarını üstlenirler. Bu da, hem bahsedilen grupların sayıca çok olmasını hem de bağımsız ve ekonomik

⁽⁶⁴⁾ Sınırlı Devletçi Sivil Toplum Kuramı, bazı yazarlar tarafından "Asgarî Devletçi Sivil Toplum Kuramı" olarak isimlendirilmektedir.

⁽⁶⁵⁾ Hayek, "devlet" sözcüğü yerine "hükümet"i tercih etmektedir.

⁽⁶⁶⁾ Yurdakul FİNCANCI: a.g.m., 8.

⁽⁶⁷⁾ Eamonn BUTLER: Hayek, Çev. Yusuf Ziya ÇELİKKAYA, (Ankara, 2003), 169.

açıdan kendi ayakları üzerinde durmaya muktedir olmalarını gerektirir. Eğer iktidarı kullananlar hukuk dışına çıkarlarsa, onlara karşı duracak hiç kimse veya grubun olmadığı bir yerde hukukun hâkimiyetinin olduğu iddia edilemez.⁽⁶⁹⁾

Ayrıca, demokratik bir sistemde, sivil toplum oluşumlarının iktidarı sınırlaması ve toplumsal barışçıl ortak hayatın temellerini kuvvetlendirmesi için “insan haklarını herkes için tanıma, alternatif hayat tarzlarına tolerans gösterme, fikir özgürlüğüne mutlaka riayet etme” gibi değerlere sahip olması gerekir. Bu değerlerin olmadığı insan topluluğu hem sivil olmaktan hem de anayasal yönetimi ve hukukun hâkimiyetini de gerçekleştirmekten uzaktır.

Sınırlı devletçi sivil toplum yaklaşımı, sivil topluma ulaşmanın yolu olarak, devletin yasama yetkisini daraltıp, en aza indirmeyi önerir. Devlet, toplumsal düzeni kurallarla yönetmeye çalışır ve yapay kurallar koyar. Burada devletin görevi düzeni işler hâlde tutmaktır. Hayek *“The Constitution of Liberty”* adlı kitabında şöyle der: “En büyük felaket sınırsız hükümdardır ve hiçkimse, sınırsız iktidara sahip olma ve hükmetme vasfıyla mücehhez değildir.”⁽⁷⁰⁾

Kanun hâkimiyeti kavramı sadece devletin koyduğu kuralların tek başına hakim olduğu bir düzeni anlatmaz. Doğal hukuk başta olmak üzere, kendiliğinden olma düzenin de kuralları vardır. Kendiliğinden olma (spontane) düzen ile örgüt birbirinden farklıdır. Çünkü örgütlü düzene egemen olan yasalar farklıdır. Örgütlü bir düzendeki kurallar, muayyen görevlerin yerine getirilmesini gerektirir. Bu toplumdaki bireylerin, otoritelerin emirleri doğrultusunda değişik görevleri ve belli rolleri vardır. Özgür toplumda, yani kendiliğinden olma düzende ise insanlara emredilmez. Bu toplumda insanlar kendi amaç ve emelleri için çalışıp faaliyette bulunmakta serbesttir. Sosyal

⁽⁶⁸⁾ Atilla YAYLA: Siyaset Teorisine Giriş (Ankara, 2002), 164.

⁽⁶⁹⁾ Atilla YAYLA: a.g.e., 166.

⁽⁷⁰⁾ Hayek, *The Constitution of Liberty*, s.403'den naklen Eamonn BUTLER: a.g.e., 179.

adalet (bölüşüm adaleti) ancak ikinci tür düzen olan örgütte bir anlam ifade eder, kendiliğinden olma düzende ise anlamsızlıktan da öte uyumsuzluk kaynağıdır. Yasama ve yürütme erkinin aynı temsilî kurumda toplanmaması gerekir. Bu iki erkin aynı temsilî kurumda olması “örgütlü çıkarlar koalisyonuna hizmet eden totaliter bir sistem” ile neticelenir. Hayek’e göre, bu bahsedilen anlayışların çözümlenmesi özgür insanlardan oluşan bir toplumun kurulmasının ön şartıdır.⁽⁷¹⁾

Hayek, sınırsız iktidara sahip çoğunluğun, çoğunluk olarak kalma uğruna çıkar gruplarının baskılarına direnemediklerini belirtir. Hükümet, bu gruplara verme iktidarında olduğu şeyleri vermez ise, bir başka ifadeyle onlara özel çıkarlar sağlayarak desteklerini satın almazsa, ayakta duramaz. Bu durum ancak, “yönetimdeki çoğunluğun, çıkar gruplarına yarar sağlama iktidarını sınırlayarak” önlenabilir. Dolayısıyla, yasama ve yürütme işlevleri aynı temsilî mecliste toplanmak yerine, birbirinden ayrı iki kuruma bırakılmalıdır.⁽⁷²⁾

Hayek’te sivil toplum, Çoğulcu Demokrasi kuramının tersine, şöyle özetlenebilir:

- 1) Baskı gruplarına hizmet olanakları elinden alınmış bir hükümet
- 2) Gücü sadece toplumun kendiliğinden olma kurallarını teyit edicilikle sınırlanmış bir hükümet
- 3) Evrensel geçerliliği olan hakkaniyet kurallarına uyulmasını gözleyecek bir zor gücü

⁽⁷¹⁾ Eamonn BUTLER: a.g.e., 148-149; Yurdakul FİNCANCI: a.g.e., 9.

⁽⁷²⁾ Yurdakul FİNCANCI: a.g.e., 11. Hayek, ilk iki maddeyi gerçekleştirmenin yolu olarak, iki ayrı meclis olmasını önerir: Yasama meclisi ve hükümet edici meclis. Bunlardan ilki adil davranış kurallarını, yani sosyal düzeni sağlamak için uyulacak genel faaliyet kurallarından, ikincisi ise

3-Eşit Haklar Politikası

Kadınların varolan sistem içinde nasıl daha eşit bir konuma ulaşabileceği sorusundan hareketle küçük baskı grupları oluşturup “eşit hak” bildiremeleri ve hukuksal değişiklikler için (olabildiğince apolitik) çaba göstermişlerdir.⁽⁷³⁾

Eşitlikçi feminizmin⁽⁷⁴⁾ temelinde, bireyci (individualist) siyasal kuram yatmaktadır. Bu kuramın önde gelen temsilcileri John Locke ve Mary Wollstonecraft’tır. Wollstonecraft, bireyciliğin görüşlerini kadının toplumdaki durumuna uygulayan ilk düşünür olmakla beraber, onun “*Kadın Haklarının Doğrulanması*” adlı yapıtı, bu alandaki ilk temel kitaptır.

Wollstonecraft, özgür ve ussal olma niteliğinin insanın doğasında bulunduğunu savunur. Hem toplumda, hem de kadının durumunda değişiklik yapabilmek için en temel gereksinim “eşitlik”tir.⁽⁷⁵⁾ Öncelikle de sivil hakların eşitliği, yani kişilere yeteneklerini geliştirip uygulayabilecekleri, istedikleri mesleği seçip, istedikleri etkinliği yapabilecekleri bir fırsat eşitliğinin sağlanması vurgulanmaktadır. Kadınların sivil ve siyasal haklardan yararlanmasını desteklemekle birlikte, kadınların temsilcileri bulunması gerektiğine de işaret eden Wollstonecraft, siyasal haklar ve katılım konusunda net bir tutum içine girmemiştir.⁽⁷⁶⁾ Özetle, Wollstonecraft’a göre, kadına eşit bir eğitim ve kamusal alana girme imkânının verilmesi, onları da erkeğin toplumsal statüsüne kavuşturacaktır.⁽⁷⁷⁾

19. yüzyılda, bireyci feminizmin temel klâşiği John Stuart Mill’in “*Kadınların Boyun Eğmişliği*” (*The Subjection of Women*) isimli kitabıdır. Mill,

hükümet işlerinin idaresinden sorumlu olacak ve zorlayıcı gücü de birinci meclisin kuralları tarafından sınırlandırılacaktır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Eamonn BUTLER: a.g.e., 180-181.

⁽⁷³⁾ Necla ARAT: *Feminizmin Abc’si* (İstanbul, 1991), 6.

⁽⁷⁴⁾ Feminizmin tanımı ve gelişimi ikinci bölümde ele alınacaktır.

⁽⁷⁵⁾ Burada “eşitlik” kişinin bir başkasına bağımlı olmaması anlamına gelmektedir.

⁽⁷⁶⁾ Necla ARAT: a.g.e., 51.

⁽⁷⁷⁾ Ömer ÇAHA: *Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*, a.g.e., 47.

“Özgürlük Üzerine” (*On Liberty*) başlıklı denemesinde bağımsızlığın, yani “kendi kendini belirleme”nin, en önemli değer ve mutluluğun tamamlayıcısı olduğunu dile getirir. Bireylerin mutlu olma konusunda eşit hakları vardır. Mill’in yarar ilkesi her bireyi eşit sayar.⁽⁷⁸⁾

“Kadınların Boyun Eğmişliği”nde cinsler arası ilişkide, bir cinsin öteki cinse boyun eğmiş durumda oluşunu yanlış bulur, hatta insanî gelişmenin önündeki en büyük engel olarak gösterir. Bunun yerine, bir tarafa güç ve ayrıcalık diğer tarafa güçsüzlük ve eşitsizlik tanımayan mutlak bir “eşitlik ilkesi” geçmelidir. Adaletli bir toplum, üyeleri arasında eşitlik temeline dayanır ve erkekler arasındaki bu eşitlik kadınlar için de geçerlidir. Mill, bunun için evlilik sözleşmesinin değişmesini önerir ve evlenen kişilerin yasa önünde eşit olmasının bir ilk adım olacağını savunur.

Mill, kadınların sivil haklar yanında oy hakkına da sahip olması gerektiğini, çünkü bunun kendini korumanın zorunlu koşulu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kadının erkekle aynı eğitimi görmesinin üzerinde duran Mill, erkeklere mutlak güç tanınmasına karşı çıkar. Ona göre, devlette olduğu gibi ailede de bir kişi mutlak yönetici olmamalıdır.⁽⁷⁹⁾

Robert Nozick de, “*Anarchy, State and Utopia*” adlı eserinde, belki özel olarak kadın haklarından bahsetmez ama bazı bireysel hakların tüm yer ve zaman değişikliklerinde dokunulmaz ve üstün olduğuna vurgu yapar.⁽⁸⁰⁾

Çağdaş eşitlikçi feminizmin iddialarını dayandırdığı kişi ise Amerikan Ulusal Kadın Örgütü’nün kurucularından Betty Friedan’dır. Friedan, 1963’de yazdığı *Kadınlığın Gizemi* (*The Feminine Mystique*) adlı kitapta, kadının mutlaka kamusal alana çekilmesini ister. Geleneksel rolleri tercih eden kadın,

⁽⁷⁸⁾ Necla ARAT: a.g.e., 55.

⁽⁷⁹⁾ Necla ARAT: a.g.e., 57-58.

⁽⁸⁰⁾ Robert NOZICK: *Anarchy, State and Utopia* (Oxford, 1974).

kendi yaratıcı kapasitesini kaybetmekten de öte, pasif çocuklar yetişmesine yol açacaktır.⁽⁸¹⁾

Günümüzde eşitlikçi feministler, aile içi roller ve işbölümü gibi tanımlamaların kaldırılarak kadının kamusal alana girmesini talep etmektedir. Kamusal alanda kadına kapalı kurum ve meslek olmamalıdır. Kadını kamusal alanda “eğitcilik, bakıcılık, besleyicilik ve temizlikçilik” gibi bazı mesleklere uygun gören patriyarkal toplumsal normlara karşı çıkılırken, kadının da pazarda, siyasî arenada, akademik hayatta, ticarî hayatta, yargı mekanizmasında yer alması gerektiği savunulmaktadır.

Günümüz eşitlikçi feministlerinin bir diğer vurgusu da “cinsel eşitlik” kavramına olmuştur. Cinsel eşitlik, kadınla erkeğin aynı cinsiyete sahip olmasını ifade etmez. Bu eşitlik siyasî çerçevede anlaşılmalıdır. Bu sayede cinsel eşitlik “ekonomik bağımsızlık, entellektüel imkânlarla ve sosyal özgürlüğe yol açarak kadının yaşamın her alanında varlık göstermesini” sağlayacaktır. Cinsiyet ayrımına son verilmesini savunan eşitlikçi feministlerden Eisenstein “kadının ikinciliğinin, kadın cinselliğinin ikincil olarak yorumlanmasından kaynaklandığını” belirtmektedir. Cinsel eşitliğin altını çizen Eisenstein, eşitlik kavramıyla kamusal alanın ekonomik, sosyal, kültürel yaşamına girmeyi; özgürlük kavramıyla da kadının daha çok eşitliğine yol açacak ve kadını ikincillikten kurtaracak cinsel özgürlüğü vurgulamaktadır.⁽⁸²⁾

Buradaki özgürlük politikası, siyaset bilimindeki “negatif özgürlük” kavramına karşılık gelir. Baskın otoritenin sınırlandırılmasını ve buna dayanak oluşturan ayrımcı normların ortadan kaldırılmasını ifade eder. Devletin kamusal alandaki “cinsel, dinsel, etnik ve sınıfsal” her tür ayrıma son vererek bu kategorilerdeki tüm bireyleri genel kategoriler çerçevesinde, aynı çerçevede değerlendirmesi gerekmektedir. Kısaca, “bütünlük, birlik, benzerlik” gibi kavramlar öne çıkarılmaktadır. Bu tür bir eşitlik, kadını

⁽⁸¹⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 48.

⁽⁸²⁾ Ömer ÇAHA: “Feminizm”, Siyaset, Der. Mümtaz’er TÜRKÖNE, (Ankara, 2003), 574-575.

demokratik toplumun parçası haline getirirken, kamusal alanda da bir farklılığa yol açar. Teklikten kurtulan kamusal alan kadınlarla zenginleşir.

Özellikle 1960 sonrası dönemde netleşen, feminizmin liberal demokrasiye ve eşit haklar talebine karşı tavrını şekillendiren şey, bu geleneğin toplumsal cinsiyet kaygılarına özellikle direnç göstermesidir. Feministler, toplumsal cinsiyetin, “demokrasi üzerine düşünme biçimimizi değiştireceğini” iddia ederek farklı politikalara yönelecektir.

B-Katılımcı Demokraside Sivil Toplum Kuramı

1-Katılımcı Sivil Toplum Kuramı

Katılımcı Demokrasi kuramı, Batı'daki Neo-marksist akım tarafından geliştirilmiştir. Bu teoride, devlet ile toplum ayrı ya da farklı değil, iç içe iki varlık olarak kabul edilir. Dolayısıyla da Katılımcı Demokrasi kuramı, devletin sınırlandırılması yerine sivilleştirilmesini, yani halka açılmasını öngörür. Böylelikle “halk-devlet”, “sivil toplumun hem kendisi, hem icracısı olacak, bürokrasi onun denetiminde ve onun icracısı olarak görev yapacaktır.”⁽⁸³⁾

1968'de, Avrupa'da meydana gelen öğrenci hareketlerinin gündeme soktuğu “katılımcılık”, 1970'lerdeki ekonomik durgunluk ve işsizliğin ardından işçilerce sahiplenilmiştir. Kavramla beraber, işçinin işyeri yönetimine katılımını öngören hareketler ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin de etkisiyle katılımcılık, siyasal yönetime katılma şeklinde yeniden formüle edilmiştir.⁽⁸⁴⁾

Batılı siyaset bilimcilerinden MacPherson, Rudolf Bahro, Nicos Poulantzas katılımcı sivil toplum modelini geliştiren isimlerin önde gelenleridir. Bu görüşün taraftarları, çoğulcu ve sınırlı devletçi anlayışlarda

⁽⁸³⁾ Yurdakul FİNCANCI: a.g.m., 3.

⁽⁸⁴⁾ Yurdakul FİNCANCI: a.g.m., 12.

devlet ve toplum iç içeliğinin görmezden gelindiğini, bu yüzden de gerçek bir sivil toplum kurulamadığını öne sürerler.

Katılımcı model, doğrudan demokrasi ile temsilî demokrasinin karması niteliğindedir. Bir piramit sistemi olan katılımcı demokrasi, tabanda doğrudan demokrasiye, tabanın üstündeki düzeylerde ise temsilî demokrasiye yer verir. Tabanda yer alan gruplar, sorunları yüz yüze görüşür, tartışır ve karara bağlar. Alınan kararlar, birer talimat olarak, bir üst düzeydeki temsilî organa gönderilir.

Yerel düzeydeki işleri görececek olan yerel konseyler, ulusal düzeydeki işleri görmek içinse ulusal konsey kurulur. Böylelikle devlet toplum iç içeliği sağlanacak, katılımcı teorisyenlerin arzu ettiği demokratik adımlar da atılmış olacaktır. Katılımcı demokrasi anlayışı, bürokrasiyi azaltarak ya da merkezî kurumların yasama yetkisini kısararak değil, siyaseti halka taşıyarak gerçekleşecektir. Bu anlayışta, halk meclislerinin, yerel hükümetler ve yerel yasama organları oluşturarak, merkezî otoritenin işlevlerini kendi ellerine alması neticesinde, devlet ve toplum iç içeliğinin yarattığı yetki kaymalarına dayalı demokrasi dışı uygulamaların son bulacağı varsayılmaktadır. Tabandaki doğrudan demokrasi birimlerince, tavandaki seçilmiş temsilcilerin her an geri çağırılma imkânının olması, katılımcı mekanizmanın en önemli özelliklerindendir.

Kısaca, katılımcı sivil toplum modeli, siyaseti halka taşıyarak, halktan ayrışık siyaset yerine, bizzat halk tarafından siyaset anlayışına vurgu yapar.

2-Farklılık Politikası

1960'lı yıllardan itibaren, eşitlikçi feministlerin vurgu yaptığı "birey" kavramının eril tarzdan çıkarıldığı iddiası ortaya atıldı. Erkek merkezli değerlerle bütünleşmeyi kadınlar açısından bir asimilasyon politikası olarak

değerlendirip reddeden bazı feministlerin vurgusu toplumsal farklılık ve heterojenliğe oldu. Eşitlik kuramına yönelttikleri eleştirilerde feministler, “adaletin herkese eşit muameleden geçmediğini, tersine herkese eşit muamelenin hakkaniyet ölçüsüne uymayarak bazı kesimlerin mağduriyetine yol açacağını” söylediler ve “farklı gruplara” “farklı haklar” önerisini getirdiler.⁽⁸⁵⁾

Farlılık politikasına dahil feministler kadınların klâsik sivil toplum düşünürlerince temel ilkeleri belirlenen ve kurumlaşan kamusal alanda yer alamayacağını ileri sürmektedir. Feminist yazar Elizabeth Gross, patriyarkal kurumların köklü dönüşümden geçmesi gerektiğini, mevcut hâlleri ile bu kurumlarda eşitlik bir yana kadının varlığının bile söz konusu olamayacağını; siyasal, ontolojik, epistemolojik, bilimsel, metafiziksel vb. tüm patriyarkal örüntülerin kadınların bakış açısıyla yeniden şekillenmesi gerektiğini söyler. Bir diğer feminist yazar Ursula Vogel, modern siyasal düşüncenin ve hukukun genel evrensel ilkelerini şiddetle eleştirenler arasındadır. Kadınların “cinsiyetsiz” kurumlarla muhatap olmalarının, onların farklılığını yok edeceğini savunan Vogel, her kadının farklılığını kadınlar için bir güç, iktidar kaynağı olarak kabul eder. Ona göre eşitlikçi feministlerin kamusal kurumları cinsiyetten arındırma çabası, kadınların iktidar kaynağını kurutmayı da içermektedir. Diğer feminist düşünürlerden Beverly Thiele, “vatandaşlık” kavramı doğrultusunda kadın ve erkek farklılığını vurgularken, feminist siyaset felsefecisi Iris M. Young ise sosyal grupların kapasite, sosyalleşme, kültürel değerlerindeki farklılıkları göz önüne aldığımızda bu grupların ekonomik ve siyasal hayata katılımını sağlayabileceğimizi iddia etmektedir.

Görüldüğü gibi, feminizm ve katılımcı demokrasi geleneği arasında birçok açıdan yakın ilişki/paralellik vardır. Çağdaş kadın hareketi, “kitlelerin içinden bir eylemlilik politikası, radikal otorite eleştirisi, ve kolektif kararlara bağlılığıyla neredeyse bir katılımcı demokrasi olmuştur”. Feminizmin kamusal

⁽⁸⁵⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 51.

ve özel arasındaki ayrımlara odaklanması, demokrasinin “nerede”⁽⁸⁶⁾ uygulanması gerektiği sorusunu temel mesele haline getirmiştir. Burada vurgulanması gereken şey, feminizmin katılıma ve konuşmaya dayalı bir politikaya destek sunduğudur. “Çeşitlilik, fark, farklar” feminizmin bu noktadaki temel kaygıları olarak ortaya çıkar. Feministler çözüm olarak da aktif tartışma ve katılıma işaret eder. Liberal demokrasiyi eleştirenlere göre, oy kullanmak ferdi yalıtılmış bir durumda bırakabilir. Cinsiyetten arınmış bir eşitlik fikri yanlısamadır. Ne istediğini bilmek yanında sesini duyurmaya önem veren feministler de bu anlamda oy kullanmayı yetersiz görür. Bu nedenle feministlerin çoğu tartışma, konuşma ve aktif katılımı önemser ve katılımcı demokrasiye yakın durur.⁽⁸⁷⁾

Kamusal ile özel ayrımını sorgulayan katılımcı model oy vermenin anonimliği karşısında toplantının değerini vurgular, politik kararlara daha dolaysız bir katılımı talep eder. Liberal ve katılımcı demokrasi karşıtlığının, temsilî ve doğrudan demokrasi ile örtüştüğü noktalardan biri olan bu durumda, radikal feministlerin tercihi katılımcı modelden yana olur.

Belirtilmelidir ki, feminist bakış açısından, katılımcı demokrasiye ilişkin iki temel sorun vardır. İlki kadınların vakti üzerindeki ek yükü görememesi (çünkü onlara göre kadınların günü çocuklar ve ev tarafından tüketilmektedir), ikincisi ise katılımın artmasının en önemli mekânı olarak iş yerinin görülmesidir (kamusal ve özel ayrımını sorgulayan katılımcılar işçi öz yönetimi, işçi kooperatifleri, iş yerinde demokratik karar alma süreci ile demokrasinin çapını genişletme iddiasındadır).⁽⁸⁸⁾

⁽⁸⁶⁾ Feministler, bu sorunu “kişisel olan politiktir” söylemi ile sloganlaştırır. Phillips, bu söyleme “kişisel olan, politik olanı etkiler” demekten daha fazla bir anlam yüklendiğine işaret eder. En ölçülü dile getirilişinde bile, kişisel olan da politiktir anlamına gelir. İkinci anlam ise, iktidarın her yerde ve her zaman varolduğudur. (Anne PHILLIPS: Demokrasinin Cinsiyeti, Çev. Alev TÜRKER, (İstanbul, 1995), 132.) Feministlerin söylemine rağmen, özel-kamusal ayrımına ihtiyacımız var. Çünkü kamusal alan ve karar alma ne kadar demokratik olursa olsun, kendi önceliklerimize göre belirleyeceğimiz tercihlerimiz vardır.

⁽⁸⁷⁾ Anne PHILLIPS: a.g.e., 59.

⁽⁸⁸⁾ Anne PHILLIPS: a.g.e., 63.

Joan W. Scott, Gerda Lerner, Carol Gilligan gibi diğer feminist yazarlar katılım yanında “kadınlığın” da altını çizerek kadın kültürünü geliştirmek için yoğun çaba harcamışlardır. Gilligan, kadının yetiştirme biçiminin erkekteki “haklılık, kanun, kurallar ve hak” gibi değerlerle oluşan ahlâktan farklı olarak insanın talep, ihtiyaç ve hislerini temel alan bir ahlâka yol açtığını söyler. Erkek akli her şeyi araçsal alırken, kadın bilgisi sezgisel kabul etmektedir. Erkek ve kadın ahlâkını kesin çizgilerle ayıran Gilligan, “insanları erkeklik iç güdüsünün yol açtığı olumsuzluklardan ancak kadın ahlâkının kurtarabileceğini” öne sürer.⁽⁸⁹⁾

Son zamanlarda postmodern düşünürlerin etkisi farklılık politikasına yeni içerikler kazandırmıştır. Genel ve evrensel iddialara kuşkuyla yaklaşan postmodernizmin feminist söylemleri “aydınlanma düşüncesi ile birlikte gelişen tüm aşkın (transcendental) iddiaların beyaz Batılı erkeğin değer yargılarını yansıttığını” ileri sürmektedir. O hâlde bilgi, kişilik, gerçeklik gibi kavramlar yeniden tanımlanmalıdır. Çünkü Batının modern kurumları ve siyaset anlayışının temelinde bir dışlama mekanizması yatmaktadır. Zıt kutuplar hâline getirilen kadın-erkek ikilemi, kadının ikincilliği ile sonuçlanmıştır. Bu noktadan hareketle post modern feministler, ikincilliğe yol açmayan, farklı bir kültür ve söylem geliştirmek kaygısındadırlar. Post modern feministler, kadın merkezli veya kadın bakış açılı bir bilimsel yaklaşım geliştirmek için çalışmaktadır.

⁽⁸⁹⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 53-54.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR SİVİL HAREKET: FEMİNİZM

I-FEMİNİZMİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

A-Feminizmin Tanımı Ve Tarihi

Feminizm, cinslerin (kadın ve erkeğin) eşitliği kuramına dayanır ve kadınlar için eşit haklar talep eder. Feminizmde, tüm toplumlarda kadın-erkek eşitsizliğinin bir ön kabul olduğu söylenebilir.

Andree Michel, feminizmi “kadınların toplum içindeki rol ve haklarını genişletmeyi öngören bir öğreti” olarak tanımlamaktadır. Feminizmin ilgi odaklarını, kadın ve erkek arasındaki toplumsal farklılık, farklılığın anlamı, nedenleri ve sonuçları oluşturmaktadır. Diğer taraftan feminizmde, “cinsiyetçi-ayrımcılık” olgusuna karşı çıkmaktadır.⁽⁹⁰⁾

Feminizm, 17. yüzyıl İngiltere’sinde kendilerini, feodalizmin bitmesi ve kapitalizmin gelişmesiyle oluşan yeni toplumun ilke ve öğretilerinin tümüyle dışında bırakılmış olarak kendilerini hisseden orta sınıf kadınlarının talepleriyle ortaya çıkmıştır.⁽⁹¹⁾ Sanayi Devrimi ile beraber kadınlar iki tür mağduriyet yaşamıştır. Ailenin ekonomik birim olmaktan çıktı ve kadın tek dayanağı olan geleneksel kurum “aile” içindeki ağırlığını kaybetti. Ayrıca aile/iş yeri ayrışmasında kadının alanı aile olarak kabul edildi. Buna ek olarak, sanayi burjuvazisi özellikle tekstil sektöründe kadın emeğine ihtiyaç duyuyordu. Diğer taraftan Hobbes, Locke, Rousseau, Hegel gibi yeni toplumun önde gelen siyasî teorisyenleri kamusal alanı sadece erkeğe özgü kılarak kadına bu alanda yer vermemiştir. Bu olumsuzluğu en çok hisseden orta sınıf kadını, üretimden kopuk aile yaşamı ile kendilerini iten kamusal yaşam arasında sıkışıp kalır. Feminizmin İngiltere’deki doğuşuna kaynaklık

⁽⁹⁰⁾ Necla ARAT: a.g.e., 12.

⁽⁹¹⁾ Necla ARAT: a.g.e., 22.

eden orta sınıf kadınların amacı, kamusal alanın ekonomik yaşantısına girmek için, hukuk ve eğitim gibi alanlarda gerekli hakları elde etmek olacaktır.

Fransız soylularından Olympe de Gouge, tarihte ilk feminist olarak kabul edilmektedir, çünkü ilk siyasî feminist eylemi gerçekleştirmiştir. De Gouge, 1791'de kral ve kraliçeye gönderdiği "Kadın ve Kadın Yurttaşlar Beyannamesi"nde bir kadınlar meclisi kurulması ve kadınlara erkeklerle eşit insan hakları verilmesini talep ediyordu. 1793'de bir siyasal broşür yayınladı. "Madem ki kadına giyotine çıkma hakkı veriliyor, öyleyse kürsüye çıkma hakkı da verilmelidir" diyordu. Fakat bu haklardan sadece ilki ona tanındı ve de Gouge giyotine gönderildi.

"Feminizm" terimini ilk kez kullanan Fransız yazar Alexander Dumas'ın amacı 1800'li yılların ikinci yarısında şekillenen Kadın Hakları akımını betimlemektir. Feminizmin ikinci bir adı da "Kadın Sorunu"dur.⁽⁹²⁾

B-Suffragette Hareketi (Siyasî Haklar Talebi)

Amerika Birleşik Devletleri'nde kadın hakları, köleliğe karşı savaşla iç içe gelişmiştir. Bu savaşlarda yer alan Amerikalı feminist kadınlar, Aydınlanma geleneğine bağlı⁽⁹³⁾, ileri bir toplumsal düzen için gerekli olan yöntemin "akılcı" (rasyonalist) yöntem olduğuna inanmıştır. Bilgisizlik ve yozlaşmanın kesin tedavisinin eğitim olduğunu öne süren bu kadınlar, hakikate "özgür araştırma" ile ulaşılacağını dile getirmişlerdir.

19-20 Temmuz 1848'de New York Seneca Falls'ta bir Methodist Kilisesi'nde Amerikan tarihinin ilk kadın hakları toplantısı yapılmıştır. Aynı

⁽⁹²⁾ Necla ARAT: a.g.e., 21.

⁽⁹³⁾ Aydınlanmacı feministlerin önde gelen isimleri, Frances Wright, Margaret Fuller ve Harriet Martineau'dur.

zamanda kölelik karşıtı derneklerde etkin bir şekilde çalışan bu kadınlar “*Duygular Bildirisi*” (*Declaration of Sentiments*) isimli bir önerge hazırlamıştır. Bu önergede şöyle deniliyordu:

“Tüm Erkek ve Kadınların eşit yaratılmış olduklarını, kendiliğinden apaçık bir hakikat olarak kabul ediyoruz. Yaratıcıları onlara kesin ve dokunulmaz bazı haklar bağışlamıştır. Bu haklar arasında yaşama, özgürlük ve mutluluğu izleme hakkı vardır... İnsanlık tarihi, erkekler tarafından kadınlara karşı yinelenerek işlenmiş suç ve baskıların tarihidir. Çünkü erkekler, kadın üzerinde doğrudan ve mutlak bir zorbalık yönetimi kurmuşlardır”

Ayrıca kadınların hazırlıklarına katılmadıkları yasalara saygı gösterme zorunluluklarının olmadığı, kocaların eşlerinin gelir ve mülkleri üzerindeki denetim yetkilerinin sona ermesi gerektiği, yasal ve eğitsel reform istekleri dile getirilerek “Kutsal bir hak olan seçme hakkını kendileri için güvence altına almak, bu ülke kadınlarının ödevidir” sonucuna varılıyordu. Böylece kadınlarla erkeklerin siyasal açıdan eşitleştirilmesi için mücadele başlamış oluyordu. Seneca Falls’ın akabinde oy hakkı için kampanyalar, yayınlar, konferanslar ve toplu imza dilekçeleri gibi etkinlikler gerçekleştirildi.⁽⁹⁴⁾

Amerikan İç Savaşı (1861-1865) kadın hareketlerini bir süreliğine kesintiye uğrattı. Savaşın sona ermesiyle son verilerek zencilere oy hakkı tanınırken, kadınlar bu hakkı elde edemediler. Yine de aldıkları ders sayesinde örgütlenme çabasını hızlandırdılar. “National Women’s Suffrage⁽⁹⁵⁾ Association”ı, (Oy Hakkı İçin Ulusal Kadınlar Derneği) kurdular. 1868’de başlatılan yoğun çalışmalar, 1920 yılında Amerikan Anayasası’nda yapılan 19. Düzeltme ile kadınların oy verme hakkının güvence altına alınmasıyla neticelendi. Bu güvence kadın-erkek eşitliği için yeterli değildi. Çünkü cinsiyet ayrımcılığı, eşit işe eşit olmayan ücret, etkili görevlere getirilmeme ve sayısız yasal sınırlama kadınların eşit fırsatlara sahip

⁽⁹⁴⁾ Necla ARAT: a.g.e., 32.

⁽⁹⁵⁾ “Suffrage” İngilizce’de oy kullanma (hakkı) demektir. “Suffragette” ise oy kullanma haklarını savunan kadın anlamına gelir. AKDİKMEN ve başk.: Langenscheidt Sözlük (İstanbul, 1985), 521.

olmasını engelliyordu. İlk Eşit Haklar Düzeltmesi, Amerikan Kongresi'ne 1923 yılında sunuldu. Düzeltmede "Kadınlar ve erkekler, Birleşik Devletler'in her tarafında ve Amerikan hukukunun geçerli olduğu her yerde eşit haklara sahip olacaklardır" deniliyordu. Ama, kadınların lehine olan bazı yasaları kaldırdığı için bu Düzeltme feministler arasında tartışmalara yol açıyordu. Artık kadınlar arasındaki dayanışma ve birlik bozulmuştu. Bir de orta sınıftan kadınların feminist akımdan çekinip geri çekilmeleri ile feministlerin siyasal yaşamdaki etkileri çok azaldı. Amerika Birleşik Devletleri ve dünyanın geri kalanında feminizmin yeniden bir sıçrama yapabilmesi için 1960'lı yıllara kadar beklemek gerekecekti.⁽⁹⁶⁾

C-1960 Sonrası Feminist Hareket (Sivil Haklar Talebi)

1960 sonrası gelişen feminist hareketin temel hedefi kadının kurtuluşudur. Radikal, sol kanat ve postmodern feministlerin argümanları ile şekillenen kadının kurtuluşu hareketi, eşitliği reddetmekte ve kadını patriyarkal toplumun baskısından kurtarmayı amaçlamaktadır. Kadını, toplumsal her alanda bağımsız ve özgür kılmayı amaçlayan bu yeni dalga feminizm, çocuk doğurma ve büyütme faaliyeti de dahil olmak üzere, cinsiyet bağlantılı tüm rolleri terk etmeyi önermektedir. Bu dönemde kadının kurtuluşu siyasal bir proje olarak kabul edilmiştir. Bu projenin gerçekleşmesi için "bilinç oluşturma, alternatif yaşayış yollarını deneme, karşıt kültür ve literatür geliştirme" (feminist tiyatrolar, müzik toplulukları, kadın festivalleri, kadın eserleri, kütüphaneler vb.) gibi faaliyetlere yöneldiler. 1960 sonrası dönemde, feministlerin bu yöndeki taleplerini gösterilerle kamusal alana taşıması sonucunda, feminist teori aktif bir politikaya dönüşmüştür.⁽⁹⁷⁾ Necla Arat'a göre bu bilinçlenmenin arka plânında 1960'lı yıllarda İngiltere ve Amerika'daki yüksek eğitim yatmaktadır. Hakikaten de 1960'lardaki öğrenci hareketi feminizmin gelişmesi açısından önemlidir. İdeallerle uygulamalar, vaatlerle

⁽⁹⁶⁾ Necla ARAT: a.g.e., 33-35.

⁽⁹⁷⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 42.

gerçeklik arasındaki büyük farkı sorgulayan feministler, salt ekonomik ve siyasal devrimin özel yaşam üzerindeki baskıları ortadan kaldıramayışına dikkat çekmiştir. Onlara göre toplumda gerçekleştiği varsayılan “eşitlik”, aslında eşitlik değildir. Çünkü kadınlar ekonomik açıdan hâlâ sömürülmektedir. İş yaşamında yarı ücretli tam gün çalışma ve evde de tüm işleri, hem de ücretsiz olarak görmenin yanında, kadınlar televizyon, basın ve reklamlar tarafından da sömürülmektedir. Yani, aksi iddia ediliyor olsa bile, feministler “kadının ne siyasal ne de ekonomik eşitliği olmadığını” yinelemektedir.⁽⁹⁸⁾

Bu tarihten sonra hem teorik tartışmalarla hem de fiilen gerçekleştirdiği siyasî eylemlerle feminizm gelişme göstermiştir. Feminist ideolojinin merkezî kavramı olan “kürtaj hakkı” aynı zamanda ataerkil ideolojiye karşı savaşmanın da bir sembolü kabul edildi. Teorik alanda Simone de Beauvoir’in⁽⁹⁹⁾ öncülerinden olduğu cinsiyet ayrımı (gender) konusundaki argümanlar yoğunluk kazandı. Böylelikle, cinsiyet çalışmalarının önemi arttı. Aile yaşamında cinsiyetin nasıl kurgulandığı, bunların nasıl yaşandığı ve tüm bunlardan hareketle bizlerin kendi konumumuzu nasıl algıladığımız gibi konular üzerinde duruldu.⁽¹⁰⁰⁾

Cinsiyet ayrımının (genderin) analitik bir kavram olarak algılanması sonucunda her kültür ve sosyal kontekstin kendi parametreleri ile uyumlu cinsiyet farklılığı oluşturduğu yönünde argümanlar gelişti. Cinsiyet ayrımının bazı toplumsal kalıpları getirmesinin yanında bazı davranış kalıpları ve kişilik oluşumlarına da yansıdığı öne sürülüyordu. Kadın ve erkeğin davranışsal

⁽⁹⁸⁾ Necla ARAT: a.g.e., 59.

⁽⁹⁹⁾ Beauvoir, “Kadın doğulmaz, kadın olunur” söylemi ile ünlenmiştir. Burada “kadın” sözcüğü doğal bir cinsel kimliği değil, bir kültüre özgü ölçütlerle tanımlanmış bir cinsi (gender) belirtir. Agacinski’ye göre “kadın doğulmaz, kadın olunur” yargısı kadının yapay bir ürün olduğuna, tarih tarafından üretildiğine, üzerinde anlamaya varılmış bir rolün içine hapsedildiğine, nesne konumuna ve toplumun kendisine dayattığı edilgenliğe katlanmak zorunda olduğuna” dikkat çekmektedir.(Sylviane AGACINSKI: a.g.e., 56-57) Arat da benzer bir şekilde Beauvoir’in cümlesinin kadının gerçek doğasını biyolojinin değil, içinde yaşadığı kültürün biçimlendirdiği şeklinde düşünlmesi gerektiğini söyler.(Necla ARAT: a.g.e., 63.)

⁽¹⁰⁰⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 44.

olarak farklı olduğu, bu farklılığın temelinde ise onların yetişme döneminin bulunduğu varsayımı üzerinde ısrarla duruldu. Cinsel ayrımı (genderi) aynı zamanda politik bir konu olarak ele alan feministler, sosyal bir mücadele olarak “katılım”, “otonomi”, “rıza” ve “hak” gibi söylemlere ağırlık verdiler. Feministlerin dikkati son dönemlerde toplumsal analizden söylem analizine, iktidarın kendisinden, kendilerinin temsili haklarına kayması, postmodernizm ile bir bağ kurulmasını beraberinde getirdi. Böylelikle feminizm, teori olmaktan çıkıp kendini siyasal bir hareket olarak kabul ettirme noktasına girdi. Feministler, “kadın ve erkeğin kadın hakkındaki düşünce modüllerini değiştirmek, bilinç yükseltme, alternatif yaşam, kültür ve kurumlar oluşturma çabası, aile ve toplum yaşamında eşit iş bölümü, karşıt kültür ve kurumların kurulması yönündeki faaliyetler” ile yeni yeni politikalar oluşturdular.⁽¹⁰¹⁾

D-Kadın Haklarında Kilometre Taşları (Konferans Ve Andlaşmalar)

Yirminci yüzyıl kadınların sivil topluma artan ilgileri ile başladı. Yüzyılın ikinci yarısı boyunca, özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin (1948) kabulünden sonra, yürütme ve gözlemlene mekanizmalarının kurulması ve bir dizi uluslararası enstrümanın kabulü ile statülerinin gelişmesi için kadınlar küresel bir seviyede elverişli bir hava yaratmada başarılı oldular.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni takiben, 1952’de Birleşmiş Milletler (kısaca, “BM”) bünyesinde hazırlanan Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme ile, kadınların hiçbir ayrımcılıkla karşılaşmadan, erkeklerle eşit koşullarda (a)seçme hakkı (b)seçilme hakkı (c)kamu makamlarında görev yapma hakkı hükme bağlanmıştır. Cinsiyetler arasında hak ve fırsat eşitliğinin siyasal boyutunu düzenleyen bu uluslararası andlaşmaya BM’in Türkiye dahil neredeyse bütün üyeleri taraftır.⁽¹⁰²⁾

⁽¹⁰¹⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 44-45.

⁽¹⁰²⁾ İhsan DAĞI ve N. POLAT: Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları, (Ankara, 2004) 163.

1975 yılının “Uluslararası Kadın Yılı” ilan edilmesinin ardından aynı yıl Mexico City’de “BM Uluslararası Dünya Kadın Konferansı” yapılır. 1975-1985 arası yıllar “Kadın On Yılı” olarak ilan edilir. Konferansta kararlaştırılan eylem plânının ana başlıkları “çocuk yaşta evlilik, boşanma, mülkiyet eşitsizliği konusunda hukukî reform talebi, sosyal hizmet talebi, siyasî haklar” şeklinde belirtilebilir. Fakat konferans sonunda üzerinde oy birliği sağlanan bir deklarasyon oluşturulamamıştır.⁽¹⁰³⁾

BM çerçevesinde 1979’da devletlerin onayına sunulan ve 1981’de yürürlüğe giren “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Safdışı Edilmesine İlişkin Sözleşme” (CEDAW), Türkiye dahil olmak üzere, BM üyesi devletlerin yaklaşık 9/10 ‘u tarafından kabul edilmiştir.⁽¹⁰⁴⁾ Toplumların kültür, gelenek ve göreneklerin kadınlar lehine dönüştürülmesi gibi doğrudan hukuksal olmayan konular içeren andlaşma bazı hukuk sistemlerini (İslâm Hukuku gibi) dışladığı için eleştirilse de uluslararası camiada gördüğü yaygın kabul, andlaşma hükümlerine benzeri az görülür bir ağırlık kazandırmaktadır.

Andlaşmada kadınlara karşı ayırım şöyle tanımlanmıştır: “Kadınların medenî durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal ve kültürel, medenî ve diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama.”⁽¹⁰⁵⁾

Andlaşmaya taraf olan devletler kadınlara karşı her türlü ayırımı kınar, ülkelerinde kadınlara karşı ayrımcılığa son vermek için idarî, yargısal, yasal önlemler dahil olmak üzere bütün uygun önlemleri alacaklardır. Taraf

⁽¹⁰³⁾ Nazife ŞİŞMAN: Global Konferanslarda Kadın Politikaları, (İstanbul, 1996), 39-40.

⁽¹⁰⁴⁾ Andlaşma, Mart 2003 tarihi itibarıyla, 171 ülke tarafından imzalanmıştır.

⁽¹⁰⁵⁾ Devlet Bakanlığı: Kadına Yönelik Uluslararası Sözleşme ve Kararlar, 9.

devletler, toplumlardaki yerleşik cinsiyet hiyerarşisine geleneksel önyargılara ve uygulamalara karşı uygun önlemleri almakla yükümlüdür.

Andlaşma hükümlerinin taraf devletlerde uygulanışını takip amacıyla 1982 yılında Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Safdışı Edilmesine İlişkin Komite kurulmuştur. Komitenin üyeleri taraf devletlerin gösterdiği adaylar arasından seçilir. Taraf devletler, her dört yılın sonunda BM Genel Sekreteri aracılığıyla komiteye bir rapor sunup, ülkelerinde kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla aldıkları önlemleri bildirme yükümlülüğü altındadır. Raporları inceleyen Komite, gerektiğinde kendi yıllık raporunda taraf devletlere tavsiyelere yer vermektedir. 1999'da kabul edilen ve 2000 yılında yürürlüğe giren İhtiyarî Protokol ile bir taraf devletin andlaşmayla hükme bağlanan herhangi bir hakkı ihlâl ettiği gerekçesiyle Komite'ye bireysel başvuru imkânı da bulunmaktadır. Türkiye, Ocak 2003'te bu Protokol'e taraf olmuştur.

İkinci Dünya Kadın Konferansı, 1980'in Temmuz ayında Kopenhag'da yapılır. Bu konferansta 1975'te alınan kararların ne kadarının gerçekleştiği değerlendirilerek kalan beş yıl için yeni bir çalışma plânı çıkarılır. Fakat ilk beş yıllık değerlendirmenin sonuçları, kadın meselesinde plânlandığı kadar olumlu gelişmeler olmadığını gösterir. Hatta, Kadın On Yılı'nın sponsorluğunu yapmış olan BM'in diğer konferans ve komitelerine katılan kadın delege sayısında artış olmadığı gözlenir.⁽¹⁰⁶⁾

12-26 Temmuz 1985 tarihlerinde Nairobi'de yapılan "Nairobi Dünya Kadınlar Konferansı"nda 157 ülke resmen temsil edilmiş, ayrıca birçok hükümetler arası organizasyon ve kuruluş çalışmalara katılmış, pek çok hükümet dışı kuruluş ise Ekonomik ve Sosyal Konsey'de danışma mercii olarak yer almıştır. Kadının Gelişmesi İçin Eşitlik, Kalkınma ve Barış konularında Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı'nın Başarılarının Gözden

⁽¹⁰⁶⁾ Nazife ŞİŞMAN: a.g.e., 41.

Geçirilmesi ve Değerlendirilmesi bu konferansta kabul edilmiş⁽¹⁰⁷⁾, İleriye Dönük Eylem Stratejileri'nin takip eden on yılda uygulamaya geçmesi karara bağlanmıştır. Bu konferansta, üçüncü dünya ülkeleriyle gelişmiş ülke kadınlarının tamamen farklı problemlerinin olduğu, ortak bir kadınlık durumundan söz etmenin mümkün olmadığı, ülkelerin siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel durumuna göre değişen kadın sorunlarından söz etmenin daha doğru olduğu fark edilir.⁽¹⁰⁸⁾

1994 yılında ise, BM Genel Kurulu, Kadınlara Karşı Şiddetin Safdışı Edilmesine İlişkin Bildirge yayınlamıştır. Hukuksal bağlayıcılığı olmasa da, söz konusu Bildirge uluslararası camiayı oluşturan devletlerin önemli bir kısmının kadınlara yönelik şiddete karşı kararlı tavrının ifadesidir. Bildirgede kadınlara yönelik, başlıca üç şiddet türü hedef alınmaktadır:

- a) Aile içinde oluşan fiziksel, cinsel ya da psikolojik şiddet
- b) Genel olarak toplum içinde oluşan fiziksel, cinsel ya da psikolojik şiddet
- c) Devlet organlarının uyguladığı ya da hoş gördüğü fiziksel, cinsel ya da psikolojik şiddet

Bildirgede, kadınlara yönelik şiddetin, başta bu üç türü olmak üzere, her türlüşü kınanmış; devletler, toplumlarındaki gelenek ve inanışları mazeret göstermeksizin, kadınlara yönelik şiddeti bütünüyle ortadan kaldırmaya davet edilmiştir.⁽¹⁰⁹⁾

Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ise 4-15 Eylül 1995 tarihleri arasında Pekin'de yapılır. Konferansın amacı hem Nairobi İleriye Dönük Stratejileri'nin ne derece uygulandığını tespit etmek hem de artık eyleme daha çok yansiyacak bir politika ortaya koymaktır. Bu sebeple, konferans

⁽¹⁰⁷⁾ Devlet Bakanlığı: Kadına Yönelik Uluslararası Sözleşme ve Kararlar, 25.

⁽¹⁰⁸⁾ Nazife ŞİŞMAN: a.g.e., 41.

⁽¹⁰⁹⁾ İhsan DAĞI ve N. POLAT a.g.e., 165-166.

sonucunda onaylanan eylem plânının ulusal düzeyde hukukî düzenlemelere yansımaları için bir yıl süre tanınır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey Çatısı altında “Kadının Statüsünü İzleme Komitesi” kurulur.⁽¹¹⁰⁾

Pekin’deki Dördüncü Kadın Konferansı’ndan sonra meydana gelen gelişmeleri değerlendirmek ve yeni eylem ve girişimleri belirlemek amacıyla, BM Genel Kurulu tarafından bir özel oturum yapılması kararlaştırılır ve 5-9 Haziran 2000 tarihleri arasında New York’ta “Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış” konulu BM Genel Kurul Özel Oturumu gerçekleştirilir. Konferansa katılan hükümetler, insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilerek korunmasını, tüm politika ve programlara toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının yerleştirilerek kadının güçlendirilmesi ve tam katılımının artırılmasını taahhüt ederler.⁽¹¹¹⁾

E-Kadınların Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılma Sebepleri

Cinsiyet (gender) bakış açısından, kadınların toplumsal hareketlere ve örgütlere katılmalarının sebepleri hakkında bazı tahminlerde bulunulabilir. Aslında bu sebepler aynı zamanda kadınların sivil toplum içinde oynadıkları önemli rolü de göz önüne serer.⁽¹¹²⁾

Birincisi, gönüllü organizasyonlar içinde kadınların eylemi hem genel siyaseti şekillendirmek, hem de siyasal süreçte edinebildikleri sınırlı katılım imkânlarını genişletici paralel iktidar noktaları yaratmak için tasarlanır. Başka bir deyişle, kadınların sivil toplum kuruluşlarına yönelik ilgileri, toplum siyasetini etkilemede ve kendi öz haklarını iyileştirmede bir araçtır. Tarihsel

⁽¹¹⁰⁾ Nazife ŞİŞMAN: a.g.e., 41.

⁽¹¹¹⁾ Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı KSSGM: Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Bildirgesi (Ankara, 2003), Sunuş IV-4.

⁽¹¹²⁾ Amani KANDIL: “Women and Civil Society”, Civil Society at the Millenium, Ed. Kumi NAIDOO, 1999, 62-63.

olarak, kadın örgütleri, özellikle Afrika'da ulusal bağımsızlık mücadelelerinde ve kolonileşme karşıtı hareketlerde aktif rol oynamıştır. Bu önemli rol kadınların şehir yaşamına katılımlarının arkasında tarihsel bir temel oluşturur.

İkincisi, dinsel sebeplerdir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, gönüllü işlerde ve hayır işlerinde kadınların sorumluluklarını tanımlamada ve teşvik etmede din önemli bir faktör olmuştur. Din, kadınların gönüllü faaliyetlerini motive eden temel bir unsur olarak kadınların hayır işleri uğraşları için para bağışı ve zaman harcamalarını teşvik etmiş, dolayısıyla kadının sivil toplumda daha geniş ve daha derin bir rol kabulü için fırsat vermiştir.

Üçüncüsü, kadın organizasyonlarının temel toplum politikası girdisi, annelik ve çocukluk dönemi projeleri içindedir. Kadınların geleneksel rollerinden çıkan bu kabul, dünya genelinde fakat özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kadın organizasyonları için, annelik ve çocukluk dönemlerini önemli eylem alanları olarak dikkate alır.

Dördüncüsü, politik sistemin niteliğidir. Kuvvetli merkezî sistemler tarafından idare edilmeyen toplumlarda, kadın organizasyonları daha güçlüdür. Kadın hareketinin hem kendi özel taleplerini hem de genel siyasetin akışına ilişkin duruşunu tanımlamada politik sistemin özellikleri belirleyici olabilir. Bunlar, kadın hareketlerinin varlığının bir gerekçesi olabileceği gibi, kadın hareketlerini kısıtlayıcı ve bastırıcı bir sonuç da yaratabilir. Dolayısıyla, politik sistemin doğası, kadın organizasyonlarının yapısı ve gelişimi üzerine pozitif veya negatif bir etki yapacaktır. Gerçekte, bu değişken sadece kadın organizasyonlarını değil bütün bir alandaki sivil toplum müesseselerini etkiler.

Son olarak, kadınların gönüllü organizasyonlara katılım ve ilgileri özellikle üst ve orta sınıflarda ekonomik ve politik düzeylerde paralel iktidar yapıları kurmalarına imkân vermiştir. Bu yaklaşım özellikle, kadınların yasal hakları ve finansal bağımsızlıkları arasında bir bağlantı kuran Amerikan

feminist çalışmalarında hakim olmuştur. Böylelikle kadınlar yasal, politik ve ekonomik hakları için mücadele etmek üzere gönüllü örgütler kurmuşlardır.

II-TÜRKİYE'DE SİVİL KADIN

İslam'ın kabulünden önce Türk topluluklarında kadın kocasıyla eşit haklara sahiptir, göçebeliğin gerektirdiği ata binme, savaşa katılma ve siyasal halklardan yararlandığı bilinmektedir. Bazı görüşlere göre, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde İslâm dini kadını toplum yaşantısı dışında bırakacak şekilde yorumlanmamış, Osmanlı toplumunda kadının "harem"e kapatılarak toplum yaşantısı dışına itilmesinin İstanbul'un fethinden sonra, "Osmanlılar'ın, köleci Bizans devlet yapısından etkilenmesiyle başladığı" savunulmuştur.⁽¹¹³⁾

16. yüzyıldan itibaren artan dinî etki beraberinde Osmanlı Devletinde yönetici sınıflar, saray ve ulema şeriatı daima kadınların toplum yaşantısı dışında tutulmalarını sağlayacak şekilde yorumlamışlardır.⁽¹¹⁴⁾

A-Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi

Osmanlı'da kadının gerçek anlamda tartışılması Tanzimat dönemindedir.⁽¹¹⁵⁾ Tanzimat Fermanı kadınlara özel bir hak tanımaz ama Tanzimat'tan II. Meşrutiyete kadar olan dönemde önemli bazı hakların tanındığı ve kadının statüsünün tartışılmaya başlandığı görülür. 1856'da

⁽¹¹³⁾ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Tezer TAŞKIRAN: Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Başbakanlık Basımevi (Ankara, 1973).

⁽¹¹⁴⁾ Şirin TEKELİ: Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, Yerli Araştırmalar Dizisi, No: 6 (İstanbul, 1989), 194.

⁽¹¹⁵⁾ Tanzimat döneminde, 1868'de yayınlanmaya başlayan Terakki Gazetesi, Avrupa ve Osmanlı arasında karşılaştırmalar yaparak, Osmanlı'da kadının geri kalmasını eleştirmiştir. 1888'de kadınlar için Muhadderat adıyla bir gazete çıkarılmış, bunu Vakıf, Şüküfezar, İnsaniyet, Ayine, Parça Bohçası, Aile ve Hanımlara Mahsus Gazete izlemiştir (Tezer TAŞKIRAN: a.g.e., 33.).

Arazi Kanunu⁽¹¹⁶⁾, kölelik ve cariyeliğin kaldırılması, kadınlara yönelik eğitim (özellikle meslekî alanda), 1858'de ilk kız rüştiyelerinin, 1869'da sanayi okullarının, 1870'de "Dar-ül Muallimat"ın (kız öğretmen okullarının) açılması önemli adımlardır. Bu atılımlarının ilk etapta İstanbul ve Selanik gibi büyük merkezlerden öteye etkili olduğunu söylemek zorsa da, uzun vadede etkili olduğu da bir gerçektir.⁽¹¹⁷⁾

Takip eden dönemde Batı'da etkili olan "suffragette" hareketi ile tepe noktasına ulaşan feminizm, Osmanlı üzerinde özellikle II. Meşrutiyet döneminde (1908) etkili olmuştur. Kadınlar tarafından çıkartılan Mefharet, Muhasin, Kadınlar Dünyası v.b. çok sayıda dergi ve Hilal-i Ahmer, Bikes Ailelere Yardımcı Hanımlar Derneği, Muallimeler Cemiyeti, 1909'da Halide Edip Adıvar'ın kurduğu Teali-i Nisvan ve İnas Dar-ül Fünun'unun desteğiyle kurulan Asri Kadın Cemiyeti gibi "feminist" derneklere rastlamak mümkündür. Bu dönemin ayırt edici özelliği, kadınların kendi hak mücadelelerinde faal olmalarıdır.⁽¹¹⁸⁾ Bir çok dernekte faaliyet gösteren kadınlar, eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmaya başlamış, siyasal partilerde de faal olmuşlardır.⁽¹¹⁹⁾

1914'te I. Dünya Savaşı'na katılan diğer toplumlarda olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de cepheye giden erkeklerin sevkıyla boşalan memuriyetlere, postanelere, hastanelere ve orduya kadınlar da alındı. Aynı dönemlerde eğitim alanında da kadınlar bazı yeni haklar elde etti. Abdülhamit döneminde sadece il merkezlerinde bulunan rüştiyeler 1913'de altı yıllık kız "iptidailerine"(ilkokullarına) çevrilmiş, kasabalara da yayılmıştır. 1911'de kızlar için ilk lise (idadi) açılmış, 1914 yılında kadınlar için konferans şeklinde başlayan yüksek öğrenim 1915'de İnas Dar-ül Fünun'u ile devam etmiş, 1922

⁽¹¹⁶⁾ Bu kanun, kız evlatların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşler gibi veraset hakkına sahip olmasını düzenler. O zamana kadar sadece erkek çocuk yok ise ve tapu bedelini de ödemek şartıyla, kadınlar babalarının toprakları üzerinde söz sahibi olabiliyordu (Tezer TAŞKIRAN, a.g.e., 26.).

⁽¹¹⁷⁾ Şirin TEKELİ: Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, a.g.e., 195-196.

⁽¹¹⁸⁾ Şirin TEKELİ: Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, a.g.e., 195- 199.

⁽¹¹⁹⁾ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Tezer TAŞKIRAN: a.g.e., 37-52.

yılında ise kadın ve erkek öğrenciler derslere birlikte girmiştir. Ancak hem eğitimde hem de çalışma hayatında kadınların sayılarının oldukça sınırlı olduğu belirtilmelidir.⁽¹²⁰⁾

O günün aydınlarının bir kısmı kadının siyasi haklardan yararlanmasının doğal olduğunu savunurken⁽¹²¹⁾, diğerleri İslâm'da kadın ve erkeğin eşit olmadığını belirtip, Meşrutiyet'in şeriatın uygulaması olduğuna inanıyor, kadınların din dışında eğitim görmesini, yüzlerini, saçlarını açmasını, erkeklerle yan yana bulunmasını eleştiriyordu.⁽¹²²⁾ Bu tartışmalar beraberinde poligami tartışmaları da sürerken, 1917 yılında kabul edilen bir kararnameyle kadına boşanma hakkı⁽¹²³⁾ tanıyan, evlilik kurumunu devlete bağlayan, çok eşliliği kadının rızasına bırakan hükümlerle, İslâm'ın ilk yazılı aile hukuku kabul edilmiştir.⁽¹²⁴⁾

1917'lerde elde edilen haklarda, savaş nedeniyle kadınların fiilen elde etmiş olduğu hakların baskısının etkili olduğu söylenebilir. Siyasal hakların alınışında ise bir diğer toplumsal olay ve bu olayda kadınların üstlendikleri rol etkili olmuştur: Kurtuluş Savaşı. İstanbul'un işgalini protesto eden kadınlar mitinglere izleyici olarak katılmış bazen de kürsüye çıkmıştır. Kadınlar, kurulan Müdafaa-i Hukuk derneklerine ise doğrudan üye değildir ve sadece kadınları içine alan dernekler kurmuşlardır. 5 Kasım 1919'da Sivas'ta kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, tüm İslâm hanımlarını doğal üyesi kabul eder. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi ile yapılan yazışmalardan sonra destek gören cemiyetin şubelerinin kurulması teşvik edilir ve cemiyet 14 ilde daha örgütlenir. Bu derneklerin Anadolu'nun işgalini protesto eden toplantılar düzenleyip, barış

⁽¹²⁰⁾ Şirin TEKELİ: Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, a.g.e., 199-201. Ayrıca üniversitelerde kadınlara açılan ilk fakülteler ve mezun edilen öğrenci sayısında bilgi için Bkz. Tezer TAŞKIRAN: a.g.e., 45.

⁽¹²¹⁾ Bu gruptaki isimlerin başlıcaları olan Abdullah Cevdet, Tevfik Fikret, Celâl Nuri ve Selahattin Asım, İslâm'ın özüne dönülmesini önermektedir.

⁽¹²²⁾ Musa Kazım Efendi'nin başını çektiği bu gruba, şair M. Akif ve Sait Halim Paşa gibi isimler dahil edilebilir.

⁽¹²³⁾ Bu hakkı, Fransa'daki kadınlar 1807'de elde etmiştir.

⁽¹²⁴⁾ Şirin TEKELİ: Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, a.g.e., 202.

talep eden yazılar yazdıkları ve bunları Batılı siyasî liderlerin eşlerine gönderdikleri bilinmektedir. Sayısı çok olmamakla birlikte savaşa bil fiil katılan kadınlar da vardır, köylü kadınlar cepheye cephe taşıyarak kurtuluş savaşına katkıda bulunmuşlardır. Ama, Tekeli'ye göre, Kurtuluş Savaşı'nın öncesi ve sonrasında kadın haklarının tartışılmasına katılan kadınların siyasal haklar talebinde bulunmadıkları bir gerçektir, yine de sosyal ve politik konularda kadınlarda bir bilinçlenmenin başladığı söylenebilir.⁽¹²⁵⁾

II. Meşrutiyetin sıkça ele alınan konularından biri olan kadın, üç yaklaşımla karşı karşıyadır: Türkçüler, Batıcılar, İslâmcılar.⁽¹²⁶⁾

Türkçüler, kadının statüsü konusunda eski Türk geleneklerine bakmayı önerip eğitim ve modernliğin altını çizerken, kadın haklarının vatan hukukundan daha önce gelmediğini vurguluyorlar, kadın haklarıyla ülke kalkınmasını aynı paralelde görüyorlardı. Bu gurubun ileri gelen üç düşünürü Ziya Gökalp, Halide Edip ve Ahmet Ağaoğlu'dur.

Batıcı aydınların söylemleri kendi içlerinde farklılaşır. Bazıları kadının geri kalmışlık sebebi olarak İslâm'ı gösterirken, başkaları da buna sebep olarak sosyal şartları göstermiş, Batı'nın sadece teknik yönünün alınmasını önermiştir. Önde gelen Batıcılar, Tefik Fikret, Abdullah Cevdet, Ahmet Muhtar, Halit Hamit, Celal Nuri, Rıza Tefik'tir.

İslâmcılar, toplumun, İslâmî kurallara geri dönmesi gerektiğini, Aile Hukuku'nun İslâmî kurallara göre yeniden düzenlenmesini ve kadına verilecek eğitimin, onu kamusal alana sokmayı değil, daha sağlıklı ve dindar nesiller yetiştirmeye yönelik olmasını önermektedir. Bu gruba dahil isimler, Mustafa Sabri, Musa Kazım, Sait Halim Paşa, Mehmet Akif, A.Hamdi Akseki'dir.

⁽¹²⁵⁾ Şirin TEKELİ: Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, a.g.e., 202-204.

⁽¹²⁶⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 93-97.

Eğitim gören aydınlar tarafından Osmanlı toplumu ile tanıştırılan feminizm, kadın konusunu sivil toplum için bir zemin haline getirmiş, kadının kamusal alana açılmasıyla geleneksel kalıplara göre şekillenen resmî politika aşınmaya başlamıştır. Böylelikle II. Meşrutiyet'in ilanı sivil toplumsal insiyatifin gelişimine de katkı sağlamış, dönemin şartlarına ve kapalı toplum yapısına göre küçümsenemeyecek bir feminist hareket başlatmıştır.⁽¹²⁷⁾

II.Meşrutiyetin serbestlik atmosferinde İstanbul, Selanik ve İzmir gibi büyük kentlerde eğitim gören kadınlar, kadının statüsüne yönelik çalışmalar içine girdi, bir çok kadın derneği kuruldu, kadınlara yönelik pek çok yayın yapıldı, panel, seminer, sempozyum ve konferanslar ile kadının geleneksel konumu sorgulandı. Böyle bir ortam sayesinde kadınlar egemen ideoloji ve söyleme karşı bir alternatif geliştirmeye başladılar. 1909'da çıkartılan Dernekler Kanunu ile kadınlar da kendi derneklerini kurma imkânına kavuştu. 1909-1923 yılları arasında "yardım, eğitim, kültür, ülke sorunlarına çözüm arayan, ülke savunmasına yönelik, siyasal amaçlı, siyasal partilerin dernekleri ve feminist dernekler" şeklinde olmak üzere sekiz ayrı amaçla ve taşradaki kolları hariç, yaklaşık 40 tane dernek kurulmuştur. Dönemin İttihat ve Terakki hükümeti de kadın derneklerini desteklemektedir. Çünkü, böylelikle hem kadınlar bilinçlenerek sosyal hayata ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacak, hem de taraftarları kadınlarla birlikte artmış olacaktı.⁽¹²⁸⁾

Bu dönemde gönüllü kadınlar tarafından kurulan ve hükümet tarafından da desteklenen derneklerden biri de 1916 yılında Enver Paşa'nın teşvikiyle açılan "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi"dir. Dernek, kadınları çalışma hayatına teşvik ederken, gençleri de evlenmeye teşvik etmiştir. Cemiyetin, 1918 yılındaki "kamu yararına çalışan dernekler" kapsamına girme talebi Devlet Şûrası kararıyla kabul edilmiştir.⁽¹²⁹⁾

⁽¹²⁷⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 97.

⁽¹²⁸⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 98-99.

⁽¹²⁹⁾ Şefika KURNAZ: Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, (İstanbul, 1997), 120-121.

1913 yılında kurulan "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti" Osmanlı kadınının yerel problemlerini gündeme getiriyor özellikle poligamiyi eleştiriyordu. Ayrıca "kadının kamusal alanda çalışabilmesi için gerekli hukuksal gerekçeler", "örtü, boşanma hakkının kadına da verilmesi, mirasta eşit paya sahip olma" gibi hususlar da tartışılıyordu. Derneğin kendi yayını olan Kadınlar Dünyası ile feministler 1918 yılında oy hakkı talep etmekteydi.⁽¹³⁰⁾

1917 yılında Osmanlı Devleti ilk defa kendi şartlarını göz önünde tutarak aile hukukuyla ilgili bir kanun tasarısı hazırladı.⁽¹³¹⁾ Osmanlı uleması ve Batıda eğitim görmüş aydınların ortak çalışması sonucu hazırlanan kanun metni, aynı zamanda İslâm ülkelerinde aile hukuku ile ilgili ilk yazılı kanun olma özelliğine de sahiptir.⁽¹³²⁾

Zamanla bu kararname Osmanlı'daki azınlıklar için rahatsızlık kaynağı oldu. Bu kararnameyle devlet ilk defa azınlıkların aile hayatına müdahale ediyordu. Oysa, Yahudilik ve Katolizm de boşanma yasaktı. İstanbul'u işgal eden İngilizler'in ilk uygulaması bu kararnameyi yürürlükten kaldırmak oldu.⁽¹³³⁾

1908 sonrası dönemde bir çok kadın kamusal alanda çalışma hayatına girdi. Bunda Osmanlı Ticaret Bakanlığı'nın 1915 yılında yayınladığı ve bir kadın işgücü oluşturmayı hedefleyen kanun da etkili oldu. 1908 yılında Osmanlı'nın ileri gelen şehirlerinde ortaya çıkan sanayi işgücünün %30'unu kadınlar oluşturmaktaydı. 1913 yılında dokuma sanayinde çalışanların %54'ünü, gıda sanayinde çalışanların ise %28'ini kadınlar oluşturmaktadır.

⁽¹³⁰⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 101.

⁽¹³¹⁾ Berkes, söz konusu kararnamenin Suriye ve Ürdün'de 1953'e kadar yürürlükte kaldığını, Lübnan ve İsrail'de ise hâlâ uygulandığını belirtiyor. Daha fazla bilgi için Bkz. Niyazi BERKES: Türkiye'de Çağdaşlaşma (İstanbul, 1978), 454.

⁽¹³²⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 102.

⁽¹³³⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 102.

Cumhuriyetin hemen öncesinde toplumsal hayata bu şekilde giren kadın, kendisiyle ilgili hukuksal düzenlemelerin yapılmasını talep ediyordu. Dönemin koşulları içinde, güçlü kadın hareketinin ortaya çıkışı beklenen bir şeydi. Çünkü kadının kamusal alana çıkması ve çalışma söylemi Osmanlı burjuvazisine de yarıyor, ucuz emek piyasası için yabancı sanayi kuruluşları, Osmanlı hükümeti ve yeni yükselen yerli burjuvazi de kadın hareketini destekliyordu. Osmanlı hükümeti, savaşlarda azalan erkek nüfusun telafisi için yeni bir iş gücü oluşturma politikası güderken, sanayiciler de tüketici bir kesim ortaya çıkartmayı hedefliyordu. Dolayısıyla bu üç kesim kadın derneklerinin ve dergilerinin finans kaynağı idi.⁽¹³⁴⁾

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Osmanlı'da hem devletin hem de toplumun değer yargılarını sorgulayan ve kadınla ilgili kurgulanmış geleneksel normlara karşı meydan okuyan bir feminist akım doğmuştur. Çaha'ya göre Osmanlı toplumundaki kadınların spesifik sorunlarını politize ettiği için bu akıma "yerli feminizm" adı verilebilir.

Batı'da suffragetteler oy mücadelesi verirken Osmanlı feministleri özellikle "eğitim kanalıyla kamusal alana çıkıp çalışma imkânı elde etmek ve evlilik ve boşanma gibi pratiklerle aile yaşamında erkekle eşit haklara sahip olmak" için mücadele ediyordu. Osmanlı kadınının kamusal alandaki varlığı için hukuksal güvenceler talebi ile yetinmesi, bu dönemde siyasal katılım hakkını da ön plânda tutmaması şaşırtıcı değildir, çünkü oy hakkı Batı'daki parlamenter sistemlerin aksine henüz erkekler için de kurumlaşmamıştır.⁽¹³⁵⁾

Sivil toplum açısından değerlendirecek, kadın konusunun 1908 sonrası egemen söylemin alternatif söylemi olduğunu görürüz. Kadınları harekete geçiren bu söylem, hükümeti de yeni düzenlemeler yapmaya zorlamıştır. Yeni bir toplumun temel normları kadının toplumsal konumu ile projelendirilirken, kamusal yaşam ile özel yaşam arasındaki ayrımın temeline

⁽¹³⁴⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 104.

⁽¹³⁵⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 104-105.

de kadının kamusal hayata çıkıp çıkamayacağı konusu yerleştiriliyordu. Kamusal alana çıkan kadın, geleneksel aile modelindeki mahrem unsur olmaktan da çıkarken, Osmanlı/İslâm toplumunun en önemli kurumu ve temeli olan kutsal aile yıkılmış olacaktı. Geleneksel kurum ve kalıpların yıkılmasının ardından yeni bir topluma geçildi ve bu geçiş başkaları yanında en büyük hizmeti kadınlara yaptı, kadınlar için yeni hakları ön plâna çıkardı. Cumhuriyet dönemi ise kadınlar için farklı bir deneyim oluşturuncağı.

B-Cumhuriyetin Kuruluş Yılları ve Tek Parti Dönemi

1923 yılında cumhuriyet kuruldu, yeni bir toplum ve kültür yaratma gereği ortaya çıktı. “Türk” ulusal kimliği yanında, laik cumhuriyet siyasal yapı olarak kabul edildi ve modernleşme yolunda adımlar atıldı. Bu toplum ve ulus projesinin öncü aktörleri olarak asker, bürokrat, aydın ve kadınlara önemli görevler düşüyordu. Devletçi elitler topluma veya sivil topluma değil devletin kendisine öncelik verdi: “Ulusça homojen, idarî olarak merkezî ve mutlak egemen bir devlet.”⁽¹³⁶⁾

Sosyal bir devrime yönelmiş olan Türk devrimi bu noktada gerekli başarıyı gösteremezken, siyasal bir devrim olarak gerekli dönüşümleri göstermiştir. Fakat siyasal yapı ile sınırlı kalan bir başarı toplumsal farklılaşmaya kaynaklık eden oluşumların varlığını koruyamadı ve sivil topluma dayanak oluşturacak oluşumlar bertaraf edilmiş oldu. İslâm, Kemalizm ögesiyle ikame edilmeye çalışıldı. Popüler İslâm, tarikatların yasaklanması, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve geleneksel giysiye karşı tavır takınılması ile pasifize edildi. Osmanlı’dan beri sivil topluma dayanak oluşturan İslâm önemli kurumlarını kaybetmeye başladı.⁽¹³⁷⁾

⁽¹³⁶⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 107-108.

⁽¹³⁷⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 108.

Diğer taraftan, dinsel değerlerin yerine yeni değerler ikame edilmiştir. Kadın konusundaki reformlar Türk toplumunun Osmanlı/İslâm geleneği ile bağlarını koparmayı amaçlarken, kadın, toplumu “çağdaş medeniyetler seviyesine çıkaracak” ideolojik bir araç olarak kullanılmıştır. Kadın, hem İslâm geleneğinden kopuşun, hem de Batılılaşma idealinin aracı olarak kullanılmıştır.⁽¹³⁸⁾ Bunun, kendiliğinden bir etki olmadığı, Kemalist ideoloji ve reformların yön verdiği devlet iradesinden kaynaklandığı belirtilmelidir.

Bu dönemde, kadın konusunda yapılan reformlar kendi içinde bir bütünsellik oluşturup anlam kazanamazken, ülke bütünselliği için anlam kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde Türk kadını, iki alanda yeni haklar elde etti: Medeni Kanun ile sosyal haklar, seçme ve seçilme hakkı ile de siyasal haklar.

17 Şubat 1926'da İsviçre'den tercüme edilerek alınan Medeni Kanun'da kadının giyimi konusunda bir düzenleme yapılmamış, bu, örtüden kurtulmak isteyen kadınlar için uygun ortam ve psikolojik destek sağlamıştır. Medeni Kanun ile çok evlilik yasaklanmış, evlilik yaşı sınırlandırılmış (erkek için 18, kız için 14), mahkemede erkekle eşit muamele hakkına sahip olunmuş ve evlilik bir memur huzurunda resmî boyut kazanmıştır.⁽¹³⁹⁾

1930 yılında kadınlara yerel düzeyde 5 Aralık 1934 tarihinde ise genel düzeyde seçme ve seçilme hakkı verildi. 1935 yılında yapılan seçimlerde %4,5'lik bir oran teşkil eden 18 kadın milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Dönemin lider kadrosu, Türk devrimi ile kadın devrimini özdeş tutmuş, hatta

⁽¹³⁸⁾ Nilüfer Göle: Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme, (İstanbul, 1992).

⁽¹³⁹⁾ Medeni Kanun'un gerçekte yeni olan iki maddesi vardır: Çok evliliğin yasaklanması ve mahkeme nezrinde erkekle eşit olma prensibi. Diğer taraftan, 1917 yılındaki Aile Kararnamesi'nde kızlar için 17 olan evlenme yaşı 14'e indirilirken, kadının çalışması da kocanın iznine bağlanmıştır. Medeni Kanun'un alındığı İsviçre ise kadına seçme ve seçilme hakkını en son veren ülkelerden biridir (1973). Ayrıca, Medeni Kanun'un kadının aleyhine olan bazı maddeleri şöyle sıralanabilir: “Erkeğin, evin reisi sıfatıyla aile birliği temsil etmesi (154), kadının çalışmasının kocanın iznine bağlanması (11), ailenin yerleşeceği evin aile reisi olan erkek tarafından belirlenmesi (152), çocukların velayetinin babada kalması (160/2), kadının, ailenin ve çocukların bakımından sorumlu tutulması (153/2) ve kadının ancak aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalışma yaşamına girebilmesi (190).” (Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 112).

Kemalizm'in "feminizmi" içeren bir ideoloji olduğunu savunanlar olmuştur. Fakat kadın konusunda yapılanlar kadından önce devletin projelerini gerçekleştirmeyi düşünmüş ve dolayısıyla kadın haklarıyla ilgili düzenlemeler kadınlardan çok devlete ve onun amaçlarına hizmet etmiştir.⁽¹⁴⁰⁾

Türkiye'de kadınlar seçme ve seçilme hakkının verilmesi, Avrupa'da bile kadınlara doğru düzgün oy hakkı verilmeyen bir zamanda (1934 yılında) erken bir kazanım olarak gösterilmiştir. Yaygın, fakat yanlış olan bu kanaatin aksine Avrupa'da İsviçre, Fransa ve İtalya hariç bütün ülkeler 1934'ten çok önce bu hakkı kadınlara vermişti. Bazı Avrupalı olmayan ülkeler de bu hakkı tanımıştı.⁽¹⁴¹⁾

Gerçekte ise, 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile Batı'ya yönelme gereği artan Türkiye'de Cumhuriyet Halk Fırkası tek başına iktidardır ve Mustafa Kemal Batı'da diktatörlükle suçlanmaktadır. Oy hakkının ardından Atatürk'ün emriyle 18 kadın Meclis'e sokulur ve Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik bir rejim olduğu vurgulanmak istenir. Kadına oy hakkı verilmesi, bir yandan rejime hizmet ederken diğer yandan da üst düzeyde (bürokrat ve aydınlar) gerçekleşen devrimin halka mal edilmesi isteğidir. Devrimin kadına yüklenmesini uygun hâle getiren iki neden vardır: İlki, Tanzimat ile başlayan modernleşme sürecinde kadınların kendi çıkarları doğrultusunda politize olan bir sosyal grup olmalarıdır. İkinci olarak da, bu kadınlardan feminist olan bazılarının öteden beridir Osmanlı Hükümeti'ne husumetle yaklaşıyor olması. Osmanlı'ya karşı muhalefet içinde olan kadınları devrimler doğrultusunda mobilize etmek zor olmadı ve kadınlar oy hakkını aldıktan sonra rejime hizmete soyundular.

Toplumda herhangi bir talep olmadan kadınlara oy hakkı tanındığı inancı da yaygın, fakat yanlış bir kanaattir. Kadınlar, II. Meşrutiyet'ten beri oy

⁽¹⁴⁰⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 113.

⁽¹⁴¹⁾ Yeni Zelanda 1893, Avustralya 1902, Sovyetler Birliği 1917, ABD 1920, Moğolistan 1924, Ekvador 1929, Güney Afrika (beyazlar için) 1930, Tayland 1932 ve Brezilya 1932.

hakkı için sürdürdükleri faaliyetlerini Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren hızlandırmışlardır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın da kurulmasından önce, 15 Haziran 1923'te siyasal bilinci yüksek feminist kadınlar bir araya gelmiş⁽¹⁴²⁾ "Kadınlar Halk Fırkası"nı kurarak Cumhuriyet döneminin ilk siyasal oluşumunu meydana getirmişlerdir. Süs Dergisi, ertesi gün "Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulduğunu ve başkanlığa Nezihe Muhittin'in seçildiğini" duyurmuştur. Sosyal, ekonomik ve politik alanda kadın hakları için çalışmayı hedefleyen fırkanın yasal geçerlilik kazanması için vilayetten alınması gereken izin alınamamış, yasal engellerle karşılaşmıştır.⁽¹⁴³⁾ 7 Şubat 1924 tarihinde kapatılan fırkanın yerine "Türk Kadınlar Birliği" kurulmuş, başkanlığına da yine fırkanın kurucularından olan Nezihe Muhittin getirilmiştir. Birlik kurulur kurulmaz kadınlara oy hakkı vermediği için hükümeti yoğun şekilde eleştirmeye başlamıştır. 1927 yılında, yapılacak seçim öncesi Mart ayında İstanbul'da bir kongre düzenleyen Birlik kadınların oy hakkına sahip olması için bir bildiri hazırlar ve Meclis'e gönderir. Bildiride oy hakkı ile beraber 1927 Seçimleri'nde oy kullanma talebi de vurgulanır. Fakat bu talepler hükümet tarafından reddedilir. Daha sonra, hükümet, Kadınlar Birliği içinde ılımlı bir grubun yönetime gelmesini destekler ve öyle de olur. Yeni yönetimin üyelerinden İffet Halim Oruz, 1930 yılında Birlik adına Atatürk'ten randevu alır ve kendisinden oy hakkı talep edilir. Atatürk ise, Birlik üyesi kadınlardan köylere kadar uzanıp, kadınları eğitmelerini ister.⁽¹⁴⁴⁾

Türk Ocakları çatısı altında örgütlenen kadınlar da faaliyetlerinde kadınların siyasal haklarını vurgulamıştır. Örneğin, Trabzon Şubesi üyelerinden Süreyya Hulusi 1926 yılında verdiği konferansta kadınlar için oy hakkı isteyen bir konuşma yapmıştır.⁽¹⁴⁵⁾

⁽¹⁴²⁾ Ömer ÇAHA: *Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*, a.g.e., 116-117.

⁽¹⁴³⁾ Serpil ÇAKIR: "Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını", *Kadınlar ve Siyasal Yaşam Eşit Hak-Eşit Katılım*, Ed. Necla ARAT (İstanbul, 1991), 137; Serpil ÇAKIR: *Osmanlı Kadın Hareketi* (İstanbul, 1993), 75-76.

⁽¹⁴⁴⁾ Ömer ÇAHA: *Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*, a.g.e., 116-117.

⁽¹⁴⁵⁾ Ayrıntılı bilgi için Bkz. İffet H. Oruz: *Atatürk döneminde Türkiye'de Kadın Devrimi*, (İstanbul 1986).

Tüm çabalara rağmen 1930 seçimlerine kadınlar katılamaz. Mücadele kızışır, toplantı ve konuşmalar artar. Bir toplantının nihayetinde kadınlar Meclis'e kadar bir gösteri yürüyüşü yapar, Meclis önünde slogan atar ve Atatürk'le görüşme talep ederler. Kadınları dinleyen Atatürk bu sefer onları haklı bulur ve gerekli talimatları verir. 5 Aralık 1934 tarihinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilir ve ilk kez 1935 seçimlerine kadınlar da katılır.⁽¹⁴⁶⁾

Seçme ve seçilme hakkının ardından Türk Kadınlar Birliği'nin hükümet yanlısı kanadı, birliğin var oluş sebebinin ortadan kalktığını ve birliğe gerek kalmadığını savunurken, radikal kanat kadın haklarını daha ileri götürmek istegindedir. Kemalist liderler ise kadın-erkek ayrımını bırakmalarını ve Halk Evleri çatısı altında devrime hizmet etmelerini istemektedir. 18 Nisan 1935'te İstanbul'da yaklaşık 40 ülkenin katıldığı uluslararası bir kongre düzenleyen Türk Kadınlar Birliği, kongreyi kendi kaderini tartışma ortamına çevirir ve kendi kendini feshetme kararı alır.⁽¹⁴⁷⁾

Türk Kadınlar Birliği'nin kapanması ile ortaya çıkan boşluk ve uluslararası kadın kuruluşlarının haberleşebilecekleri yeni bir kadın cemiyeti istekleri, Mustafa Kemal tarafından değerlendirilmiş, bu amaçla Cumhuriyet Halk Fırkası'nda kadın şubesi kurularak benzeri ilişkileri üstlenmesine karar verilmiştir.⁽¹⁴⁸⁾ Dönemin genel siyasasına uygun düşen bir şekilde -devlet feminizmi söz konusu değilse de- kadın hareketinin devlet bünyesine alındığı da bir gerçektir.

Birliğin kapanması, Osmanlı'nın son döneminden itibaren egemen söyleme karşı bir sivil toplum potansiyeli teşkil eden feminizm macerasının da sonu olmuştur. Sivil toplum potansiyeli ile beraber feminist hareket de noktalanmış, bundan sonra sadece egemen ideoloji ve söylemler varlık

⁽¹⁴⁶⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 119.

⁽¹⁴⁷⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 119.

gösterebilmiş ve toplumu mobilize etmeye çalışmıştır (Bu durum 1980'lerin başında yeni bir feminist hareketin ortaya çıkışına kadar devam etti).⁽¹⁴⁹⁾

Meslek hayatına atılma ve kamusal alana açılma isteği konusunda Cumhuriyet kadınından tamamen farklı olan ilk kuşak, tüm bunları kadın kimliği geliştirmek amacıyla istiyordu. Yeni Cumhuriyet kuşağı kadını ise, kolektif kimliğin oluşumuna hizmet ediyordu. Bu hizmet anlayışının kadın kimliğini ikinci plâna düşürdüğü söylenebilir.⁽¹⁵⁰⁾

1927'de Türk Kadınlar Birliği'nden gelen oy hakkı talebini, Cumhuriyet Halk Fırkası sözcüleri henüz "olgunlaşmamış" bir mesele olarak değerlendirilir. 1930'da kadınlara belediye seçimlerine katıldıktan dört yıl sonra milletvekili seçimlerine katılma hakkı verilmesi daima halk efkârının hazırlanmak istenmesiyle açıklanabilir.⁽¹⁵¹⁾

Kendisi de bir milliyetçi olan ve bir "tek parti rejimi" kuran Atatürk, kendisini ve kurduğu rejimi Nazi'lerin faşist rejiminden ayırmak ister. Kadını "mutfak, kilise, çocuk" ilkesiyle siyasal yaşamın dışına iten faşist Almanya'nın aksine Türkiye kadınlara Milletvekili olma hakkını tanıyarak "demokratik" toplumlar cephesinde bulunduğunu kanıtlayacaktır. Dolayısıyla, burada, asıl amaç kadınların siyasete katılımını sağlamaktan çok parlamentoya girmekle sağlayacakları simgesel yarardır.⁽¹⁵²⁾

C-1950 Sonrasında Kadın ve Siyaset

1950 sonrasında çok partili hayata geçişle siyasette ve toplumsal hayatta önemli bir değişiklik meydana gelir, devletçi seçkinler yerlerini toplum

⁽¹⁴⁸⁾ Leyla KAPLAN: Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), (Ankara, 1998), 159.

⁽¹⁴⁹⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 120.

⁽¹⁵⁰⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 121.

⁽¹⁵¹⁾ Şirin TEKELİ, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, a.g.e., 211.

içinden gelen ve toplumun değerlerini taşıyan siyasal elitlere bırakır. Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ile; merkezden bağımsız, kendi öz değerlerine sahip ve bu değerleri savunan gruplar toplumda farklılaşmanın önünü açar. Bu otonomi, sivil toplum oluşumuna öncülük eder.⁽¹⁵³⁾

CHP'nin tek parti iktidarı, toplumu 1950 yılına kadar tek lider, tek kadro ve tek doğru ideoloji ile durağan ve pasif duruma getirmişken; DP, toplumun değişim dinamiklerine hitap ederek, onu harekete geçirmiş, toplumsal düzeyde çok sayıda gönüllü kuruluş ortaya çıkarmıştır. 1946 yılında 1300 adet olan gönüllü kuruluş sayısı, 1968'de 37.806'ya yükselmiştir.⁽¹⁵⁴⁾

Sosyal gruplar, farklılaşmaya rağmen 1950-1980 arası dönemde devletçi elitler ve siyasal elitlere karşı ikinci plânda kaldılar. Sosyal yapılanmanın ve demokrasinin temel eksenini devletle dikey ilişki içinde olan sosyal gruplar değil, partiler oluşturdu. Yine de, sivil toplum için zemin teşkil eden çoğulculuk görüntüsü ortaya çıktı. Kadınlar, bu çoğulcu cephede yerlerini aldılar fakat siyasette niteliksel olarak azalan bir konum içine girdiler.

1972 yılında Türkiye Ulusal Kadın Partisi'nin kurulması dikkat çekici bir gelişme olarak belirtilmelidir. Hem Türkiye'de hem de dünya üzerinde ilk kadın partisi olma özelliğini taşıyan TUKP, kadını ikincil konumdan kurtarmayı amaç edinir. Ancak 1973 ve 1977 seçimlerine katılabilmek için gerekli olan 15 ilde örgütlenme şartı gerçekleştirilemez. 1980 Askerî Darbesi sonrasında tüm derneklerle birlikte 16 Ekim 1981'de kapatılır.⁽¹⁵⁵⁾

Türk kadını Cumhuriyet'le beraber, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda geniş bir yer edindi. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile erkeklerle

⁽¹⁵²⁾ Şirin TEKELİ, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, a.g.e., 216.

⁽¹⁵³⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 123.

⁽¹⁵⁴⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 124-125.

⁽¹⁵⁵⁾ 19 Kasım 2003 Feminet Programı.

aynı okula gitme hakkını kazanan kadınların 1927 yılında %4,7'si okur yazarken bu oran 1985 yılında %68'e çıkmıştır.⁽¹⁵⁶⁾

Ekonomik alanda ise 1985 yılında 12 yaş üzerindeki kadınların %32'si aktif durumda çalışmaktadır. Tarımda çalışanların %53'ü sanayide çalışanların %13'ü, hizmet sektöründe çalışanların %8'i kadındır.

Tek parti döneminde, rekabete dayalı olmayan ortamda dolaysız biçimde hükümete giren kadınlar, 1950 sonrasında siyasal alanda gerilemeye başlamıştır. Çok partili sistemde parlamentoya girmek mücadele, ağır bir çalışma temposu ve büyük harcamalar gerektirmektedir. Türkiye'de parlamento, karşılıklı sataşmaların, kavgaların olduğu bir ortama dönüşürken, kadının devletin imtiyazı altında olduğu ve devletin uzlaşmacı tavrından uzaklaşmıştır. 1935 yılında 18 olan kadın milletvekili sayısı artan eğitim oranına rağmen 1991 yılında 6'ya düşmüştür.

Cumhuriyet reformlarıyla kurtuluşa eren kadınlar henüz özgürleşememişlerdi. Kamusal alandaki olanaklardan sınırlı sayıda kadın yararlanmış, ekseriyeti bu olanaklardan uzak kalmış, hatta farkında bile olmamıştır. Modernleşme, Türk toplumundaki geleneksel değer ve alışkanlıkları dönüştürmekte başarısız kalmış ve modern değerlerle örtüşemeyen kadınlar özgürleşememiştir. Bu dönemde, kamusal alana çıkan kadınların da, bu alanda ancak erkek değerleri ile bütünleştiği ölçüde varlık gösterebildiği görülmüştür.

Türkçe'nin resmî dil olarak kabul edilmesi, kırsal kesimdeki Türkçe bilmeyen kadınların modern kurumlarla bağlarını kopardı. Yine modernleşme sürecinde, tarımdaki makineleşmeye bağlı olarak, kadınlar tarımsal alandaki insiyatifini kaybetti. Geleneksel aile yapısı içinde üretim objesi olan kadın,

⁽¹⁵⁶⁾ 1927 yılında erkeklerin %17,4'ü, 1985 yılında ise %86'sı okur yazardır (Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 126).

modernleşme (özellikle kozmetik ve modanın etkisi) ile birlikte tüketim objesi olmaya başladı ve kadının kişiliğini değil cinselliğini ön plâna çıkaran bir imaj yaratıldı. Cumhuriyet ve laikliğin getirdiği kamusal alandaki normlara ayak uyduramayan kadınların bir kısmı İslâm'a yöneldi. Modernleşmenin yorumlanmasındaki "problem"e bağlı olarak da egemen ideolojinin savunucuları tarafından örtünen kadınların kamusal alana girmeleri engellendi. 16 ve 17 yy. Osmanlı'sında ince ve açık giyindiği için kamusal alandan soyutlanan kadın, 1980 sonrasında da kapalı giyindiği için kamusal alandan soyutlanıyordu. Aradan geçen yüzlerce yıla rağmen, farklı sebeplerin aynı zihniyete hizmet ettiği belirtilmelidir: "Resmî ideolojinin çizdiği tipolojiye uymayan kadınlar bozguncu, ayrımcı, fesat kaynağı ve bölücü olarak kabul edildikleri için kamusal alana giremezler!" Bu panorama dahilinde Cumhuriyet dönemi modernleşme anlayışının kadınların tümüne hizmet ettiği yargısı, ciddî tartışmalara kaynaklık edebilir.⁽¹⁵⁷⁾

1950 ve 1980 döneminde kadınların iki farklı ideolojiye hizmet ettiği görülür: Kemalizm ve 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Sosyalizm. 1935'de Türk Kadınlar Birliği'nin kapanmasının ardından bir çok devlet destekli kadın derneği kurulmuş ve egemen ideolojiyi savunma mücadelesine girmiştir. Bu amaçla kurulan derneklerden biri 1949'da yaşama geçen Türk Kadınlar Birliği'dir. Geleneksel giysiler yerine modern giysileri yaygınlaştırmayı amaçlayan bu dernek ücretsiz olarak kıyafet dağıtmıştır. Kemalist ilkeleri savunmak için kurulan bir diğer dernek de Meslek Kadınları Derneği'dir. 1970'ler de kendini, egemen ideolojinin savunuculuğuna adan 27 derneğin ortak amacı, ülke kalkınması doğrultusunda kadını mobilize etmek yanında Kemalizm'in savunuculuğunu yapmaktır. Bu dernekler, 1976 yılında Kadın Dernekleri Federasyonu adı altında bir araya gelmiştir. Federasyon yukarıda bahsedilen amaçlar doğrultusunda 27 kadın derneğini koordine etmeyi hedeflemiştir.

⁽¹⁵⁷⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 129-130.

1975-1985 yıllarını kapsayan 10 yılın Birleşmiş Milletler tarafından “Kadın On Yılı” ilan edilmesi ile, Türkiye’de de bu konu daha fazla dikkat çeker hale gelmiştir. Bu konuda erken davranan sol kesim sosyalist bir devrim gerçekleştirmek için harekete geçmiştir. Fakat vurgulanan kadının kadın olmaktan dolayı teşekkül eden hakları değil, proleterya olmaya dayalı hakları olmuştur. Emekçi kadınların; kadın olarak değil, proleter olarak, yine emekçi olan kocalarının da rakibi olarak değil, mücadele arkadaşı olarak örgütlenmeleri gerektiği savunulmuştur. Bu yüzden sol, “bacı” kavramı ile cinsiyetsiz bir kadın anlayışı formüle etmeye çalışmış, fakat bu kavram sonuçta erkeğin kadın üzerindeki egemenliğini pekiştirmiştir.⁽¹⁵⁸⁾

1975 yılında, Türkiye İşçi Partisi, kendisine yandaş kadınlar oluşturmak için İlerici Kadınlar Derneği’ni kurmuştur. 8 Mart 1976’da Türkiye’de ilk defa Dünya Emekçi Kadınlar gününü kutlayan dernek, aynı sene hükümeti, yerel yönetimleri ve iş çevrelerini çalışan kadınlara kreş açmaya zorlamak için başlattığı kampanyada elli bin imza toplamayı başarmıştır.

33 şube ve 35 temsilcilik düzeyine yayılma başarısı gösteren İlerici Kadınlar Derneği, otuz bin civarında basan “Kadınların Sesi” adlı bir dergi yayınlamış ve yirmi bin üyeye sahip olmuştur. “Eşitlik, ilerleme ve barış” sloganını sürekli işleyen dernek, 1979’da hükümet tarafından kapatılmıştır.

1970’lerde solda gelişen başka kadın dernekleri de vardı: Ankaralı Kadınlar Derneği, Devrimci Kadınlar Derneği Federasyonu gibi. Fakat sol kesimdeki kadınlar da Kemalist kesimdeki kadınlara benzer şekilde, kadın kimliği yerine ideolojik bir kimlik için mücadele etmiştir: Onlar önce proleter, sonra kadındır.

⁽¹⁵⁸⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 131.

Sonuç olarak 1950-1980 arası dönemde kadınlar ideolojiler adına sivil toplum unsuru olmaktan uzaklaşmaya başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendilerine ait hakları savunup, egemen ideolojiye karşı mücadele eden ve alternatif değer ve normlar geliştiren kadınlar, Türk Kadınlar Birliği'nin 1935'te kapanmasına kadar sivil toplum hareketine ortam hazırladılar. Homojen bir toplum ön gören Kemalist projede ise devlet güçlerinden bağımsız sivil toplum ve siyasal muhalefet anlamındaki oluşumlara izin verilemezdi. Kemalist kadro açısından kadın önemsiz veya düşman değil tam tersine modernleşme projesinin gerçekleşmesinde "başıboş bırakılamayacak kadar önemli" bir araç idi. Önceki dönemde ev içinde kocasının hizmetine sunulan kadın artık "Halkevi"nde rejimin hizmetine sunulmuş, böylelikle kadının sivil topluma dayanak teşkil eden potansiyeli eleştirilmiştir.

D-1980 Sonrası Dönem

1980 sonrası dönemde yeniden canlanan feminizm global söylemlerle buluşarak, kadın-egemen ideoloji ikileminde kadından yana bir sivil toplum söylemi ve oluşumu meydana çıkarmıştır. Yerli değil fakat uluslararası feminist politikalarla buluşan global sivil söylem, kadını kadın olarak gören politikalar savunarak Kemalist ve sol çizgide devrime varan bir açılım meydana getirdi. Türkiye'de geleneksel siyasal değerlere paralel olarak kurumlarda meydana gelen değişim yanında kadınlar da sisteme yeni değerler kattı, siyasal yapıda farklılaşmaya yol açtı ve toplumsal inisiyatifin artmasına katkıda bulundu. Egemen ideolojiyi sırtlayan kadın yerine "sivil" kadın teması önem kazandı. Feminist kadınlar, kadın üstü ideolojilerden bağımsız bir şekilde, kamusal alanda farklı ve otonom olma mücadelesine girerek 1980 sonrası Türk siyasetinde ortaya çıkan dinsel, ideolojik, etnik ve kültürel oluşumlara cinsiyet merkezli bir oluşum ilave edilmesini sağladılar ve sivil toplum cephesine bir

mevzi daha eklemiş oldular.⁽¹⁵⁹⁾ Rejimin, buna müsamaha göstermesinde BM'in 1975-1985 arasını "Kadın On Yılı" ilan etmesinin ve AB'nin CEDAW'a uyma konusunda zorlayıcı tedbirlerinin etkisi büyüktür.⁽¹⁶⁰⁾

1980 sonrası dönemde, Türkiye'de geleneksel merkezîyetçi devlet alanına karşı bir varlık alanı oluşturan sivil toplum anlayışının oluşmasında birinci etken Türk siyasetinde meydana gelen değişme, ikinci etken ise egemen söylemin dışında "yeni" ve "farklı" söylemlere sarılan sosyal gruplardır.

1980'li yıllarda devletin geleneksel baba (paternal) imajı sorgulanmaya başlamış, Hegel'in formüle ettiği transandantal yönü de aşınmıştır. Devleti küçülterek araçsal bir konuma getirmek isteyen, devlet-toplum ilişkisinde topluma öncelik veren Turgut ÖZAL ile halkın siyasetçisi olarak nitelendirilen Süleyman DEMİREL bu süreci pekiştirmiştir. 1980 sonrasında klâsik devletçi elitin (asker, bürokrat ve aydın) rollerinde de bir değişme gözlenmiştir.

Hem ekonomik hem de kültürel alanda 1980 sonrasında liberalizm en çok konuşulan konu olmuştur. Liberal tartışmalarının en önemli getirisi ise "pluralizm"dir. Bu sayede, toplum değişik eksenlerde politize olan bir siyasal çoğulculuk görüntüsü vermiştir. Devlet karşısında otonom olma isteği taşıyan ve siyaseti devlet siyasaları üstünde etkin kılmaya çalışan sosyal gruplar daha çok hava kirliliği, sağlık, turizm, çevre, insan hakları, dinî haklar, etnik haklar ve kadın hakları gibi spesifik konular üzerinde durmuştur. Çevreciler, dinî gruplar, feministler, serbest piyasa ekonomisini isteyenler v.d, hepsi, sivil toplum düzeyinde çoğulcu ve farklı kimliklerin ortaya çıkmasına hizmet etmiştir. Diğer bir ifade ile bu gruplar sivil toplumun, merkezin denetiminden çıkarak özerkleşmesine katkıda bulunmuştur.

⁽¹⁵⁹⁾ Ömer ÇAHA: Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 136-141.

⁽¹⁶⁰⁾ Nazife ŞİŞMAN: a.g.e., 57.

1980 sonrasında İslâm, siyasal katılım ve siyasal protesto için sivil topluma yeni kavram ve dinamikler kazandırmıştır. Özellikle eğitim hakkı elde etmek isteyen genç kızlar sokak gösterileri yapmıştır. Diğer tarafta, yine bu dönemde Kürtlere kendi dillerini konuşma hakkı verilmiştir.⁽¹⁶¹⁾

1980 sonrasında sivil toplumun bir destekçisi de medya olmuştur. Özel televizyon ve radyo kanallarının açılması, basını, devleti frenleyici bir mekanizmaya dönüştürmüştür.

1980'li yıllarda gönüllü çevre kuruluşları yanında Yeşiller Partisi'nin de devlet politikaları üzerinde etkili olduğu belirtilmelidir. 1982 Anayasa'sında yer alan çevre maddesi ve 1983 yılında yürürlüğe giren Çevre Kanunu, bu gruplar öncülüğünde hazırlanmıştır.

1980'li yılların en radikal söylemi ise feminist gruplardan gelmiştir. Türk kültüründeki mevcut kurumların tümünü reddeden feminist gruplar, özellikle aileyi ve buna bağlı olarak gelişen patriyarkal sistemi eleştirmiştir. Çaha'ya göre bu eleştiri aslında "resmî sosyolojinin, aileyi temeline yerleştirdiği devletin ve milletin köklü bir eleştirisi" ile özdeştir. 1980'li yılların Türkiye'sinde geniş yankı bulan feminist söylem devlet alanında etkisini göstererek sivil toplum oluşmasına bir dayanak teşkil etmiştir.

1980'li yıllarda Türkiye'de yeniden gelişen feminizm, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yılları arasındaki kadın hareketinden farklı olarak global düzeyde bilim, devlet, patriyarki, erkeklik, kadınlık, kadın yazını, aile v.b kavramlara da yönelmiştir. Çaha'ya göre farklı olması, alternatif olması ve global olmasından ötürü bu hareketi "sivil feminizm" olarak nitelendirebiliriz.

⁽¹⁶¹⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 139.

12 Eylül 1980 Askerî Müdahalesi'nin demokrasiyi kesintiye uğratmasının hemen ardından bir sivil toplum hareketi olarak feminizm ortaya çıkmıştır.

Birleşmiş Milletlerin 1975 yılını "Kadın Yılı" ve 1975-1985 arası on yılı da "Kadın On Yılı" olarak ilan etmesi ile Türkiye İşçi Partisi harekete geçmiş ve binlerce kadını sokak gösterilerine yönelterek destek toplamıştır. 1980 sonrasında gelişen feminist hareketin kadrosunun, esas olarak 1970'li yıllarda solda yer alan kadınlardan oluştuğu söylenebilir.

12 Eylül Harekâtı ile beraber devlet ile toplum arasındaki kurumların (siyasal partiler, sendikalar, gönüllü kuruluşlar, dernekler v.b) faaliyetlerine son verilmiştir. Yeni bir siyasal katılım arayışına yönelen kadınlar 1981 yılında YAZKO öncülüğünde "Edebiyatımız ve Kadın Sorunu" konulu bir sempozyum düzenlemiştir.⁽¹⁶²⁾ 1970'li yılların hareketliliğinin ardından boşlukta kalan kadınlar, sempozyuma sarılmış, 1980'li yıllarda yeni tip politizasyonun bir cephesi olmuştur.

1980'li yıllarda feministleri avantajlı konuma getiren sosyolojik gelişme olarak şehirleşmeden bahsedilmelidir. Şehirleşme, farklı eğilimlere sahip insanları bir araya getirmiş ve bu insanlar haklar talep etmeye yönelmiştir. "Hak" sorununu mücadelesinin sembolü haline getiren liberal feminizmin Türkiye'deki doğuşu, şehirleşme ile beraber iletişim ve eğitim imkânlarındaki artıştan da etkilenmiştir. Kadınlar adına olumlu gelişme yaratan bir diğer kavram da "meslek"tir. 1970'li yılların Türkiye'sin de "ideolojik kamplaşmalar içinde kimlik arayan kadınlar bu kez meslekleri ile kimlik edinmeye" çalışmıştır.

1982 yılından sonra feministler görüşlerini kamu oyuna açıklama konusunda cesaretlenmiştir. YAZKO tarafında yayınlanan haftalık Somut

⁽¹⁶²⁾ Necla ARAT: a.g.e., 75.

dergisinde dört ay süresince bir sayfa çıkaran feministlerin uğraştığı konuların başında kürtaj hakkı gelmiştir. Somut dergisi deneyimi kadınlara devletten, siyasal partilerden ve öteki sosyal gruplardan bağımsız bir siyasal oluşuma yönelme eğilimi ve cesareti vermiştir. 1983 yılında kadınların ev içi veya dışı ürünlerini değerlendirmeyi amaçlayan yayın, danışma ve hizmet görevleri yürüten Kadınlar Çevresi kurulmuştur.

Askerler hiçbir oluşuma müsamaha göstermezken feminizmin onlar açısından “sabıkalı ideolojiler”den olmaması bir avantaj sağlamıştır. Hatta askerler açısından feminizm, bu ideolojilerden kopuşu sağladığı için ilk aşamada “yararlı” da olabilirdi. 1985’de feminist grupların Dünya Kadınlar Günü’nü kutlanmaya başlaması ve 1989’da özel kanalların açılmasıyla daha yaygın işlenir hale gelen kadın konusu sayesinde feminizmin artık üç büyük kent ile sınırlı kalmayıp yurt geneline yayılması süreci pekişmiştir.⁽¹⁶³⁾

1989’da Türkiye’de ilk kez bir üniversite bünyesinde “Kadın Sorunlarını Araştırma ve Uygulama Merkezi” kurulmuştur.⁽¹⁶⁴⁾ Bu merkezler, devam eden yıllarda çoğalmıştır.

⁽¹⁶³⁾ Ömer ÇAHA: Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, a.g.e., 146.

⁽¹⁶⁴⁾ Necla ARAT: a.g.e., 78.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN DERNEKLERİ ÖRNEĞİ

I-VERİ ÇÖZÜMLEMESİNİN AMAÇ VE YÖNTEMİNE İLİŞKİN BİLGİLER

STK'ların verimliliğinin sağlanması, demokrasinin gerçekleştirilebilmesi için bir dayanaktır. Bu araştırma ile kadın STK'larına üye kadınların ekonomik, toplumsal ve siyasal kimliklerini açığa çıkarmak ve bu kişilerin cinsiyetlerinin siyasete yansımaları görmenin yanında, üyesi oldukları STK ile ilişkilerinin, aile ve diğer değişkenlere bağlı olarak siyasete ilişkin etkileri saptanmaya çalışılacaktır.

A-Veri çözümlemenin amacı

Araştırmanın bir amacı farklı kadın STK'ları hakkında bilgi edinmek, ikinci amacı da bu kişileri siyasete katılımında etkileyen faktörleri tespit etmektir.

Bu çalışmanın verileri iki farklı STK'dan toplanmıştır: Başkent Kadın Platformu Derneği (kısaca "BKP") ve Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (kısaca "KA-DER"). Anket, bu iki STK'nın üyesi toplam 100 kadına uygulanmıştır. Denek seçiminde adı geçen STK'lara üye olmak dışında kriter aranmamıştır.

Araştırmanın bir diğer veri toplama tekniği de derinlemesine mülâkattir. Ayrıca farklı tarihlerde her iki STK'nın da çeşitli toplantılarına katılarak gözlemde bulunulmuştur.

B-Verilerin Çözümlemesi ve Sınırlılıklar

Bilindiği gibi pek çok kadın derneği sivil toplum alanında faaliyet göstermektedir. Fakat tüm kadın derneklerini içine alan bir çalışma yapmak neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden farklı kesimleri temsil eden iki ayrı STK seçilmiştir. BKP ve KA-DER bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Öncelikle iki STK'yı tanıtmak üzere, kurumsal yapı ve faaliyet alanları hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra araştırmanın bulguları aktarılarak STK üyelerinin eğitim durumları, meslek dağılımları ve siyasal yaşamı etkilediği düşünülen evlilik, çocuk, medya, cinsiyet gibi değişkenler incelenecektir. Anketlerdeki sorulara alınan yanıtlar doğrultusunda, STK üyesi kadın kimliklerinin yaklaşık bir profili oluşturulacaktır.

Araştırmada uygulanan anketin verileri, bilgisayar ortamında SPSS programında değerlendirilmiştir.

II-BAŞKENT KADIN PLATFORMU DERNEĞİ

A-BKP'nun Kuruluşu ve Kurulma Amacı

Başkent Kadın Platformu Derneği, çeşitli kadın girişimleri ve komisyonlarından gelen kadın temsilcileri tarafından 1995 yılının Ekim ayında Ankara'da kurulmuştur.⁽¹⁶⁵⁾

Kasım 1993 tarihinde Ankara'da KSSGM tarafından düzenlenen "Türkiye Kadın Dernekleri ve Gönüllü Kuruluşları Kongresi ve Fuarı"na katılan kadın kuruluşları, önce her ilde bir araya gelerek Yerel Danışma Platformları kurulması, daha sonra da bu platform temsilcilerinden oluşan bir

⁽¹⁶⁵⁾ Araştırma ve Kültür Vakfı, Anadolu Eğitim ve Kültür Vakfı, Hukukçular Birliği Vakfı, Siyasal Bilgiler Mezunları Girişim Grubu, Mazlum-Der, SOGEV, Muradiye Vakfı, Turkuaz Girişim Grubu, Bilgi Vakfı, Eğitimciler Girişim Grubu, İlahiyatçılar Girişim Grubu, Birra Girişim Grubu, Oya Girişim Grubu, Sosyologlar Girişim Grubu. Adı geçen kuruluşların bir kısmı zamanla BKP'den ayrılmıştır.

Danışma Kurulu oluşturulması yönünde bir karar almıştır. Bu karar, değişik illerde gönüllü kadın kuruluşlarının katılımıyla çeşitli platformlar kurulması ile neticelenmiştir. Böylece Ankara'da da çeşitli vakıf, dernek ve girişim gruplarını bir araya getiren BKP kurulmuştur. Platformun kurulmasında BM Pekin Deklarasyonu da etkili olmuştur.

1995 yılında, platform olarak kurulmakla birlikte, 2002 yılında BKP dernek hukukî statüsü kazanmıştır. Bunda, Türkiye'de sadece dernek ve vakıfların tüzel kişilik olarak kabul edilmesi etkili olmuştur. Platform tarzında örgütlenme, yetkili makamlarca tanınmakla beraber, işleyişiyle ilgili gerekli yasal düzenlemeler henüz bulunmamaktadır. Bu nedenle BKP, 2002 yılında dernek şeklinde örgütlenmeye karar vermiştir.⁽¹⁶⁶⁾ Fakat halen kendilerini platform olarak isimlendirmektedirler.

BKP'nin tüzüğünde, kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmiştir: "Kadınların mevcut durum ve problemlerini tespit ederek, onların; evrensel insan hakları, adalet ve hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde siyasî, hukukî, sosyal ve ekonomik varlıklarını geliştirecek teorik ve pratik çözümler üretmek; kadınlar arası diyalog, iletişim, dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamak, toplumun tüm kesimlerinden her gruptan kadınlarla onurlu bir yaşam ortak paydasında bir platform olarak bir araya gelip, yasalara uygun her türlü faaliyet ve çalışmalar yapmak."

Platform, bu temel amaçları gerçekleştirmenin yanı sıra, üyelerin ve hitap edilen kitlenin çoğunlukla dindar kadınlardan oluşması sebebiyle, dindar kadınlara özel sorunlar konusunda da çalışmaktadır. Bu konudaki çalışmaların iki başlık altında toplayabiliriz:

(¹⁶⁶) 2002 yılında "Dernek" olarak yeniden yapılanmada görev alan kurucuların isimleri şöyledir: Fatma Akdokur (İlahiyatçı-Öğretmen), Fatma Bostan Ünsal (Siyaset Bilimci), Canan Aydın (Filolog-Öğretmen), Nuriye Özsoy (İlahiyatçı-Öğretmen), Özden Gültekin (Ev Hanımı), Özden Sönmez

- 1) Geleneksel kadın imajını pekiştiren dinî yorumlardan, anlayış veya kabullerden kaynaklanan sorunların tespit ve çözümü
- 2) Modern toplumda dindar kadınlara uygulanan ayrımcılıklardan kaynaklanan sorunların çözümü.

B-Kurumsal Kimlik Analizi

Ücretli personel çalıştırmayan derneğin ayrıca şubesi yoktur.

BKP'nin resmî üye sayısı seksen sekizdir. Bu üyelerin hepsi kadındır. Gönüllü ve fahri üyelerle birlikte bu sayının beş yüzü bulunduğu tahmin edilmektedir.

BKP, iki adet bülten, birçok broşürün yanı sıra bir de kitapçık (Habitat II Kent Zirvesi hakkında Türkçe-İngilizce) yayınlamıştır.

BKP Derneği'nin organları Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Denetleme Kurulu ve Haysiyet Divanı'dır. Bunların dışında, işe ve ihtiyaca göre komisyonlar (Bülten Komisyonu gibi) da kurulmaktadır. Genel Kurul derneğin en yetkili organıdır. Doğal ve seçilmiş delegelerden oluşur.

Derneğin yönetim kurulu ise genel kurulca gizli oyla, iki yıl için seçilmektedir. Yönetim kurulu beş asil, beş de yedek üyeden oluşmaktadır. Yönetim kurulu, ilk toplantısında kendi üyeleri arasından yönetim kurulu başkanı, başkan yardımcısı, sekreter ve sayman seçer. BKP'nda, hiçbir başkanın iki dönem üst üste seçilmemesi kural olarak benimsenmiş olsa da bazı kişilerin yönetimde her dönem yer alması dikkat çekicidir.⁽¹⁶⁷⁾

(Araştırmacı-Yazar), Hatice Güler (İlahiyatçı-Öğretmen), Oya Işık (Avukat), Selda Çiftçi (Avukat), Hidayet Şefkatli Tuksal (İlahiyatçı-Araştırmacı), Öznur Çiftçi (İlahiyatçı-Öğretmen).

2003 yılına ait toplam geliri 1.751.000.000 TL olan BKP'nin toplam gideri de 1.709.367.200 TL olmuştur. Dernek tüzüğünde aidatlar, bağışlar ve “öteki gelirler” dernek gelirleri olarak gösterilmiştir.

Herhangi bir kurumdan malî destek almayan BKP; Memur-Sen, Eğitim-Bir-Sen, Kamu-Sen'in bazı alt iş kollarından ve Sağlık-İş Sen'den teknik konularda destek almaktadır.

Barış İçin Sürekli Kadın Platformu, CEDAW Yürütme Kurulu, Kadın Buluşması Grubu ve Kadın Koalisyonu'na üye olan BKP, yurt içinde ve yurt dışında birçok kuruluşla işbirliği yapmaktadır.

C-Faaliyet Alanları

BKP, faaliyet alanlarını “kadının insan hakları, insan hak ve özgürlükleri, yurt ve dünya barışı ve eğitim-öğretim” şeklinde belirlemiştir. Bu doğrultuda, Müslüman kadının kimliği ve problemleri gibi konular yanında, çevre, çocuk, aile, eğitim, sağlık, demokrasi, terör, yoksulluk ve şiddet, kadın ve kanun önünde eşitlik gibi daha seküler konularda da faaliyetler gerçekleştirilmektedir. BKP'nun bazı süreli faaliyetleri şunlardır:

-1999 yılından beri yürütülen “Gelin Tarihe Bir Mektup Atalım!” kampanyası (Başörtülü olarak okumak, çalışmak ve siyaset yapmak isteyen; fakat bazı engellerle karşılaşan kişilerin gerçek hayat hikâyelerinin derlenmesi ve İngilizce'ye çevrilmesi).

-2002 yılında başlatılan “İkinci El Eşya Toplama Çalışması”: İhtiyaç sahibi insanlara ulaştırmak üzere ve derneğe katkı sağlamak amacıyla evlerdeki az kullanılmış, ihtiyaç fazlası eşyaların toplanması amaçlanmaktadır.

(¹⁶⁷) Hidayet Şefkatli Tuksal, Fatma Akdokur, Hatice Güler bu isimlerden bazıları. Tuksal'a göre, “belli isimlerin olma sebebi, belli işlerin ve ilişkilerin bu isimlerce yürütülüyor olması”dır.

-Uluslararası Af Örgütü'nün çalışmalarını takip etme ve özellikle acil eylem mektuplarına destek verme çalışmaları yürütülmektedir.

-Medyada yer alan "Başörtüsü Sorunu, Din-Devlet ilişkileri, Laiklik, Demokrasi ve İnsan Hakları, Kadın Sorunları ve Başkent Kadın Platformunun Faaliyetleri" konularındaki dokümanlar bir araya getirilerek arşiv oluşturulmaktadır.

-2000 yılında başlatılan ve halen devam eden çeşitli eğitim faaliyetleri:

Farklı seviyelerde dil dersleri: İngilizce, Arapça

Farklı seviyelerde müzik dersleri: Ud, ney

-2002 yaz döneminde başlamış olan "Edebiyat Okumaları" çalışması halen devam etmektedir.

-Mayıs 2003'den beri her Salı Hedef Radyo'daki "Biz Bize" programına, her hafta farklı bir konu hakkında, farklı bir üye ile katılarak dinleyicilerle bilgi, tecrübe ve düşünceler paylaşılmaktadır (Medeni Kanun'daki Son Değişiklikler, Çalışma Hayatında Kadın, STK'ların Önemi, Beslenme, İslâm ve Kadın, Özürlüler ve Özel Eğitimin Önemi, Çanakkale Şehitlerini Anma ve Hatim Duası gibi farklı konular).

-2002-2003 İlahiyatçılar rehberliğinde haftada bir gün Tefsir çalışması yapılmıştır.

-2002-2003 "Kadın Okumaları" başlıklı seminer çalışması yapılmıştır.

-2002-2003 "Oryantalizm ve Bilimler Arası İlişkiler" konulu 3 seminer düzenlemiştir.

-2003-2004 Her Cuma bir İlahiyat akademisyeninden "İlahiyat Okumaları" seminerleri düzenlenmektedir (Hadis, Tefsir, Kelam, Fıkıh, İslâm Tarihi alanlarında).

BKP'nin dindar kadına vurgusu bir tepki olarak gelişmiştir. Akademik çevreler ve basın tarafından "türbanlı kadınlar" ya da "İslâmcı feministler" olarak tanımlanan BKP üyeleri, bu tanımlamaların kendilerini yansıttığını düşünmemektedir. İslâmcılığı reddetmenin yanında, Platform İslâm'ın bir ideoloji olarak algılanmasına da karşı çıkmaktadır.

Önceleri dindar Müslüman kadının rolü, aile içindeki görev ve sorumlulukları konusu üzerine odaklanan BKP, zaman içinde feminist literatür ile tanışmış ve daha seküler konularla da ilgilenmeye başlamıştır. Fakat platform üyelerinin birçoğu kendilerine “feminist” denilmesinden rahatsız olmaktadır. Yine de sayıları az olmakla birlikte platform içinde kendisini “dindar feminist” olarak tanımlayanlar da vardır.

Bir sivil toplum kuruluşu olarak BKP’nun devlet politikasını eleştirdiği konuların başında “örtünme yasağı” gelmektedir. Başörtüsü yasağının yanında, cemaat vakıflarına ve azınlık vakıflarına getirilen kısıtlamaları da eleştiren platformun başkan yardımcısı Hidayet Şefkatli Tuksal, “Başörtüsü yasağı olmasaydı, kendi kesimimizdeki kadın algısıyla daha çok uğraşılıyor olacaktık. Kadın ve şiddet, kadın ve yoksulluk gibi argümanların dindar kesimde ve tabanda tartışılır hâle gelmesi ile uğraşacaktık.” dedikten sonra ekliyor, “Ama şu anda başörtüsü yasağının olması, ister istemez bizim çabamızın bir kısmını bu yasakçılık ile uğraşmaya ayırmamızı gerektiriyor.”⁽¹⁶⁸⁾

BKP yetkilileri, 3 Kasım 2003’te AKP iktidara gelmeden önce, genel başkan Erdoğan ile iki kez görüşmüş ve AKP’ye kadın politikası üretilmesi konusunda yardımcı olmayı teklif etmiştir. Kabul görmeyen bu önerinin ardından, Abdüllatif Şener başkanlığındaki bir ekip, BKP üyelerini kendileri ile çalışmaya davet etmiştir. Şu anda bazı platform üyeleri AKP’de çalışmaya devam etmektedir. Tuksal’a göre, adı geçen partide çalışanların, partideyken platformun politikasını uygulamaması bir handikaptır.

Yurt içindeki tüm STK’larla iletişim ve bilgi ağı oluşturabilmeyi ve bu STK’larla işbirliği yapılmasını sağlamayı hedefleyen BKP’nun hem bu konuda hem de genel olarak karşı karşıya kaldığı sorun şöyle özetlenebilir: Dindar

⁽¹⁶⁸⁾ Hidayet Şefkatli Tuksal ile mülakat, 06.07.2004

kadının kimliği ve problemleri konusunda çalışan bu insanlar hem kendi çevrelerindeki erkeklerce “feminist” olarak nitelendirilmiş ve hoş görülmemiş, hem de seküler kesimdeki kadın hareketi tarafından “İslâmcı” olarak nitelendirilip dışlanmışlardır.⁽¹⁶⁹⁾ Ruşen Çakır, bu iki başlı sorunun tüm dindar kadınları çevrelediğini belirtmektedir.⁽¹⁷⁰⁾

Kuruluş amacına uygun olarak faaliyetlerin gerçekleştirilmesindeki etkililik düzeyini ve BKP’nun etkililik düzeyinin artmasının nasıl sağlanabileceği sorulduğunda, yurt içinde etkin olduklarını düşünen platform yetkilileri, maddî kaynaklarının yetersizliğinden şikayetçidir. Bu nedenle zaman zaman zorlandıklarını belirtmekle birlikte, maddî kaynak sorunlarının çözümlenmesi hâlinde, çok daha etkili çalışmalar yapabileceklerine inanmaktadırlar.

III-KADIN ADAYLARIN DESTEKLEME VE EĞİTME DERNEĞİ

A-KA-DER’in Kuruluşu ve Kurulma Amacı

Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği, 4 Mart 1997’de İstanbul’da kurulmuştur.⁽¹⁷¹⁾

⁽¹⁶⁹⁾ Örneğin, 26 Şubat 2004 tarihinde, Uçan Süpürge tarafından Ankara Hilton Oteli’nde düzenlenen konferansta “Kadın 2004 Veritabanı” tanıtılmış, fakat gerekli uyarıların defalarca yapılmış olmasına rağmen, veritabanında BKP’nun yaklaşık iki yıl önceki adres ve telefon bilgilerine yer verilmiştir.

⁽¹⁷⁰⁾ Ruşen ÇAKIR: 1980 Sonrası İslami Hareket Direniş ve İtaat (İstanbul: 2000), 15.

⁽¹⁷¹⁾ Derneğin kurucu üyeleri: F.Suay Aksoy (İktisatçı), A.Yeşim Arat (Öğretim Üyesi), Canan Arın (Avukat), Ayşe Ayata (Öğretim Üyesi), Şule N. Aytaç (Yönetim Danışmanı), Ayşegül Baykan (Öğretim Üyesi), F. Yıldız Ecevit (Öğretim Üyesi), F.Nur Ger (Sanayici), G.Zeynep Göğüş (Gazeteci-Yazar), Sündüz Haşar (Dramaturg), Çiğdem Kağıtçıbaşı (Öğretim Üyesi), Meryem Koray (Öğretim Üyesi), F.Nilüfer Kuyaş (Gazeteci-Yazar), İ.Zeynep Oral (Gazeteci-Yazar), F.Ceylan Orhun (Halkla İlişkiler Danışmanı), Şafak Özsoy (Jeoloji Mühendisi), H.Canan Pak (İşletmeci), Şeyda Taluk (Halkla İlişkiler Danışmanı), F.Şirin Tekeli (Emekli)

Derneğin kuruluş amacı, aşağıda belirtilen ilkelere uyan kadınların seçimle gelinen siyasal görevlerle kamu görevlerindeki sayısını ve oranını arttırmak, kadın seçmenlerin eşit temsil hakkından yararlanması ve bu yolla demokrasinin ve tüm toplumun güçlendirilmesi için çalışmaktır.

Dernek tüzüğü'nün 2. maddesinde belirtilen ve kadın temsilcilerde olması istenen ilkeler şunlardır;

-Kadınlık durumunun bilincinde, bunu sahiplenen, dillendiren, kadınlara özgü sorunlar konusunda duyarlı davranan, kadın dayanışmasına önem veren,

-Başta Medeni Kanun Reformu olmak üzere, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ve şiddeti sonlandıracak adımları atmaya kararlı, yenilikçi, toplumu ileriye götürecek projeleri olan,

-Laik Cumhuriyetin insan haklarına saygılı eksiksiz bir demokrasi ve hukuk devleti olması ve sivil toplumun güçlendirilmesi için çalışan,

-Her türlü fanatizme, yobazlığa, ırkçılığa, toplumsal kirliliğe, şiddete ve savaşa karşı çıkan, çevreyi koruma bilincine sahip,

-Siyasete kişisel çıkarı için değil, kadınların ve halkın gerçek temsilcisi olmak amacıyla giren,

-Dürüstlüğü, ilkeliliği ve cesareti yumuşak bir üslupla birleştiren birer yurttaş olmaları istenmektedir.

B-Kurumsal Kimlik Analizi

KA-DER, on üç şube ve altı girişimden müteşekkildir. Sadece bir adet ücretli personel çalıştıran KA-DER'in iki bin beş yüz tane üyesi vardır. Bu üyelere seksen iki tanesi erkektir.

KA-DER'de yönetim en fazla iki dönem üst üste görev yapabilmektedir, bu süreç ikişer yıldan dört yıla tekabül etmektedir.

KA-DER genel merkezinin organları Genel Kurul, Genel Yönetim Kurulu, Merkez Yürütme Kurulu, Denetleme Kurulu ve Disiplin Kurulu'dur. Genel Kurul derneğin en yetkili organıdır. Şubelere kayıtlı üyelerin tamamından oluşan genel kurula tüm üyeler katılma hakkına sahiptir.

Şubelerin organları ise Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Denetleme Kurulu'dur.

KA-DER Genel Merkezi adına konuşan Başkan Ayşe Bilge Dicleli, şubelerle genel merkez arasında yatay ilişkiler olduğunu savunmaktadır. Buna rağmen, genel merkeze karşı öne çıkan bir şube olarak değerlendirebileceğimiz KA-DER Ankara'dan bir yetkili, bazı şubelerin hem kendi iç yapılanmasında hem de genel merkez ile olan ilişkilerinde hiyerarşi olduğunu belirtmektedir. Aynı kişi, İstanbul'da olan genel merkezin, Ankara'ya taşınması konusunda KA-DER Ankara'nın yapmış olduğu teklifin kabul görmediğini de ifade etmiştir. Hakikaten de, derneğin kuruluş amacı seçimle ve atamayla gelinen görevlerdeki kadın sayısını arttırmaksa, dernek "genel merkez"inin, siyasetin ve bürokrasinin de merkezi olan Ankara'da olmasının lobicilik faaliyetlerini kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

KA-DER'in gelir kaynakları; üye aidatları, dernekçe yapılan yayınlar, düzenlenen konser, balo, eğlence, kermes, konferans, sergi gibi faaliyetlerden sağlanan gelirler, derneğin mal varlığından elde edilen gelirler, yurtiçi ve dışından yapılan yardımlar ve bağışlar (yurtdışındaki gerçek ve tüzel kişilerden veya diğer kuruluşlardan yapılan yardımlar için İçişleri Bakanlığının onayı gereklidir), yardım toplama hakkındaki mevzuat hükümlerine uygun olarak toplanacak bağış ve yardımlar, dernekçe hazırlanan projelerden sağlanan gelirler ve iktisadî işletmelerden sağlanacak gelirlerden oluşur. KA-DER Genel merkezi, kurumsal bilgi olduğu gerekçesiyle 2003 yılına ait gelir ve giderleri konusunda bilgi vermemiştir.

KA-DER kendi yayınları olan “Kadın Adayın El Kitabı, Ailede Yeni Düzen, Yerel Yönetim ve Kadın”ın yanı sıra bir çok broşür yayınlamıştır.

AB fonlarından malî destek alan KA-DER, teknik konularda da e-Kolay’dan yardım almaktadır.

Kadın Platformu’na üye olan KA-DER, yurt içinde TDV, TESEV, AÇEV, DİSK, TKB, Cumhuriyetçi Kadınlar, Uçan Süpürge ile, yurt dışından ise National Democratic Institute ve Institut Of Publiek Politiek işbirliği yapmaktadır.

C-Faaliyet Alanları

Temel faaliyet alanını kadın ve siyaset olarak belirleyen KA-DER çevre, eğitim, sağlık, deprem, aile içi şiddet ve insan hakları gibi kadının siyasal katılımı dışında kalan konularda da paneller başta olmak üzere çeşitli faaliyetler düzenlemektedir. Bu faaliyetlerin tümünde esas olan, “kadın bakış açısı”nı yansıtmaktır. Görüşülen KA-DER üyeleri, derneğin kuruluşunun zihnî arka plânının feminizme dayandığını ısrarla vurgulamıştır.

KA-DER’in kanunlarla ilgili çalışmalarının büyük ölçüde başarıya ulaştığı görülmektedir. Bu çalışmalar dört başlık altında toplanabilir: Anayasanın 10. maddesi ile ilgili çalışmalar, TCK ile ilgili çalışmalar, Yerel Yönetimler Reform Paketi ile ilgili çalışmalar ve Medeni Kanun ile ilgili çalışmalar. Bu konularda yoğun olarak çalışılmakta ve zaman zaman kanun tasarıları için KA-DER’den görüş soran AB Komisyonu’na da görüş bildirilmektedir. Ayrıca, KA-DER Ankara Şubesi, CEDAW Hazırlık Komitesi’nin üyelerinden biri olarak, sivil toplumun hazırlayacağı gölge raporun “siyaset” bölümünü hazırlamaktadır.

Dernek tüzüğünde yazılı olmamakla beraber, KA-DER'in herhangi bir parti adı ile anılmamak için, teamülü bir prensibi vardır: Tüm siyasî partilere eşit mesafede olmak. KA-DER'in halihazırdaki başkanı Ayşe Bilge Dicleli bu konudaki tereddütleri haklı karşılıyor:

“Parti sayısının fazlalığı bu ilkeyi hayata geçirmeyi zorlaştırıyor. AKP ile CHP'yi bir araya getirmek, DEHAP ile çalışmak hassas noktalar. Sırf adı geçen partilerle çalışılmıyor, herhangi bir siyaset anlayışının egemen olmasına müsaade edilmiyor, kadın sorunu ortak payda olarak vurgulanıyor.”⁽¹⁷²⁾

Yine de KA-DER, farklı zamanlarda farklı partilerle anılmıştır. Ankara şubesinden bir yetkili, KA-DER'in daha çok merkez sağ siyaset anlayışına yakın olduğunu doğrulamaktadır. Bunun dışında gazeteci Gülay Göktürk, başörtüsü ve Fazilet Partisi konularındaki tutumunu KA-DER'in “yumuşak karnı” olarak değerlendirmiştir.⁽¹⁷³⁾

KA-DER'in sürekli hale getirdiği söylemi “kota” uygulamasıdır: “TBMM gelecek seçimlere, Siyasî Partiler ve Seçim Yasalarında her bir cinsiyete en az % 30 temsil ve katılım hakkı getiren değişiklikleri yaparak gitmeli, ülkemiz kadınlarına hak ettikleri politik temsil ve katılım olanaklarını sağlamalıdır.”

“Temsilde eşitlik” talebinin bir türevi olan kota, sanıldığı kadar olumlu sonuçlar doğurmayabilir. Bir yandan istendik bir şekilde siyasetteki kadın sayısı artarken, diğer yandan eşitlik talebinin komplosu olarak nitelendirilebilecek olan ayrımcılığa meydan verilmiş olur. Başına “pozitif veya olumlu” ibaresi getirilse de ayrımcılık ayrımcılıktır.

⁽¹⁷²⁾ Ayşe Bilge Dicleli ile Mülâkat, 1 Temmuz 2003.

⁽¹⁷³⁾ Gülay Göktürk, gazetelerdeki yazılarının bir araya getirildiği kitabındaki 7 Mart 1999 tarihli yazısında şöyle diyor: “KA-DER İzmir İl Örgütü, kendisine başvuran iki Fazilet adayını desteklememiş ve bu tutum KA-DER içinde tartışmalara neden olmuş.” Ayrıntılı bilgi için Bkz. Gülay GÖKTÜRK: Özel Hayatlar (Ankara, 2003), 188-191.

Mustafa Erdoğan, bir kitabında “Mikrokozmetik Temsil” (Benzerliğe Dayanan Temsil) başlığı altında bu konuya değinir. Fizikî benzerliğin esas olduğu bu modelde, temsil edenlerin toplumun bir mikrokozmu olması istenmektedir. Üyeler, (sosyal sınıf, cinsiyet, din, etnisite, yaş vb. bakımlardan) toplumdaki bütün grup ve kesimlerden kişiler olmalıdır. Belirli bir gruptan gelen ve grubun tecrübelerini paylaşan kişilerin, grubun çıkarlarıyla tamamen örtüşeceği düşüncesine dayanan bu model geleneksel olarak sosyalist ve radikal düşünürler tarafından savunulmuştur. Modelin bazı zorlukları vardır:

Temsilin dışlayıcı ve dar bir şekilde tasvir edildiği bu modelde, kadınları ancak bir kadının, siyahları ancak bir siyahın, işçileri ancak bir işçinin, vd. temsil edebileceği savunulur. Eğer bu temsilciler içinden geldikleri grubun çıkarlarını arttırmaya yönelir ise, sosyal bölünme ve çatışma yaşanır. Ayrıca, mikrokozmetik ideale ulaşmak aynı zamanda seçmen tercihin ve bireysel özgürlüğe kısıtlama getirilmesini de içerir. Temsil adına siyasî partiler, kadın adaylar ve azınlıklar için kota belirlemeye zorlanabilir. Hatta, seçmenler sınıf, cinsiyet, ırk ve benzerine göre tasnif edilip seçmenlerin sadece kendi grubundan olan adaylara oy vermesine izin verilebilir.⁽¹⁷⁴⁾

KA-DER’in dikkate değer faaliyetlerinden biri de Genel Merkez tarafından yürütülmekte olan MATRA Projesi’dir. Projenin birinci bölümünde dört ilde (Ankara, Diyarbakır, İstanbul, İzmir) STK üyelerine “eğiticiler eğitimi” verilmiştir. Projenin ikinci bölümü, İstanbul’da kadınlar için bir siyaset akademisi açılmasını kapsamaktadır. Bu akademi binasında, kadınların uzman kadrolar tarafından, diksiyon, toplumsal cinsiyet, siyaset ve kadın hakları gibi farklı konularda eğitilmesi hedeflenmektedir. Projenin ikinci ayağının 2004 yılı içinde başlayacağı tahmin edilmektedir.

KA-DER, Avrupa Kadın Lobisi’nin (EWL), Avrupa Birliği düzeyindeki toplantılarına destek vermektedir. Destek faaliyetleri neticesinde, Avrupa

Kadın Lobisi yıllık kongresine KA-DER'den temsilci davet edilmiştir. Türkiye'den bir derneğin ilk kez yer aldığı kongrede, gözlemci statüsü ile görüş bildirilmiş ve Avrupa Kadın Lobisi'ne üyelik sürecinin gerekliliği bu toplantıda netleşerek KA-DER aracılığıyla üyelik süreci başlatılmıştır. 20 Mart 2004 tarihinde Ankara'da Avrupa Kadın Lobisi Genel Sekreteri Mary McPhail ile KA-DER öncülüğünde, çeşitli kadın örgütlerinin yer aldığı bir danışmanlık toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda Türkiye'nin Avrupa Kadın Lobisi'ne tam üyeliği, bunun için gerekli olan Ulusal Örgüt'ün oluşturulması ve örgütlenme şekli tartışılmıştır. Ulusal Örgüt'ün kurulması ve Avrupa Kadın Lobisi'ne başvurma görevi KA-DER Ankara Şubesi'ne verilmiştir. Ulusal Örgüt'ün sekreteryasını yürüten KA-DER Ankara Şubesi 31 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Kadın Lobisi'ne Türkiye adına resmen başvurmuştur. Şu anda, Türkiye çapında Ulusal Örgüt'e üye kadın örgütlerinin sayısının artırılması çalışmalarına devam edilmektedir.

(¹⁷⁴) Mustafa ERDOĞAN: Anayasal Demokrasi, a.g.e., 239.

IV-SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

A- Yaş

Tablo 1: Örneklemin Yaş Durumu (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
20-30	16,7	17,5	17,0
30-40	55,0	27,5	44,0
40-50	28,3	35,0	31,0
50 ve yukarısı		20,0	8,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Araştırma kapsamına giren STK üyelerinin çoğunluğu (% 44) 30-40 yaş arasındadır. Bunu, 40-50 (% 31), 20-30 ile 50 ve yukarısı yaş kümeleri izlemektedir. 30-50 yaş dönemi orta yaş kabul edilirse, STK üyelerinin %75'inin bu kümede yer aldığı ortaya çıkar.

Kadının hayatında orta yaşın ikinci on yılının, meslek ve evlilikte durağanlığın sağlandığı dönem olması, varsa çocukların yetişkinliğe eriştikleri dönem olması ve evlenmeye aday olma yaşının üstünde kalması gibi nedenlerle kadının dışa açılmasını kolaylaştıran bir dönem olduğu kabul edilebilir. Burada, beklenmedik bir sonuç olarak, orta yaşın ilk on yılı olarak kabul edilen 30-40 yaş döneminin ilk sırada yer alması, BKP'nin üye profiline bağlanabilir. BKP Başkan Yardımcısı Tuksal, üyelerinin en az % 95'inin başörtüsü nedeniyle devlet dairesindeki işinden ayrılmak zorunda kaldığını belirtmiştir. O hâlde, işini kaybeden ve çoğu yüksek öğrenim görmüş dindar kadınların, sivil toplum alanına dahil olarak kendilerini ifade etme çabasında oldukları görüşü, % 55'lik bir oran ile 30-40 yaş kümesini teşkil eden BKP üyelerince doğrulanmaktadır.

B- Medenî Durum

Tablo 2: Örneklemin Üyelerinin Medenî Durumu (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Bekar	30,0	25,0	28,0
Evli	65,0	55,0	61,0
Boşanmış	5,0	12,5	8,0
Eşi hayatta değil		7,5	3,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Deneklerin % 61'i evli, % 28'i bekar, % 11'i boşanmış/duldur.

BKP ve KA-DER üyelerinin medenî durumları karşılaştırılacak olursa, BKP'de % 65 olan evlilik oranı KA-DER'de % 55'e düşmektedir. Diğer taraftan, BKP'de % 5 olan boşanma oranı KA-DER'de % 12,5'e çıkarken, boşanmış olanlara eşi hayatta olmayanlar da eklenince % 20'lik bir kategori duldur.

C) Meslek

STK üyesi kadınların meslek dağılımları ise tabloda verildiği gibidir.

Tablo 3: Örneklemin Meslek Durumu (%)

	sayı	%
Ev hanımı	22	22,0
Öğretmen	38	38,0
Doktor	19	19,0
Avukat	7	7,0
İlahiyatçı	3	3,0
Öğrenci	1	1,0
Gazeteci	3	3,0
Sanatçı	4	4,0
Mühendis	3	3,0
Toplam	100	100,0

Burada % 38 ile ilk sırada yer alan öğretmenlik, üniversitelerdeki öğretim üyelerini de kapsamaktadır. Eğitim sektöründe çalışan kadınların, tecrübelerini sivil toplum alanına aktardığı görülmektedir. Kendilerini ilahiyatçı olarak tanımlayan BKP üyesi 3 kadın (% 3) da dahil edilince eğitimcilerin oranı % 41'e çıkmaktadır. Her iki STK'nın üyesi diğer kadınların % 22'si ev hanımı, %19'u doktor, % 7'si avukat, % 4'ü sanatçı, % 3'ü gazeteci, % 3'ü mühendis ve %1'i de öğrencidir.

D) Eğitim Durumu

Tablo 4: Örneklemin Eğitim Durumu (%)

	Sayı	%
Ortaokul	2	2,0
Lise	13	13,0
Üniversite	57	57,0
Lisansüstü ve Doktora	28	28,0
Toplam	100	100,0

STK üyesi kadınların büyük çoğunluğu (% 85) yüksek öğrenim görmüştür. Üyelerin % 57'si üniversite, % 28'i lisansüstü ve doktora eğitimi almıştır. Lise mezunları % 13 oranında, ortaokul mezunları ise sadece % 2 oranındadır.

E) Gelir Durumu

Tablo 5: Örneklemin Aylık Gelir Durumu

	BKP	KA-DER	TOTAL
2 milyar ve üzeri	5,0	25,0	13,0
1 milyar ile 2 milyar arası	13,3	25,0	18,0
500 milyon ile 1 milyar arası	36,7	27,5	33,0
250 milyon ile 500 milyon arası	1,7	7,5	4,0
250 milyondan az	10,0		6,0
Hiçbir gelirim yok	33,3	15,0	26,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

İki derneğin üyelerini gelir durumu açısından karşılaştırdığımızda, KA-DER üyelerinin gelir durumunun açık bir şekilde daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Bu farklılığın ortaya çıkmasındaki temel etken, BKP'nun devlet dairesinde çalışan başörtülü üyelerinin birçoğunun, başörtüsü yasağı ile işinden ayrılmak zorunda kalması olarak kabul edilebilir. Yine bu düşüncüyü destekleyen bir şekilde, BKP'unda hiçbir geliri olmayanların oranı (% 33,3), KA-DER'de hiçbir geliri olmayanların oranının (% 15) iki katından daha fazladır. Genel toplamda da, hiçbir geliri olmayan kadınları sayısının % 26'yı bulmasına rağmen kadınların siyasete katılımını arttırmak için alınacak önlemler sorulduğunda Tablo: 24'te görüldüğü gibi, kadınların "iş-meslek sahibi olmaları sağlanmalı" denilerek gelir düzeyinin dolaylı olarak ifade bulduğu seçenek sadece % 8 oranında tercih edilmiştir (Üstelik, bu görüş hiçbir geliri olmayanların % 15 olduğu KA-DER'de % 12,5 iken, gelir kaynağı olmayanların % 33,3'ü bulunduğu BKP'de sadece % 5'tir).

V- STK İLE İLİŞKİLER

Tablo 6: Örneklemin STK'lara Üyelik Süresi (%)

	Sayı	%
Son 2 yıldır	27	27,0
2-5 yıl	15	15,0
5 yıldan fazla	25	25,0
Kuruluşundan beri	33	33,0
Toplam	100	100,0

Görüldüğü gibi, her iki derneğin üyesi kadınların %33'ü kuruluşundan beri STK'nın üyesidir. Derneklerin üyelerinin %27'sinin üyeliğinin de son iki yıl içinde gerçekleştiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla, her iki derneğin de yeni üye

kazanımı açısından zorluk çekmedikleri düşünülebilir. Üyeliği beş yıldan fazla süredir devam edenler % 25, son 2-5 yıl içinde üye olanlar da % 15'tir.

STK'ya üyeliği kuruluşundan beri devam edenlerle, 5 yıldan fazla süredir üye olanlar bir arada düşünüldüğünde elde edilen % 58 oranı, üyeliklerin yarısından fazlasının sürekliliğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tablo 7: Örneklemin STK'lara Üye Olma Biçimi (%)

	Sayı	%
Kendi girişimimle	31	31,0
STK'dan aldığım çağrı üzerine	7	7,0
Ailemin isteği ile		
Arkadaş çevrem sayesinde	62	62,0
Toplam	100	100,0

Üyelerin % 62'si STK'lara üyeliğinin arkadaş çevresi sayesinde gerçekleştiğini belirtirken "ailemin isteği ile" seçeneği hiç işaretlenmemiştir. STK üyesi kadınların üyeliğinde ailenin belirleyici olmaması, modern toplum yapısının yanında, genellikle yüksek öğrenim görmüş kadınların nispeten yüksek bilinç düzeyi ve kendi kararlarını kendisinin vermesi ile açıklanabilir. Bu doğrultuda, arkadaşlar, tercihleri en yüksek derecede etkileyen değişken konumuna gelmiştir. STK'lara kendi girişimiyle üye olanların oranı % 31'dir. Bu oran, bilinç düzeyine ek olarak, kendine güvenin göstergesi olarak kabul edilebilir. STK'dan aldığı çağrı üzerine üye olanlar ise % 7'lik oranla son sıradadır. Çağrı alarak üye olanların genellikle meslek yaşantısında başarılı kadınlar olduğu gözlenmiştir.

Tablo 8: Örneklemin Başka Bir STK ile İlişki Durumu (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Hayır yok	48,3	25,0	39,0
Kadın dernekleri	15,0	22,5	18,0
Meslek dernekleri	15,0	27,5	20,0
Diğer	27,3	25,0	23,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

BKP üyelerinin % 51,7'sinin başka STK'larla da ilişkisi vardır. Bu oranın % 15'lik bölümü yine kadın derneklerine aittir. Fakat % 48,3'ünün BKP dışında herhangi bir STK ile bağlantısı yoktur. Başka bir STK ile bağlantısı olmayanların oranının % 48,3 olması, BKP'nun muhafazakâr tavrına ek olarak, üyelerin aidiyet bağlarının yüksekliği ile açıklanabilir.

KA-DER üyelerinin % 75'i başka STK'larla da ilişki içindedir. Bu oranın % 22,5'i yine kadın dernekleridir. KA-DER üyelerinin %25'inin başka bir STK ile ilişkisi yoktur.

Her iki STK'nın üyelerini beraber ele aldığımızda, % 61'inin başka STK'larla da ilişki içinde olan, daha aktif bir tavır içinde olduğu söylenebilir. Geriye kalanların, üyesi olduğu STK'yı, STK'nın sosyal imkânlarını ve çevresini yeterli bulduğu düşünülebilir.

Tablo 9: STK'ya Üye Olmak Yaşantınızı Etkiledi mi? Etkilediyse Nasıl? (%)

	Sayı	%
Olumsuz yönde etkiledi	3	3,0
Sosyal çevremi genişletti, kendime güvenimi ve saygımı arttırdı	83	83,0
Hiçbir değişiklik yaratmadı	14	14,0
Toplam	100	100,0

STK üyesi olmanın kadınların % 83'ü üzerinde olumlu sayılabilecek etkiler yarattığı belirlenmiştir. STK sayesinde sosyal çevrelerinin genişlemesine ek olarak etkinliklere katılım yoluyla da kendilerine olan güvenleri pekişmiştir. Diğer taraftan üyelerin % 14'ü STK'ya üye olmanın hayatında bir değişiklik yaratmadığı fikrindedir. STK üyeliğini % 3'lük bir kesimin olumsuz bir süreç olarak nitelendirmesi ise, STK içinde sorumlulukların aile yaşantısı, meslek yaşantısı ve diğer alanlardaki sorumlulukların üzerine eklenmesi ile açıklanabilir.

Tablo 10: Üyesi Olduğunuz STK'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Konusundaki Yaklaşımı Nedir? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Katılımı destekliyor	85,0	92,5	88,0
Katılıma karşı	15,0	7,5	12,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Görüşmelerde her iki STK'nın yetkilileri de AB'ne katılımı desteklediklerini ifade etmiştir. Özellikle KA-DER, AB ile yakın ilişki içinde olup, AB Kadın Komisyonu'nda Türkiye'yi temsil etmektedir.

Fakat, BKP'den % 15'lik, KA-DER'den de % 7,5'luk birer grup, üyesi olduğu STK'nın politikalarından habersiz, ya da bu politikalara karşı ilgisiz görünmektedir.

Tablo 11: Avrupa Birliği'ne Katılım Konusunda Siz Ne Düşünüyorsunuz? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Katılımı destekliyorum	86,7	92,5	89,0
Katılıma karşıyım	13,3	7,5	11,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

BKP üyelerinin % 86,7'si, KA-DER üyelerinin % 92,5'i AB'ne katılımı desteklemektedir. Bu noktada, STK'nın yaklaşımına verilen cevaplarla, üyelerin yaklaşımını belirten cevaplar arasında BKP'da % 1,7'lik bir fark belirmiştir.

Ayrıca, Avrupa Konseyi Kadın Lobisi'nde Türkiye'yi temsil eden KA-DER'in üyelerinden % 7,5 oranında "katılıma karşıyım" cevabının gelmesi dikkat çeken bir nokta olarak belirtilmelidir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, her iki derneğin üyeleri % 90'a yakın bir düzeyde Avrupa Birliği ile bütünleşmekten yanadır. Bu bütünleşmenin kapsamında, kadının konumunun da çeşitli açılardan (ekonomik, sosyal ve siyasal) iyileşeceğini varsayıldığı düşünülebilir.

VI- SİYASETE KATILIM

Tablo 12: Siyaset ile İlişkinizi Nasıl Değerlendirirsiniz? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Militan (Aktif) katılımcı	13,3	27,5	19,0
Sempatizan katılımcı	61,7	65,0	63,0
İlgisiz	25,0	7,5	18,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

BKP üyelerinin % 61,7'si siyasetle ilişkisini sempatizan katılımcı olarak nitelendirirken, % 25'i politika ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Geriye kalan % 13,3'ü ise siyasetle ilgili olarak daha aktif bir tutum içindedir.

“Siyasetteki ve bürokrasideki kadın sayısını arttırmak” gayesiyle kurulan KA-DER üyelerinin % 65'i kendisini sempatizan katılımcı olarak tanımlarken, militan/aktif katılımcı olarak tanımlayanların oranı %27,5'te kalmıştır. Buna ek olarak, % 7,5'i siyasete ilgi duymamaktadır. Bu üç anlama gelebilir. İlki kuruluş amacını desteklese bile, farklı davranış tarzı geliştiren % 72,5'lik üye oranı, bu amacı gerçekleştirmekten ne kadar uzak kaldığının göstergesi kabul edilebilir, ikincisi de KA-DER üyelerinin aslında bürokraside daha aktif bir kadın profilinden yana olduğudur. Son olarak, KA-DER'in sivil toplum alanından kadınları destekleme işini üzerine aldığı, siyaset yapma ve bürokrasiye girme işini de destek sunduğu adaylara bıraktığı düşünülebilir. Fakat bir başka açıdan düşünersek, kadının parlamentodaki temsil oranının % 4,5'in altında kaldığı bir ülkede, KA-DER üyelerinin %27,5'inin kendilerini militan/aktif katılımcı olarak tanımlamasının azımsanamayacağı gerçeği ile karşı karşıya kalırız.

Genel olarak baktığımızda, sempatican katılımcı oranı % 63, militan/aktif katılımcı oranı % 19 ve ilgisizlerin oranı da %18'dir.

Tablo 13: Siyasetle İlgilenmenizi Aşağıdaki Faktörlerden Hangisine Bağlısınız? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Ailem ve eşim	15,0	17,5	16,0
Kitle iletişim araçları	11,7	7,5	10,0
Üyesi olduğum STK	8,3	32,5	18,0
Eğitim yaşantım	23,3	20,0	22,0
Meslek yaşantım	5,0	7,5	6,0
Arkadaş çevrem	5,0	7,5	4,0
Siyasetle ilgilenmiyorum	31,7	7,5	22,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

STK üyesi kadınlara siyaset ile ilgilenme nedenini sorduğumuzda % 19'u BKP'ndan ve % 3'ü KA-DER'den olmak üzere, üyelerin toplam % 22'si siyasetle ilgilenmediğini belirtmiştir. Fakat siyasetle ilgi düzeylerini değerlendirmeleri istendiğinde iki derneğin üyelerinden % 18'lik bir grup kendisini ilgisiz olarak nitelemiştir. Burada % 4 oranında bir tutarsızlık belirmektedir.

BKP'nun % 23,3'ü, KA-DER'in %20'si siyasete ilgisini eğitim yaşantısına bağlamaktadır. Siyasetle ilişkisini üyesi olduğu STK'ya bağlayanların oranı BKP'nda % 8,3, KA-DER'de % 32,5, genel toplamda ise % 18'e karşılık gelmektedir. Bu oran ile STK'lar, kadınların siyasetle

ilgilenmesini sağlayan faktörler arasında ikinci sırada yer almaktadır. “Ailem ve eşim” cevabını verenlerde, ailenin etkisinin geleneksel olarak oy verilen partiyi, eşin etkisinin de yine aynı şekilde bağımsız olarak tercihte bulunulmadığını ifade ettiği düşünülmektedir. Diğer faktörler sırasıyla, kitle iletişim araçları, meslek yaşantısı ve arkadaş çevresidir.

A-Siyaset ve Cinsiyet

Tablo 14: Örneklemin “Siyaset Erkek İşidir” Yargısına Katılım Derecesi (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Tamamen katılıyorum	1,7		1,0
Kısmen katılıyorum	10,0	2,5	7,0
Hiç katılmıyorum	86,7	97,5	91,0
Fikrim yok	1,7		1,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

BKP üyelerinin %86’sı “siyaset erkek işidir” yargısına hiç katılmamaktadır. % 10’unu bu görüşe kısmen katılırken sadece % 1,7’si tamamen katılmaktadır. Bu noktada “dindar kadın” üyelerden oluşan BKP’nun üyelerinin % 11,7’sinin din beraberinde toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinde kaldığı düşünülebilir.

KA-DER üyelerinin % 97,5’i siyasetin erkek işi olduğu yargısına hiç katılmazken, % 2,5’i kısmen katılmaktadır. Bu oranlar, mülâkatlarda görüşülen üyelerin de belirttiği gibi KA-DER’in zihni arka plânında feminist bakış açısının yattığını desteklemektedir. Yine de KA-DER üyelerinin sadece

% 27'sinin kendilerini militan/aktif katılımcı olarak nitelendirdiği hatırlanmalıdır.

Her iki dernek açısından bakarsak, kadınlar siyasetin erkek işi olarak anlaşılmasına % 91 oranında karşı çıkmaktadır. % 7'si bu görüşe kısmen katılırken, % 1'i tamamen katılmaktadır. Nihayetinde, deneklerin büyük çoğunluğunun karşı çıkmasına rağmen siyasetteki kadın sayısı (hem TBMM'de hem de yerel yönetimlerde) hâlâ çok düşüktür.

Tablo 15: Seçimlerde Kadın ya da Erkek Adaylardan Hangisini Desteklersiniz? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Kadın adayı	3,3	42,5	19,0
Erkek adayı	1,7	2,5	2,0
Hangisi daha nitelikli ise onu	95,0	55,0	79,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

BKP üyeleri, seçimlerde kadın ve erkek adaylar konusundaki tercihlerinde cinsiyetçi tutum içinde midirler sorusuna yanıt aradığımızda, % 95'i seçimlerde kadın veya erkek adaylardan hangisi daha nitelikli ise onu destekleyeceğini, % 3,3'ü kadın adayı, 1,7'si de erkek adayı destekleyeceğini ifade etmiştir.

KA-DER üyeleri de kurulma amaçlarına ters düştüğü iddia edilebilecek bir şekilde, % 55'lik bir oranla seçimlerde kadın veya erkek adaylardan hangisi daha nitelikli ise onu destekleyeceğini belirtmiştir. "Kadın adayı desteklerim" diyenlerin oranı % 42,5'i bulurken, erkek adayı desteklerim diyenlerin oranı % 2,5'tir.

İki derneğin üyelerine baktığımızda, üyelerin % 79'unun daha nitelikli olan adayı, % 19'unun kadın adayı, % 2'sinin erkek adayı desteklediği görülmüştür.

Tablo 16: Kadın Siyasetçilerin Eğitim Düzeyinin Erkek Siyasetçilerinkinden Yüksek Olma Nedenleri (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Erkek meslektaşlarına söz geçirme çabası		5,0	2,0
Eğitimin düzeyi ile birlikte, ekonomik olarak özgürleşmenin siyaset yapmayı kolaylaştırması	50	47,5	49,0
Kadınların erkeklerle yarışabilmesi için onlardan daha nitelikli olmaları gereği	50	45,0	48,0
Fikrim Yok		2,5	1,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kadın siyasetçilerin, eğitim seviyesinin erkek meslektaşlarından yüksek olma sebebi konusunda kadınlar genel olarak, eğitim düzeyi ile birlikte ekonomik özgürleşmenin siyaset yapmayı kolaylaştırması ve erkeklerle yarışabilmek için onlardan daha nitelikli olmak gerektiği kanaatindedir. Bunu erkek meslektaşlarına söz geçirme çabası olarak yorumlayanlar ve fikri olmayanlar düşük seviyede kalmıştır.

Tablo 17: Kadın Siyasetçilerin Kariyerlerinde Dış Görünüşleri Sizce Ne Kadar Önemli? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Önemli değil	48,3	32,5	42,0
Ortalama bir düzey tutturmaları beklenir	40,0	45,0	42,0
Çok önemli, belli kuralları vardır/olmalıdır	11,7	22,5	16,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

BKP üyelerinin % 48,3'ü kadın siyasetçilerin kariyerlerinde dış görünüşün önemli olmadığına inanmaktadır. Bu oran KA-DER üyelerinde % 32,5'dir. Ortalama bir düzey bekleyenler BKP'de % 40, KA-DER'de % 45'tir. Dış görünüş konusunu çok önemli bularak, kuralcı bir tavır içine girenler BKP'de % 11,7 iken KA-DER'de yaklaşık olarak iki katına çıkarak % 22,5'i bulmaktadır.

Tablo 18: Siyasette ve Bürokraside Başörtülü Kadın Adayların da Desteklenmesi Gerektiğine İnanıyor musunuz? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Evet	100,0	35,0	74,0
Hayır		62,5	25,0
Fikrim yok		2,5	1,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Araştırma sonuçlarına göre, iki kadın derneği arasındaki en temel fark bu noktada belirmektedir. Başörtüsünü, kadının toplumsal hayata katılımının bir aracı olarak kabul eden ve başörtüsü yasağına karşı çıkan BKP üyelerinin tamamı, siyasette ve bürokraside başörtülü adayların da yer almasından yanadır. Kamusal alanda başörtülü kadına evet diyenlerin oranı, KA-DER üyelerinde % 35'e düşmektedir. % 62,5'lik bir oran ise başörtüsüne karşı çıkmaktadır, % 2,5'inin fikri yoktur. Genel toplamı değerlendirecek olursak, kadınların % 74'ü başörtülü kadınların da özgürce kamusal alana girmesinden, eğitim ve çalışma haklarını elde etmesinden de öte siyaset yapmasından yanadır. % 25'lik bir grup bu fikre karşı çıkarken, sadece % 1'lik bir oran fikir belirtmemiştir.

Tablo 19: Kadınların Siyasetçilerin Başarı/Başarısızlığı Hangi Ölçüde Cinsiyet Rolü ile Açıklanıyor? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Tamamen	20,0	17,5	19,0
Kısmen	66,7	60,0	64,0
Hiç	13,3	22,5	17,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

BKP üyelerinin % 20'si bu görüşe tamamen, % 66,7'si de kısmen katılmaktadır. KA-DER üyelerinin % 17,5'inin tamamen, % 60'ının da kısmen desteklediği bu görüşe katılmayanların oranı BKP'de % 13,3 iken KA-DER'de % 22,5'e yükselmektedir. Yani, siyasetçilerin başarı ve başarısızlığının açıklanmasında, genel olarak bakıldığında cinsiyetin bir etken olmadığını düşünenlerin oranı % 17'dir.

Feministlere göre, siyaset, toplumsal cinsiyetin kör nokta olarak kalmadığı bir şekilde yeniden kavramlaştırılmalı ve demokrasi her iki cinsiyet de dahil edilerek yeniden düşünülmelidir.⁽¹⁷⁵⁾ Erkek merkezli kavramlarla kadını marjinalleştiren siyasetin ancak bu şekilde hem kadını hem erkeği içine alacağı iddia edilmektedir.

B-Siyaset ve Aile

Tablo 20: Kadınların Siyasete Aktif Olarak Katılımı İyi Bir Eş veya Anne Olmalarını Engeller mi? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Büyük oranda engeller	5,0	7,5	6,0
Kısmen engeller	56,7	12,5	39,0
Hiç engellemez	18,3	32,5	24,0
Olumlu yönde etkiler	20,0	47,5	31,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kadınların siyasete aktif olarak katılımı iyi bir eş ya da anne olmalarını engeller mi sorusuna, BKP üyesi kadınların % 56,7'si kısmen engeller, %20'si olumlu yönde etkiler, % 18,3'ü hiç engellemez, % 5'i de büyük oranda engeller cevabını vermiştir. % 39'a yakın bir oran aktif siyaset ile uğraşmanın dindar kadınlar arasında olumlu karşılandığını göstermektedir. %61'e yakın oranın olumsuz düşünme sebebi, dindar kadının ev içi sorumluluklara öncelik vermesine ve çocuklarının iyi birer Müslüman olarak yetiştirmeyi arzu ediyor olmasına bağlanabilir.

¹⁷⁵ Anne PHILLIPS: a.g.e., 11.

KA-DER üyeleri, aktif siyaset ile uğraşmak iyi bir eş ya da anne olmayı engeller mi sorusuna % 47,5 oranında olumlu etkiler, % 32,5 oranında hiç engellemez yanıtı vermiştir. KA-DER üyeleri arasında duruma olumlu yaklaşanların % 80'i bulmasının sebebi toplumsal değişme ile beraber kadının çalışma yaşamına girmesinin doğal sonucu olarak karşılanabilir. İş-meslek yaşamı, kadınların evlilik ile ilgili görüşleri üzerinde etkili olmaktadır. siyasetin ve diğer mesleklerin ekonomik getirileri de göz önüne alındığında, kadının ev içi rolünü destekleyecek tampon kurumlara daha rahat ulaşabileceği düşünülebilir.

Genel olarak STK üyeleri, kadınların siyasete katılımı iyi bir eş ya da anne olmayı engeller mi sorusuna % 39 kısmen engeller, % 31 olumlu yönde etkiler, % 24 hiç engellemez, % 6 büyük oranda engeller cevabını vermiştir. Kadınların % 55'i aktif siyasetin evlilik üzerinde olumsuz etkisi olmadığı fikrindedir.

Tablo 21: Çocuklarınızın Siyasetçi Olmasını İster misiniz? (%)

	Sayı	%
Kızımın ve oğlumun siyasetle ilgilenmesini istemem	11	11,0
Sadece oğlumun siyasetle ilgilenmesini isterim	2	2,0
Sadece kızımın siyasetle ilgilenmesini isterim	2	2,0
Her ikisi de ilgilenebilir	85	85,0
Toplam	100	100,0

STK üyesi kadınların çocuklarının siyasetçi olması hakkındaki kanaati genel itibarıyla olumludur. Dolayısıyla, siyaset ile uğraşmanın STK üyesi kadınların nazarında saygın bir iş olduğu düşünülebilir. Üyelerin, % 85'i hem kızının hem oğlunun siyaset ile ilgilenebileceğini düşünürken, % 11'i her ikisinin de ilgilenmesini istememektedir. Bu gruba dahil olanların gerekçesi siyaset ile uğraşmanın iyi karşılanmamasından başka, siyasetin yıpratıcı bir uğraş olması da olabilir. % 2'si sadece kızının, %2'si de sadece oğlunun siyaset ile ilgilenmesini tercih etmektedir.

C-Dernek Üyelerinin Tespit, Beklenti ve Önerileri

Tablo 22: Kadınlar Siyasette Yeterince Temsil Ediliyor mu? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
TBMM ve Yerel Yönetimlerde daha fazla oranda temsil edilmelidir	11,7	20,0	15,0
Siyasal ve bürokratik hayatın tüm bölümlerinde daha fazla oranda temsil edilmelidir	88,3	80,0	85,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kadınların siyasette temsil edilme düzeyini “gereğinden fazla” veya “yeterince” temsil ediliyorlar şeklinde belirten olmamıştır. Bu soruya BKP üyelerinin % 88,3'ü, KA-DER üyelerinin % 80'i siyasal ve bürokratik hayatın tüm bölümlerinde daha fazla temsil edilmeliler cevabını verirken; BKP'nun %11,7'si, KA-DER'in % 20'si sadece TBMM ve yerel yönetimlerde daha fazla temsil edilmelidir cevabını vermiştir.

**Tablo 23: Örneklemin “Kadınların Politikada Az Temsil Edilme Nedenleri”
Konusundaki Görüşleri (%)**

	BKP	KA-DER	TOTAL
Kadınların ilgisizliği	6,7	7,5	7,0
Siyasetin erkek işi olarak algılanması	15,0	25,0	19,0
Seçmenlerin kadınlara güvensizliği	1,7	2,5	2,0
Kadınların ekonomik açıdan güçsüzlüğü	5,0	7,5	6,0
Kadınların eğitim olanaklarından daha az yararlanmaları	1,7	12,5	6,0
Evlilik kurumunun ve aileye ilişkin sorumlulukların, kadınların siyaset ile ilgilenmelerini zorlaştırması	35,0	15,0	27,0
Toplumsal yapı ve geleneklerin olumsuz etkisi	35,0	30,0	33,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Bu tabloya göre, toplumsal yapı ve geleneklerin olumsuz etkisi, kadınların siyaset yapmasını engelleyen temel faktördür. Ataerkil aile yapısı ve bu yapı içinde çocukların bakımının annenin sorumluluğunda olması göz önünde tutulup “evlilik” faktörü, “toplumsal yapı ve gelenek” faktörüne eklenecek olursa, toplam oran BKP’da % 70’i, KA-DER’de % 45’i bulmaktadır. Geriye kalan üyeler bu durumu sırasıyla, siyasetin erkek işi olarak algılanması, kadınların ekonomik güçsüzlüğü, kadınların eğitim olanaklarından az yararlanması ve seçmenlerin kadınlara güvenmemesi ile açıklamaktadır.

Tablo 24: Kadınların Siyasete Katılımını Arttırmak İçin “Öncelikle”
Aşağıdakilerden Hangisi Gerçekleştirilmelidir? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Kadınların eğitim düzeyi yükseltilmeli	50,0	12,5	35,0
Kreş ve gündüz bakımevleri artırılmalı	3,3	7,5	5,0
İş-meslek sahibi olmaları sağlanmalı	5,0	12,5	8,0
Seçimlerde kadın adaylara öncelik ya da ayrıcalık tanınmalı	15,0	32,5	22,0
Kadın haklarıyla ilgili yasal düzenlemeler yapılmalı	26,7	35,0	30,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kadınların siyasete daha fazla katılımını sağlamak için BKP üyelerinin getirdiği önlemlerin başında % 50 ile eğitim yer alırken, bunu % 26,7 ile kadının yasal haklarıyla ilgili düzenleme yapılması, % 15 ile seçimlerde kadın adaylara öncelik ya da ayrıcalık tanınması, % 5 ile iş-meslek sahibi olmalarının sağlanması, % 3,3 ile kreş ve gündüz bakımevlerinin artırılması izlemektedir.

Belirtilmelidir ki, eğitim tek başına yeterli bir faktör değildir. Bir çok üyesi başörtüsü yasağıyla işini kaybeden BKP, iş ve meslek sahibi olmanın önemini her nasılsa göz ardı etmektedir. Bir diğer ifadeyle Tablo: 5’te görüldüğü gibi, BKP’da hiçbir geliri olmayan % 33,3’lük gruba rağmen, üyelerin sadece % 5’i iş ve meslek sahibi olma önerisini getirmektedir.

KA-DER’in öncelikli önerisi % 35 ile kadın haklarıyla ilgili yasal düzenlemeler yapılması olmuştur. Her fırsatta “kota” uygulamasını gündeme

getiren KA-DER'in, üyelerinden % 32,5'i kadının siyasete katılımını arttırmak için kotayı tercih etmiştir. % 12,5'i eğitim seviyelerinin yükseltilmesini, %12,5'i iş meslek sahibi olmayı, 7,5'ide kreş ve gündüz bakımevlerinin artırılmasını önermektedir.

Üyelerin tümüne baktığımızda da kadınların hem ekonomik hem de sosyal bağımsızlığını sağlayan temel faktör olan iş ve meslek sahibi olma boyutu yine ihmal edilmiştir.

Tablo 25: Medyanın Siyasete Katılım Konusundaki Genel Tutumu Nasıldır?

(%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Erkeklerin politikacıların üstünlüğünü savunur, kadınları politik mücadeleden uzaklaştırıyor	25,0	27,5	26,0
Kadın eşitliğini destekliyor	1,7		1,0
Plânsız ve bilgisiz hareket ediyor	73,3	72,5	73,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kişinin kendi deneyimleri dışında kalan konularda belirleyici bilgi kaynağı olan medyanın siyasete katılım konusunda genel olarak plânsız ve bilgisiz hareket ettiği düşünülmektedir. Buna karşılık, BKP'dan % 25'lik, KA-DER'den de %27,5'lik bir grup medyanın erkekler lehine, kadınlar aleyhine hareket ettiğini, sadece BKP'nun % 1,7'si kadın-erkek eşitliğini desteklediğini belirtmiştir.

Tablo 26: Kadınların Siyasette Daha Fazla Yer Almaları İçin; “Kota Uygulaması Desteklenmeli” Yargısına Katılım Düzeyleri (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Evet katılıyorum	78,3	80,0	79,0
Hayır katılmıyorum	21,7	20,0	21,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

BKP üyelerinin %78,3’ü, KA-DER üyelerinin de % 80’ini, seçimlerde kadın adaylara öncelik/ayrımcılık tanınmasından yanadır. Fakat hatırlanmalıdır ki, “seçimlerde kadın ya da erkek adaydan hangisini desteklersiniz” sorusuna her iki derneğin üyeleri de büyük ölçüde “hangisi daha nitelikli ise onu” cevabını vermiştir.

Tablo 27: Kadınların Siyasette Daha Fazla Yer Almaları İçin; “STK’lar İçindeki Başarılı Kadınlar Teşvik Edilmeli” Yargısına Katılım Düzeyi (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Evet katılıyorum	98,3	67,5	86,0
Hayır katılmıyorum	1,7	32,5	14,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

BKP üyesi kadınların neredeyse tamamı (% 98,3) STK içindeki başarılı kadınların siyasete teşvik edilmesinden yanadır. Bu oran, KA-DER’de % 67,5’tir. Dolayısıyla, sivil toplum kuruluşlarının, siyasî kadrolar için lider yetiştirme eğiliminin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 28: Atama ve Seçimle İş Başına Geline Görevlerde Kota Uygulaması Sonucunda; “Yasal Düzenlemeler İyileşir” Yargısına Katılım Düzeyi (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Evet katılıyorum	48,3	67,5	56,0
Hayır katılmıyorum	51,7	32,5	44,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Dernek üyesi kadınların kota uygulamasından beklentilerine baktığımızda, BKP üyelerinin % 51,7’si, KA-DER üyelerinin %32,5’i kadınlar hakkındaki yasal düzenlemelerin iyileşmeyeceği fikrindedir.

Tablo 29: Atama ve Seçimle İş Başına Geline Görevlerde Kota Uygulaması Sonucunda; “Kadın Hareketleri Güçlenir ” Yargısına Katılım Düzeyi (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Evet katılıyorum	76,7	82,5	79,0
Hayır katılmıyorum	23,3	17,5	21,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kadınların büyük bölümü, kota uygulamasının kadın hareketini güçlendireceği kanısındadır. Kota sayesinde artacak olan “atama ve seçimle iş başına gelinen görevlerdeki kadın sayısı”nın, kadın hareketine destek olacağı varsayılmaktadır.

Tablo 30: Atama ve Seçimle İş Başına Geline Görevlerde Kota Uygulaması Sonucunda; "Kadın-Erkek Eşitliği Sağlanır" Yargısına Katılım Düzeyi (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Evet katılıyorum	41,7	72,5	54,0
Hayır katılmıyorum	58,3	27,5	46,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Her ne kadar kota uygulamasının büyük ölçüde kadın hareketini güçlendireceği savunulsa da, aynı uygulamanın kadın-erkek eşitliğini gerçekleştireceğine olan inanç daha düşüktür.

Tablo 31: Atama ve Seçimle İş Başına Geline Görevlerde Kota Uygulaması, "Ayrımcılık Anlamına Gelse de Gereklidir" Yargısına Katılım Düzeyi (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Evet katılıyorum	45,0	65,0	53,0
Hayır katılmıyorum	55,0	35,0	47,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

BKP üyesi kadınların % 45'i, KA-DER üyesi kadınların %65,'i kotanın ayrımcılık anlamına geldiğini teslim etmekle birlikte yine de kota uygulamasının gerekliliğine inanmaktadır.

D- STK'ların Siyasal Katılıma Katkısı: Kadın Dernekleri Örneği

Tablo 32: Sizce STK'lar Kamu Politikalarının Oluşumuna/Değişimine Etkide Bulunuyor mu? (%)

	BKP	KA-DER	TOTAL
Yeterince etkide bulunuyor	8,3	7,5	8,0
Kısmen etkide bulunuyor	80	87,5	83,0
Fikrim yok		2,5	1,0
Hiçbir etkide bulunmuyor	11,7	2,5	8,0
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kadın derneklerinin üyeleri, genel olarak siyasete etkide bulundukları kanısını paylaşmaktadırlar. Bu kanaât, aynı zamanda onların varlık nedenini de meşrulaştırmaktadır. Siyasete etkide bulunduklarını düşünmeselerdi, varlık sebepleri ortadan kalkmış olurdu. Dolayısıyla, genel toplamda, “yeterince etkide bulunuyor” (% 8) ve “kısmen etkide bulunuyor” (% 83) şeklindeki olumlu sayılabilecek cevapların % 91’i bulması kendi varlıklarını meşrulaştırmaktan başka, kendi kendilerini teşvik edici, rahatlatıcı bir tutum olarak değerlendirilebilir.

Ancak yine de gözden kaçmaması gereken iki nokta vardır. İlk olarak “kısmen etkide bulunuyor” cevaplarının yüksekliği, “etkiliyiz, ama...” anlamına gelmektedir. “Kısmen etkide bulunuyor” fikrinde olan üyelerin her biri aslında “etkiliyiz ama...” diyerek, idealize edilenlerle realize edilenler arasındaki mesafeyi, hedeften uzaklaşmayı veya “bardağın diğer yarısının boş kaldığını” ifade etmektedir.

İkinci olarak, “kısmen etkide bulunuyor” kanısının KA-DER’de nispeten yüksek oluşu, üyelerin faaliyetlerine yüklediği pozitif anlam olarak da kabul edilebilir. Bu durum, özellikle iki derneğin “hiçbir etkide bulunmuyor” düşüncesinde olan üyelerinin oranları kıyaslandığında netleşmektedir. BKP, neredeyse % 12 ile olumsuz bir bakış açısı içindedir. BKP’deki bu olumsuz bakış açısının yüksekliği, KA-DER’in % 2,5’lik oranıyla karşılaştırıldığında iyice somutlaşır. Perspektiflerin bu şekilde farklılaşmasında, BKP ve KADER’in öne çıkardıkları konuların da farklılaşmasının etkili olduğu düşünülmektedir. BKP başörtüsü ile ilgili taleplerinde etkili olabilmiş değildir. Bu konu, aynı zamanda genel siyaseti (devlet siyasetini) de bağlayan/kilitleyen bir konudur. KA-DER üyelerinde “hiçbir etkide bulunmuyor” cevabının yok denecek kadar aza düşmesi, BKP’ndaki gibi “merkezî” bir talebin gündemlerinde yer almamasından kaynaklanabilir. Yani kadın derneklerinin taleplerinin “merkezî siyaset”in neresinde durduğu, merkezî siyaset tarafından nasıl görüldüğü, “etkililik” algısının kendisini etkileyebilir. Başka bir genel ifadeyle, “konu”lar/faaliyet alanları ile faaliyetin etkinliği/etkinlik algısı arasında bir bağlantı olabilir.

SONUÇ

Doğrudan demokrasinin en yetkin örneği olarak kabul edilen Eski Yunan demokrasisi, yalnızca yurttaşlar için geçerli bir demokrasidir. Köleler ve yabancılar kadar, bu tezin konusunu oluşturan kadınlar da siyasal katılma hakkına sahip değildir. Bu çerçevede, Eski Yunan demokrasisini “eksik bir demokrasi” olarak değerlendirebiliriz.

Kadının yaşam alanı, yüzyıllar boyunca özel alanla sınırlandırılmıştır. Feminizm, bu sınırı sorgulamakla kalmamış, kadınlara oy hakkı talebinde de başarılı olmuştur. Oy hakkının elde edilmesinin ardından, toplumsal cinsiyet kavramının bir analiz aracı haline gelmesiyle sivil haklar söylemine ağırlık veren feminizm, hem sivil hem de siyasal yaşam üzerinde etkisini hissettirmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin (1948) kabulünden başlayarak kadın haklarının uluslararası hukuka konu olması, bir çok anılaşma ve konferans ile sonuçlanmıştır. Kadınlar, sivil toplumun ve siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurları haline gelmişlerdir.

Feminist ideolojinin 20. yüzyılda Batı’da göstermiş olduğu iki yükseliş Türkiye’de belli etkiler yaratmıştır. Suffragette hareketi ile yüzyılın başında tepe noktasına ulaşan feminizm, Osmanlı ülkesinde, özellikle II. Meşrutiyet döneminde, İstanbul başta olmak üzere genellikle büyük kentlerde etkili olmuştur. Fakat 1935’te Türk Kadınlar Birliği’nin kapatılması ile sivil kadın hareketi kesintiye uğramıştır. Batı’da 1968’den sonra güçlenen sivil haklar talebinin etkisi ülkemizde on yıllık bir gecikmeyle 1980’lerde duyulmaya başlanmış, kadınların talep ve sorunlarına kamuoyunun ve resmî makamların dikkatini çekmek amacıyla bir çok dernek ve vakıf kurulmuştur.

Gönüllüğün esas olduğu sivil toplum alanındaki kurumlar içinde kadınların temel amacı, hem genel siyaseti şekillendirmek, hem de kadın haklarını genişletmek ve korumak adına siyasal süreçteki katılım imkânlarını arttırmaktır. Kadınların sivil toplum alanından dernekler vasıtasıyla siyasal katılıma katkılarının incelendiği bu çalışma, BKP ve KA-DER esas alınarak gerçekleştirilmiştir. BKP’nda dindar kadının kimliğinin ve problemlerinin, KA-DER’de ise laik cumhuriyet söyleminin öne çıktığı tespit edilmiştir. Zaten kadın derneklerinin tek bir amaç etrafında birleşmesi beklenemez. Çünkü ne tek tip kadın vardır, ne de tek bir kadın hareketi söz konusudur. Bireysel alana dahil tercihler, siyasal ve toplumsal alandaki çeşitliliğe kaynaklık etmektedir.

Cinsiyet (gender) bakış açısından hareket edersek, kadın olma gerçeğinin, kadının bireysel ve toplumsal ilişkilerini etkilediğini iddia edebiliriz. Kadınlık durumunu, güçlü ataerkil yapı ve aile kurumundan bağımsız bir şekilde ele almak mümkün değildir. Aslında bu sebepler aynı zamanda kadınların sivil toplum içinde oynadıkları önemli rolü de etkilemektedir.

Araştırma kapsamına giren STK üyelerinin çoğunluğu (% 75) orta yaş ve üzerindedir. Büyük çoğunluğu evli olan bu kadınların, geleneğin ve/veya ailenin kendisine biçtiği rolden ve sorumluluklardan bağımsız olmadığı düşünülmektedir. Bu etkilere, özellikle BKP açısından, din de eklenmelidir.

STK üyesi kadınların, daha önce birçok araştırmada bulgulandığı gibi, yüksek öğrenim görmüş olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu kadınların bir çoğu öğretmen veya öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Her iki STK’nın üye profilinin önemli bir bölümünün (%22) çalışmıyor olması dikkat çekicidir. Bu oranın yüksekliğine sebep olarak BKP’u üyelerinin pek çoğunun başörtüsü yasağı nedeniyle işini kaybetmesi gösterilebilir.

Kadınların yarısından fazlası için STK'ya üyelik, sürekli bir süreç halini almıştır. Ayrıca derneklerin yeni üye akışı konusunda sorun yaşamadıkları kaydedilmelidir. Kadınların STK'lara üye olmasındaki en büyük etken arkadaş çevresi olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan, kadın derneği üyelerinin gene yarısından fazlası başka STK'larla da ilişki içindedir.

STK üyesi olmak, kadınların geneli üzerinde olumlu sayılabilecek etkiler yaratmaktadır. Zaten arkadaş çevresi doğrultusunda şekillenen üyelikler, STK sayesinde yeni bir boyutla sosyal çevre olgusunun genişlemesine ve kadınların kendilerine olan güveninin artmasına hizmet etmiştir.

Her ikisi de AB'ne üyelik sürecini destekleyen kadın derneklerinin, üyeleri de büyük ölçüde aynı fikirdedir. AB'ne üyeliğin kadın haklarına katkı sağlayacağına inanç, bir varsayım olarak belirtilebilir.

Dernek üyesi kadınların yarısından fazlasının başka STK'larla da ilişki içinde olmasından hareketle, nispeten aktif bir sosyal yaşamlarının olduğu tespit edilmiştir. Fakat, söz konusu olan siyasal yaşam olunca, kadınların biraz daha çekimser bir tutum benimsedikleri söylenebilir. Buna rağmen, genel toplamdaki % 19 militan/aktif katılımcı grubu, STK'ların siyaset sahnesine katkısı ve belki de bugünün ve/veya geleceğin siyasetçileri olarak yorumlanabilir. Diğer taraftan, üyelerin siyasetle ilgilenmesinde birinci faktör eğitim yaşamı olarak belirirken, üye olunan STK ikinci sırada yer almaktadır.

STK üyesi kadınlar, siyasetin erkek işi olarak algılanmasına karşı çıksa da siyasetteki kadın sayısının düşüklüğü de bir gerçektir. Bu noktada, KA-DER üyelerinin seçimlerde "kadın adayı desteklerim" yargısını olumlaması -kurulma amaçlarına göre düşük kalsa da- cinsiyetçi bir tutum olarak değerlendirilmelidir. Bu tutum, BKP'nda çok düşük olarak belirmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, iki kadın derneği arasındaki en temel fark başörtüsü konusunda ortaya çıkmaktadır. BKP üyelerinin tamamı başörtülü kadın adayların desteklenmesini isterken, KA-DER % 62,5 ile buna karşı çıkmaktadır. Genel toplamda ise, kadınların % 74'ü başörtülü kadınların da özgürce kamusal alana girmesinden, eğitim ve çalışma haklarını elde etmesinden, hatta siyaset yapmasından yanadır.

STK üyeleri büyük oranda, kadınların siyasete katılımının, iyi bir eş ya da anne olmayı engellemeyeceğini, diğer bir ifadeyle evlilik üzerinde olumsuz etki yaratmayacağını düşünmektedir. Buna ek olarak, çocuklarının siyasetçi olması hakkındaki kanaât de genel itibariyle olumludur. Dolayısıyla, siyaset ile uğraşmanın STK üyesi kadınların nazarında saygın bir iş olduğu yinelenmelidir.

Dernek üyeleri, kadınların siyaset ve bürokraside temsil edilme düzeyinin artırılması hususunda hem fikir gözükmemektedir. Fakat katılım konusunda, toplumsal yapı ve geleneklerin olumsuz etki yarattığı, “evlilik” faktörü de devreye girince sürecin iyice olumsuzlandığı düşünülmektedir. Bu noktada, yukarıda ifade edilen “siyasetin iyi bir eş ya da anne olmayı engellemeyeceği” tespitine, siyaset yapmayı zorlaştıranın evlilik olduğu tespiti eklenmelidir.

Kadınların siyasete daha fazla katılımını sağlamak için, getirilen önerilerin ilk sırasında eğitim yer alırken, bunu kadının yasal haklarıyla ilgili düzenlemeler yapılması takip etmektedir. Seçimlerde kadın adaylara öncelik ya da ayrıcalık tanınması talebi ise üçüncü sıradadır.

Medyanın siyasete katılım konusunda genel olarak plânsız ve bilgisiz hareket ettiği hatta erkekler lehine, kadınlar aleyhine bir tutum sergilediği dernek üyelerinin genel kanısıdır.

Seçimlerde kadın adaylara öncelik/ayrımcılık tanınması talebi, sivil toplum zemininde yapılan bu araştırmada % 79'u bulmaktadır. Ayrıca, STK içindeki başarılı kadınların siyasete teşvik edilmesi isteği de % 86 gibi net bir orandadır. Dernek üyesi kadınlar, demokrasinin okulları olarak nitelendirilebilecek olan STK'larda yetişmiş, kendi sosyal çevrelerinden gelen başarılı kadınları siyasî kadroların liderlik pozisyonlarına aday görmektedir/göstermektedir.

İncelenen STK'ların üyeleri, genel olarak siyasete etkide bulundukları kanısını paylaşmaktadırlar. Varlık nedenlerini meşrulaştıran bu kanaât, kendi kendilerini teşvik edici, rahatlatıcı bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Yine de STK'ların siyasete "kısmen etkide bulunduğu" fikrinin yüksekliği, amaçlananlar ile gerçekleştirenler arasındaki mesafeyi çağırıştırmaktadır. Bu doğrultuda, STK'ların siyasete "hiç etkide bulunmadığı" yargısının BKP'da daha yüksek oluşu, başörtülü kadının kamusal alana çıkarak eğitim ve çalışma haklarından yararlanması talebinin kabul görmemiş olması ile açıklanabilir. KA-DER üyeleri, STK'ların siyasete etkisi konusunda daha iyimserdir, BKP'nun tepki olarak değerlendirebileceğimiz duruşundan uzaktır. Dolayısıyla, merkezî siyasetin duruşu, tüm diğer STK'lar kadar BKP ve KA-DER'i de etkilemektedir. KADER'in -BKP'ndaki gibi genel siyaseti sıkıntıya sokan bir talebinin olmaması- STK'ların "hiçbir etkide bulunmadığı" yönündeki kanaâtin yok denecek kadar az olmasıyla somutlaşır. Yani kadın derneklerinin taleplerinin "merkezî siyaset" in neresinde durduğunun, merkezî siyaset tarafından nasıl görüldüğünün, "etkililik" algısının kendisini etkilediği tespit edilmiştir. Başka bir genel ifadeyle, "konu"lar/faaliyet alanları ile faaliyetin etkinliği/etkinlik algısı arasında bir bağlantı olduğu tekrarlanmalıdır.

Dernekler sivil toplum alanından gönüllü katılımı sağlayan kurumsal örgütlenmeler olarak sosyal ve siyasal yaşama katkıda bulunmaktadır. Demokrasinin, katılıma ve çoğulculuğa imkân veren bu mekanizmaları hem siyaseti etkilemekte hem de ondan etkilenmektedir. Unutulmamalıdır ki,

STK'ların merkezî siyasetin etkisinde fazlaca kalması hegemonik ilişkilere ve anti-demokratik süreçlere tekabül edebilmektedir.

Tıpkı bir illüzyondaki göz yanılsaması misali, yarı resmî kamu ajanı konumundaki örgütlenmelerin sivil toplum başlığı altında bireye ait taleplerin temsilcisi olma iddiası, toplum mühendisliği olarak değerlendirilecektir. Benzetme yerindeyse, toplum mühendisliği, düşük randımanla çalışan bir despotizm nüvesidir. Bu doğrultuda, sivil toplum alanına dahil unsurlar başta olmak üzere, klâsik demokrasinin enstrümanlarının siyaset vitrine taşınması demokrasi için yeterli olmaktan uzak kalacaktır. Buna karşılık, STK'ların siyaseti etkilediği ve tabanın taleplerini siyasal alana aktardığı çoğulcu bir yapının demokrasi macerasına katkıda bulunacağı ve demokrasiye meşruiyet sağlayacağı düşünülmektedir. Bu meşruiyetin kaynağı ise ne bilim, ne felsefe, ne de ideolojidir. Buradaki meşruiyetin kaynağı sadece ve sadece "katılım"dır.

EK: 1**ANKET SORULARI****1-Yaşınız**

- ☐ 1.20-30 ☐ 2.30-40 ☐ 3.40-50 ☐ 4.50 ve yukarısı

2-Medeni durumunuz

- ☐ 1.Bekar ☐ 2.Evli ☐ 3.Boşanmış ☐ 4.Eşi hayatta değil

3-Mesleğiniz:.....İşiniz:.....**4-Eğitim durumunuz**

- ☐ 1.Okur-yazar ☐ 2.İlkokul ☐ 3.Ortaokul
☐ 4.Lise ☐ 5.Üniversite ☐ 6.Lisansüstü ve doktora

5- Ekonomik durumunuz (Kendinize Ait Aylık Geliriniz)

- ☐ 1. 2 Milyar ve üzeri ☐ 5. 250 Milyon'dan daha az
☐ 2. 1 Milyar ile 2 Milyar arası ☐ 6. Hiçbir gelirim yok
☐ 3. 500 Milyon ile 1 Milyar arası
☐ 4. 250 Milyon ile 500 Milyon arası

6-Bu Sivil Toplum Kuruluşu (STK) ile ilişkiniz ne zaman başladı?

- ☐ 1.Son 2 yıldır ☐ 2.2-5 yıl
☐ 3.5 yıldan fazla ☐ 4.Kuruluşundan beri

7-Bu STK'ya nasıl üye oldunuz?

- ☐ 1.Kendi girişimimle
☐ 2.STK'dan aldığım çağrı üzerine
☐ 3.Ailemin isteği ile
☐ 4.Arkadaş çevrem sayesinde

8-Başka bir STK ile ilişkiniz var mı?

- () 1.Hayır
 () 2.Kadın dernekleri
 () 3.Meslek dernekleri
 () 4.Diğer (Lütfen belirtiniz.).....

9- Bu STK'nın faaliyet alanları arasında en çok ilginizi çeken üç konu başlığını, önem sırasına göre yazınız.

.....

10-STK'ya üye olmak yaşantınızı etkiledi mi? Etkilediyse nasıl?

- () 1.Olumsuz yönde etkiledi.
 () 2.Sosyal çevremi genişletti, kendime güvenimi ve saygımı arttırdı.
 () 3.Hiçbir değişiklik yaratmadı

11- Siyaset ile ilişkinizi nasıl değerlendirirsiniz?

- () 1.Militan (aktif) katılımcı () 2.Sempatizan katılımcı () 3.İlgisiz

12-"Siyaset erkek işidir" görüşü sizce ne derece doğrudur?

- () 1.Tamamen katılıyorum.
 () 2.Kısmen katılıyorum.
 () 3.Hiç katılmıyorum.
 () 4.Fikrim yok.

13-Kadınların evi dışında herhangi bir işte çalışmasını nasıl karşılıyorsunuz?

- () 1.Tamamen destekliyorum.
 () 2.Kısmen destekliyorum.
 () 3.Hiç desteklemiyorum.
 () 4.Fikrim yok.

14-Seçimlerde kadın veya erkek adaylardan hangisini desteklersiniz?

- () 1.Kadın adayı
- () 2.Erkek adayı
- () 3.Hangisi daha nitelikli ise onu
- () 4.Fikrim yok

15-Çocuklarınızın siyasetçi olmasını ister misiniz?

- () 1.Kızımın ve oğlumun siyasetle ilgilenmesini istemem.
- () 2.Sadece oğlumun siyasetle ilgilenmesini isterim.
- () 3.Sadece kızımın siyasetle ilgilenmesini isterim.
- () 4.Her ikisi de ilgilenebilir.

16-Kadınların siyasete katılımı, iyi bir eş ya da anne olmalarını engeller mi?

- () 1.Büyük oranda engeller.
- () 2.Kısmen engeller.
- () 3.Hiç engellemez.
- () 4.Olumlu yönde etkiler.

17-Sizce, bugün kadınlar siyasette yeterince temsil ediliyor mu?

- () 1.Gereğinden fazla temsil ediliyorlar.
- () 2.Sayıda az olmalarına rağmen, bana göre yeterlidir.
- () 3.Mecliste ve yerel yönetimlerde daha fazla oranda temsil edilmelidir.
- () 4.Siyasal ve bürokratik hayatın bütün bölümlerinde daha fazla oranda temsil edilmelidir.

18-Kadınların siyasete katılımının artmasını sağlamak için, öncelikle hangisi gerçekleştirilmelidir?

- () 1.Kadınların eğitim düzeyi yükseltilmeli.
- () 2.Kreş ve gündüz bakımevleri arttırılmalı.
- () 3.İş-meslek sahibi olmaları sağlanmalı.
- () 4.Seçimlerde kadın adaylara öncelik ya da ayrıcalık tanınmalı.
- () 5.Kadın haklarıyla ilgili yasal düzenlemeler yapılmalı.

19-Siyaset ile ilgilenmenizi aşağıdaki faktörlerden öncelikle hangisinin etkisine bağlısınız?

- () 1.Ailem ve eşim
- () 2.Kitle iletişim araçları
- () 3.Üyesi olduğum Sivil Toplum Kuruluşu
- () 4.Eğitim yaşantım
- () 5.Meslek yaşantım
- () 6.Arkadaş çevrem
- () 7.Politika ile ilgilenmiyorum.

20-Sizce siyasette az sayıda kadın temsilci bulunmasının temel sebebi nedir?

- () 1.Kadınların ilgisizliği
- () 2.Siyasetin erkek işi olarak algılanması
- () 3.Seçmenlerin kadınlara güvensizliği
- () 4.Kadının ekonomik yönden güçsüzlüğü
- () 5.Kadınların eğitim olanaklarından daha az yararlanmaları
- () 6.Evlilik kurumunun ve aileye ilişkin sorumlulukların, kadınların siyaset ile ilgilenmelerini zorlaştırması
- () 7.Toplumsal yapı ve geleneklerin olumsuz etkisi

21-Sizce medyanın siyasete katılım konusundaki genel tutumu nasıldır?

- () 1.Erkek siyasetçilerin üstünlüğünü savunuyor, kadınları siyasî mücadeleden uzaklaştırıyor.
- () 2.Kadın eşitliğini destekliyor.
- () 3.Plânsız ve bilgisiz hareket ediyor.
- () 5.Siyaset konusunda eğitim ve aydınlatma rolünü üstleniyor.

22-Genel olarak kadın siyasetçilerin eğitim düzeylerinin, erkek meslektaşlarından yüksek oluşunun nedeni nedir?

- ()1.Erkek meslektaşlarına söz geçirme çabası
- ()2.Eğitim düzeyi ile birlikte, ekonomik olarak özgürleşmenin siyaset yapmayı kolaylaştırması
- ()3.Kadınların erkeklerle yarışabilmesi için, onlardan daha nitelikli olmaları gereği
- ()4.Fikrim yok

23-Kadın politikacıların kariyerlerinde dış görünüşleri sizce ne kadar önemli?

- ()1.Önemli değil.
- ()2.Ortalama bir düzey tutturmaları beklenir.
- ()3.Çok önemli, belli kuralları vardır/olmalıdır.

24-Siyasette ve bürokraside başörtülü kadın adayların da desteklenmesi gerektiğine inanıyor musunuz? Açıklayınız.

- ()1.Evet, çünkü,.....
- ()2.Hayır, çünkü,.....
- ()3.Fikrim yok.

25-Kadın siyasetçilerin başarı/başarısızlığı hangi ölçüde cinsiyet rolüyle açıklanıyor?

- ()1.Tamamen
- ()2.Kısmen
- ()3.Hiç

26-Kadınların siyasette daha fazla yer almaları için ne yapılması gerekir?

1.Böyle bir gereklilik olduğunu düşünmüyorum.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum.

2.Partilerin kadın kolları daha aktif hale getirilmeli.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum.

3.Kota uygulaması desteklenmelidir.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum.

4.STK'lar içindeki başarılı kadınlar teşvik edilmeli.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum.

5.Seçilme yaşı aşağı çekilmeli.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum.

6.Kadınlar siyasal katılma konusunda eğitilerek teşvik edilmeli.

()a-Evet katılıyorum ()b-Hayır katılmıyorum.

27-Kadınların atama ve seçimle iş başına geldiği görevlerde, kota uygulaması aşağıdaki konularda nasıl bir etki yaratır?

1.Kadınların siyasete ilgileri artar.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum.

2.Yasal düzenlemeler iyileşir.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum

3.Kadın hareketleri güçlenir.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum

4.Kadının toplumsal konumu iyileşir.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum

5.Kadın-erkek eşitliği sağlanır.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum

6.Ayrımcılık anlamına gelir, gereksizdir.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum

7.Ayrımcılık da olsa, gereklidir.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum.

8.Değişiklik yaratmaz.

()a-Evet katılıyorum. ()b-Hayır katılmıyorum

28- a)Üyesi olduğunuz STK'nın Avrupa Birliği'ne katılım konusundaki yaklaşımı nedir?

()1.Katılımı destekliyor

()2.Katılıma karşı

b)Avrupa Birliği'ne katılım konusunda siz ne düşünüyorsunuz?

()1.Katılımı destekliyorum.

()2.Katılıma karşıyım.

29-Sizce STK'lar ülkemizde kamu politikalarının oluşumuna/değişimine etkide bulunuyor mu?

()1.Yeterince etkide bulunuyor.

()2.Kısmen etkide bulunuyor.

()3.Fikrim yok.

()4.Hiçbir etkide bulunmuyor.

30-Diğer STK'larla birlikte çalıştığınız süreçte yaşadığınız problem(ler) var mı? Varsa belirtiniz.

.....

.....

.....

.....

KAYNAKÇA

AGACINSKI, Sylviane. **Cinsiyetler Siyaseti**, Çev. İsmail YERGUZ. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998.

AĞAOĞULLARI M. Ali ve L. Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**. Ankara: Imge Yayınevi, 1996.

AKAL, Cemal Bali. **Sivil Toplumun Tanrısı**. İstanbul: Afa Yayınları, 1990.

AKSOY, Hüsnü. **Devlet ve Demokrasi: Egemenlik-Hegemonya-İdeoloji**. İstanbul: Yön Yayıncılık, 1994.

ALKAN, Türker. **Kadın Erkek Eşitsizliği Sorunu**. A.Ü.S.B.F. Yayınları: 475, 1981

ARAT, Necla. **Feminizmin Abc'si**. İstanbul: Simavi Yayınları, 1991.

Başkent Kadın Platformu Derneği Tüzüğü

BUMİN, Kürşat. **Sivil Toplum ve Devlet: Kuramlar-Deneyler-Arayışlar**. YAZKO, 1981.

BUTLER, Eamonn. **Hayek**, Çev. Yusuf Ziya ÇELİKKAYA. Ankara: Liberte Yayınları, 2003.

CONNELL, R.W.. **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, Çev. Cem SOYDEMİR. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

ÇAHA, Ömer. **Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın**, Çev. Ertan ÖZENSEL. Ankara: Vadi Yayınları, 1996.

..... "Türkiye'de Sivil Toplumun Sorunları", **Liberal Düşünce**, sayı: 10-11, 1998, 22-36.

..... **Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi**. İstanbul: İz yayıncılık, 1999.

..... "Feminizm", **Siyaset**, Der. Mümtaz'er TÜRKÖNE. Ankara: Lotus Yayınevi, 2003, 559-589.

ÇAKIR, Ruşen. **1980 Sonrası İslâmî Hareket Direniş ve İtaat**. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.

ÇAKIR, Serpil. "Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını", **Kadınlar ve Siyasal Yaşam Eşit Hak-Eşit Katılım**, Ed. Necla ARAT İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayını 1991.

..... **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul: Metis Yayınları, 1993.

ÇALIŞLAR, Oral. **Kadınlara Dair**. İstanbul: Gendaş Kitabevi, 2002.

DAĞI, İhsan ve N. POLAT. **Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara: Liberte Yayınları, 2004.

Dernekler Kanunu (<http://www.tbmm.gov.tr.kanunlar/k5231.html>, erişim tarihi: 01.08.2004)

Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. **Kadına Yönelik Uluslararası Sözleşme ve Kararlar**, Eğitim Serisi, Yayın No: 75.

DİCLELİ, Ayşe Bilge ile Mülâkat; 01.07.2003

DUMAN, Fatih. "Sivil Toplum", **Siyaset**, Der. Mümtaz'er TÜRKÖNE. Ankara: Lotus Yayınevi, 2003. 347-377.

DURGUN, Şenol. "Türkiye'de Sivil Toplum ve Devlet", **Yeni Türkiye**, sayı: 18, 1997, 218-223.

ERDOĞAN, Mustafa. **Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji**. Ankara: Liberte Yayınları, 2000.

..... **Anayasal Demokrasi**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001.

..... "Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi", **Liberal Düşünce**, sayı:10-11, 1998, 5-21.

EROĞUL, Cem. **Devlet yönetimine Katılma Hakkı**. Ankara: Yargı Yayınevi, 1999.

FİNCANCI, Yurdakul. "Sivil Toplum-Asgari Devlet-Sivil Devlet", **Sivil Toplum**, Der. Yurdakul FİNCANCI. İstanbul: TÜSES Yayını, 1991.

GÖLE, Nilüfer. **Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme**. İstanbul: Metis Yayınları, 1992.

GÖKTÜRK, Gülay. **Özel Hayatlar**. Ankara: Liberte Yayınları, 2003.

HEYWOOD, Andrew. "Demokrasi" Çev. Bican ŞAHİN, **Sosyal ve Siyasal Teori**, Der. Atilla YAYLA. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999.

Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği Tüzüğü

KANDIL, Amani. "Women and Civil Society", **Civil Society at the Millennium**, Der. Kumi NAIDOO. Kumarian Press, 1999.

KAPLAN, Leyla. **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi Yayını, 1998.

KURNAZ, Şefika. **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1997.

Langenscheidt Sözlük, İnkılap Kitabevi, AKDİKMEN ve başkaları, 1985, İstanbul, 3. baskı, s.521

MARDİN, Şerif. **Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler I**, Der. Mümtaz'er TÜRKÖNE ve T. ÖNDER. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.

NOZICK, Robert. **Anarchy, State and Utopia**. Oxford: Blackwell Press, 1974.

19 Kasım 2003 Feminet Programı

(http://www.feminet.org/programlar/2003/2003_11_19.htm, erişim tarihi: 02.08.2004)

ORUZ, H. İffet. **Atatürk Dönemi'nde Türkiye'de Kadın Devrimi**. İstanbul: Gül Matbaası, 1986.

ÖLMEZ, Ziya. **Sivil Toplum Kavramı ve Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları**, Ankara: Gazi Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

PHILLIPS, Anne. **Demokrasinin Cinsiyeti**, Çev. Alev TÜRKER. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.

PIRENNE, Henri. **Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, Çev. Şadan KARADENİZ. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

SARIBAY, Ali Yaşar. "Sivil Toplum: Universitas mı, Sosietas mı?", **Sivil Toplum**, sayı:1, 2004, 15-19.

SAVRAN, Gülnur Acar. **Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx**. İstanbul: Belge Yayınları, 2003.

SUMAN, Defne. "Feminizm, İslam ve Kamusal Alan", **İslamın Kamusal Yüzleri**, Der. Nilüfer GÖLE. İstanbul: Metis Yayınları, 2000, 68-92.

SUNAR, İlkay ve başkaları. **Sivil Topluma Geçiş**. İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti Yayını, 1994.

ŞİŞMAN, Nazife. **Global Konferanslarda Kadın Politikaları**. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

TAŞKIRAN, Tezer. **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**. Ankara: Başkanlık Basımevi, 1973.

TEKELİ, Şirin. **Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Hayat**. İstanbul: Birikim Yayıncılık, 1982.

..... **Kadınlar İçin**. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988.

THERBORN Göran. "Sivil Toplumun Ötesi: Demokratik Deneyimler ve Ortadoğu", **Sivil Toplum Demokrasi ve İslam Dünyası**, Der. Elisabeth

~~ÖZDALGA ve S. PERSSON, Çev. Ahmet FETHİ,~~

TOSUN, Gülgün Erdoğan. **Demokrasi Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2003.

TUNÇAY, Mete. "Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar", **Sivil Toplum**, sayı:1, 9-13, 2004.

TUKSAL, Hidayet Şefkatli ile Mülâkat, 06.07.2004

TÜRKÖNE, Mümtaz'er. "Medeniyet Büyüsü", **Kamu Yönetimi Seçme Yazılar**, Der. Burhan AYKAÇ ve H. Kavruk. Ankara: G.Ü.İ.İ.B.F.'ni Geliştirme Vakfı İktisadi İşletmesi Yayını, 2003.

YAYLA, Atilla. **Siyaset Teorisine Giriş**. Ankara: Liberte Yayınları, 2002.

YURDUSEV, A.Nuri. "Liberalizmin Türkiye Atağı" **Türkiye Günlüğü**, sayı:22, Bahar, 103-110, 1993.

YÜCEKÖK, Ahmet: "19.yy Osmanlı Toplumundan Günümüz Türkiye'sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi Bilgileri", **Tanzimattan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları**, Der. Ahmet YÜCEKÖK, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 1998.1-12.

YÜCEKÖK, Ahmet: "Türk Hukukunda Tüzel Kişilik", **Tanzimattan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları**, Der. Ahmet YÜCEKÖK, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 1998.147-160.

ÖZET

Bu çalışma, kadınların sivil toplum alanındaki dernekler vasıtasıyla siyasal katılıma katkılarını konu edinmektedir.

Kadınlar en az siyasette olduğu kadar, sivil toplum alanında da marjinalleştirilmiş, özel alanla sınırlı tutulmuştur. Bu durum özellikle sivil toplum ile siyasal toplumun ayrışmadığı Antikçağ ve Ortaçağ için geçerlidir. Sözleşmecî düşünürlerin sivil toplum teorilerinde ise kadın sivil toplumun olanaklarından yararlanma hakkını ancak kocası dolayısıyla elde edebilmektedir. Benzer şekilde Hegel de kadını tarihsel bir aşama olarak ifade ettiği “aile” içinde konumlandırırken, Marks ve Gramsci tamamen cinsiyet körü bir yaklaşım içine girmiştir.

Günümüzde ise liberal sağıın sivil toplum kuramları ile kadının eşit haklar talebi bir tarafta, solun katılımcı sivil toplum kuramı ve feminizmin farklılıkları öne çıkaran yaklaşımı diğer tarafta düşünülebilir.

Araştırmada, yukarıda bahsedilen teorik tartışmaların ardından, dünya genelinde ve Türkiye’de kadın hareketi hakkında bilgi verilmiştir.

Ayrıca, Türkiye’de iki farklı kesimi temsil ettiği düşünülen iki kadın derneği (Başkent Kadın Platformu Derneği ve Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği) siyasal katılım açısından incelenmiştir. Bu iki STK’ya üye, toplam 100 kişiye uygulanan anketin bulguları şu başlıklar altında toplanabilir:

Çalışmanın kapsamına giren STK üyelerinin çoğunluğu (% 75) orta yaş ve üzerindedir. Büyük çoğunluğu evli olan bu kadınların, ekseriyetle yüksek öğrenim görmüş olduğu tespit edilmiştir. Kadınların yarısından fazlası için STK’ya üyelik, sürekli bir süreç halini almıştır. Ayrıca derneklerin yeni üye akışı konusunda sorun yaşamadıkları kaydedilmelidir. Kadınların STK’lara üye olmasındaki en büyük etken arkadaş çevresi olarak belirlenmiştir. Diğer

tarafından, kadın derneği üyelerinin gene yarısından fazlası başka STK'larla da ilişki içindedir. STK üyesi olmak, kadınların geneli üzerinde olumlu sayılabilecek etkiler yaratmaktadır. Zaten arkadaş çevresi doğrultusunda şekillenen üyelikler, STK sayesinde yeni bir boyutla sosyal çevre olgusunun genişlemesine ve kadınların kendilerine olan güveninin artmasına hizmet etmiştir. Fakat, söz konusu olan siyasal yaşam olunca, kadınların biraz daha çekimser bir tutum benimsedikleri söylenebilir. Buna rağmen, genel toplamdaki % 19 militan/aktif katılımcı grubu, STK'ların siyaset sahnesine katkısı olarak yorumlanabilir. Üyelerin siyasetle ilgilenmesinde birinci faktör eğitim yaşamı olarak belirirken, üye olunan STK ikinci sırada yer almaktadır.

STK üyesi kadınlar, siyasetin erkek işi olarak algılanmasına karşı çıkmaktadır. Ayrıca genel toplamda kadınların % 74'ü başörtülü kadınların da özgürce kamusal alana girmesinden, eğitim ve çalışma haklarını elde etmesinden, hatta siyaset yapmasından yanadır.

STK üyeleri büyük oranda, kadınların siyasete katılımının, iyi bir eş ya da anne olmayı engellemeyeceğini, fakat evliliğin siyaset yapmayı zorlaştırdığını düşünmektedirler.

Neredeyse tamamı, medyanın siyasete katılım konusundaki tavrından memnun olmayan kadınların, seçimlerde kadın adaylara öncelik/ayrımcılık tanınması talebi, sivil toplum zemininde yapılan bu araştırmada % 79'u bulmaktadır. Ayrıca, STK içindeki başarılı kadınların siyasete teşvik edilmesi isteği de % 86 gibi net bir orandadır.

İncelenen STK'ların üyeleri, genel olarak siyasete etkide bulundukları kanısını paylaşmaktadırlar. Varlık nedenlerini meşrulaştıran bu kanaât, kendi kendilerini teşvik edici tutum olarak değerlendirilmektedir. Son olarak, kadın derneklerinin taleplerinin "merkezî siyaset"in neresinde durduğunun ve onların merkezî siyaset tarafından nasıl görüldüğünün, "etkililik" algısının kendisini etkilediği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

This study examines "political participation of women through associations in civil society" from both theoretical and empirical point of views.

Women are marginalized, confined to private sphere also in the domain of civil society at least as much as they are in the domain of politics. This is valid particularly for Ancient and Middle Age societies where civil societies did not separate from political societies. However, in the civil society theories of social contract, women can assume the right to benefit from the opportunities of civil society only through their husbands. In a similar way, Hegel positions woman in the family which is a specific historical phase for him, Marks and Gramsci on the other hand apply an approach that disregards gender differences completely.

Whereas now, it can be presumed that there are, on the one hand, the Liberal right's demand for civil society and equal rights for women and, on the other hand, the left's concept of participative civil society, an Approach that underlines the differences in feminism.

In this study, following the above-stated theoretical discussions, some further details on women movements both in Turkey and in the world are given.

Furthermore, two women associations, namely the Association for Capital City Women's Platform and the Association for Support and Training of Woman Candidates, believed to represent the two different circles of women movement in Turkey have been examined from the point of view of political participation. The findings of the questionnaire, which has been applied to 100 members in total of the two non-governmental organisations, can be classified under the following headings:

The majority of the members of the NGOs (75 %) surveyed in this research are middle aged and above (75 %), married and university graduates. For more than half of the women active in these NGOs membership is a continuing engagement. Moreover these NGOs do not have any difficulties in attracting new members. It has been understood that the most important factor for these women to get involve in the works of NGOs is the friendship network. More than half of the members maintain their contacts with other NGOs. It seems that membership in the NGOs has created positive impact for women by building their confidence and widening their social circles in which friendship networks develop. Although the women surveyed in this research display rather a reluctant and reserved attitude when it comes to political involvement it is still significant that 19 % regard themselves as political activists. This may be understood as the contribution of the NGOs to the process of political participation. Membership in the NGO and educational background seem to influence their political involvement.

Members of women NGOs reject the perception prevalent in the society that politics is a male-career. They favor involvement of women in politics and public activities including education and work even for the women with headscarf (74%).

The members of NGOs surveyed in this research hold the view that their activities influence political processes.